

MASARYKOVA UNIVERZITA

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Katedra historie

M U N I
P E D

**Zpracovatelský průmysl v Třebíči od začátku druhé
světové války do devadesátých let 20. století a jeho
komparace s vývojem zpracovatelského průmyslu
v Humpolci a Velkém Meziříčí**

Diplomová práce

Brno 2024

autor: Bc. Petra Gutwaldová
vedoucí práce: Mgr. et Mgr. Jana Vlčková Musilová, Ph.D.

Prohlášení

Prohlašuji, že diplomovou práci jsem vypracovala samostatně, s využitím pouze citovaných pramenů, dalších informací a zdrojů v souladu s Disciplinárním řádem pro studenty Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity a se zákonem č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů.

V Brně dne

.....

Podpis

Poděkování

Ráda bych poděkovala své vedoucí diplomové práce Mgr. et Mgr. Janě Vlčkové Musilové, Ph.D., která mi se vším radila a motivovala mě. Dále bych velice ráda poděkovala Mgr. Milině Matulové z Muzea Vysočiny – pobočka Třešť, paní Dagmar Kluchové a Mgr. Vojtěchu Novákovi z Muzea Humpolec, paní Daně Cejnkové a Mgr. Janě Pavelcové z Muzea Velkého Meziříčí za poskytnutí cenných informací o městech.

Anotace

Diplomová práce *Zpracovatelský průmysl v Třešti od začátku druhé světové války do devadesátých let 20. století v komparaci se zpracovatelským průmyslem v Humpolci a Velkém Meziříčí* se zabývá historickým vývojem a proměnou zpracovatelského průmyslu ve třech městech Vysočiny. Čerpá ze širokého spektra archivních materiálů a literatury. Práce navazuje na přechodí bakalářskou práci autorky na téma *Zpracovatelský průmysl v Třešti od počátku 19. století do počátku druhé světové války* a přináší komparativní pohled na průmyslový vývoj v Třešti, Humpolci a Velkém Meziříčí. Zároveň si klade otázky o důvodech úpadku průmyslové výroby v Třešti.

Klíčová slova

Průmysl, Třešť, Humpolec, Velké Meziříčí, výroba, komparace, historie

Annotation

The master's thesis titled *Processing Industry in Třešť from the Beginning of World War II to the 1990s in comparison with the Processing Industries in Humpolec and Velké Meziříčí* deals with the historical development and transformation of the processing industry in three towns of the Vysočina region. It draws from a wide range of archival materials and literature. The thesis builds on the author's previous bachelor's work on the topic *Industry in Třešť from the beginning of 19th Century to the Beginning of World War II* and offers a comparative view on the industrial development in Třešť, Humpolec and Velké Meziříčí. It also tries to answer questions about the reasons for the decline of industrial production in Třešť.

Key words

Industry, Třešť, Humpolec, Velké Meziříčí, production, comparison, history

Obsah

Úvod.....	7
1. Zpracovatelský průmysl v Humpolci	10
1.1. Průmyslová výroba v Humpolci do roku 1948.....	11
1.1.1. Rodina Dítětova a Beckova	15
1.1.2. Rodina Skorkovských a Lešovských	20
1.1.3. Rodina Joklova.....	24
1.1.4. Rodina Trnkova.....	31
1.1.5. Rodina Smrčkova.....	34
1.1.6. Rodina Závodských	39
1.1.7. Další výrobci.....	41
1.2. Průmysl po roce 1948	43
1.2.1. Sukno, národní podnik Humpolec	44
1.2.2. Českomoravský len, národní podnik Humpolec	51
1.2.3. Humpolecké strojírny.....	56
2. Zpracovatelský průmysl v Třešti po roce 1940	63
2.1. Průmyslová výroba v Třešti mezi lety 1940-1948	63
2.1.1. Adolf Münch a syn (Ludvík Hayer).....	63
2.1.2. Rudolf Bartůněk.....	66
2.1.3. Dělnické oděvní družstvo.....	68
2.1.4. Oděvní družstvo Vývoj	69
2.1.5. Josef Pokorný	70
2.1.6. Ignác Meissner a synové (F. Mühlhansel)	71
2.1.7. Dělnické družstvo truhlářů Dřevo.....	72
2.1.8. Norbert Meissner (Alexanderwerke A. G., Remscheid)	73
2.1.9. Podzimek a syn	75
2.2. Průmysl po roce 1948	77
2.2.1. Partex, národní podnik Nová Včelnice	77
2.2.2. Kras, národní podnik Brno.....	78
2.2.3. Oděvní družstvo Vývoj	79
2.2.4. Interier, národní podnik Praha.....	82
2.2.5. Agrostroj Pelhřimov, národní podnik (Pezag a. s., MGG Třešť s. r. o.)	87
2.2.6. Okresní průmyslový podnik Jihlava – pobočka Třešť (Kool Trading spol. s. r. o.)	90
2.2.7. Podzimek a synové po roce 1990.....	91
3. Zpracovatelský průmysl ve Velkém Meziříčí	94

3.1. Průmyslová výroba ve Velkém Meziříčí do roku 1948.....	95
3.1.1. Kallabova továrna na sukna	96
3.1.2. Wilhelm Beck und Söhne, továrna na sukna	97
3.1.3. Antonín Jelínek, továrna na kůže	99
3.1.4. Bratři Breitenbachové, slévárna	102
3.1.5. Antonín Jeřábek, strojírna	103
3.1.6. František a J. Vávra, strojírna Velké Meziříčí	103
3.1.7. Šaškova knihtiskárna	104
3.1.8. Jakob Buchsbaum, továrna na klich (L. Köppel, továrna na káble)	105
3.1.9. František Sáblik, továrna na zpracování mořských hub	106
3.2. Průmysl po roce 1948	108
3.2.1. Svit, národní podnik Gottwaldov (Jelínek Přerov s. r. o.)	108
3.2.2. Partex, národní podnik Nová Včelnice	110
3.2.3. Motorpal, národní podnik Jihlava (Palmotors s. r. o.)	111
3.2.4. Strojírny Velké Meziříčí (Agrostroj Pelhřimov; Agados, spol. s r. o.)	112
3.2.5. Energetické strojírny, Brno (Sanborn a. s.)	114
3.2.6. Opravny zemědělských strojů Praha – závod Velké Meziříčí (AGM-Agromotor s. r. o.)	115
3.2.7. Okresní průmyslový podnik Velké Meziříčí (Výtahy, s. r. o.)	117
3.2.8. Kablo Velké Meziříčí (NKT cables group)	117
3.2.9. Kosmetické závody Velké Meziříčí (Alpa a. s.)	120
4. Komparace zpracovatelského průmyslu Humpolce, Třeště a Velkého Meziříčí	123
4.1. Textilní a kožedělný průmysl	123
4.2. Dřevozpracující průmysl	126
4.3. Strojírenský a elektrotechnický průmysl	128
Závěr	133
Seznam pramenů a literatury	135
A. PRAMENY	135
I. Státní oblastní archiv v Třeboni – oddělení České Budějovice	135
II. Moravský zemský Archiv v Brně	137
III. Státní okresní archiv Pelhřimov	138
IV. Státní okresní archiv Žďár nad Sázavou – pobočka Velké Meziříčí	139
V. Muzeum Humpolec	139
VI. Muzeum Vysočiny – pobočka Třešť	139
VII. Muzeum Velké Meziříčí	140

VIII. Dobový tisk	140
B. LITERATURA	140
C. INTERNETOVÉ ZDROJE.....	142
Seznam příloh	145
Přílohy	147

Úvod

Téma *Zpracovatelský průmysl v Třebšti od začátku druhé světové války do devadesátých let 20. století v komparaci se zpracovatelským průmyslem v Humpolci a Velkém Meziříčí* jsem si vybrala proto, že jsem chtěla navázat na svoji bakalářskou práci *Zpracovatelský průmysl od počátku 19. století do počátku druhé světové války*. Zároveň jsem chtěla průmysl v Třebšti komparovat s podobně velkými městy v relativní blízkosti Třebště, kde se taktéž dařilo řemeslu a následně se z nich rozvinula průmyslová centra regionů. Všechna sledovaná města se v současnosti nachází v Kraji Vysočina, avšak nebylo tomu tak vždy (Humpolec měl v historii velice blízko k městům jako Čáslav a Kutná Hora v současném Středočeském kraji, mezi lety 1960-2000 byl součástí Jihočeského kraje. Velké Meziříčí mělo ve své historii daleko blíže k Brnu než k Jihlavě a dodnes stojí na pomezí těchto měst).

Cílem této diplomové práce je analyzovat historický vývoj zpracovatelského průmyslu (vybraných firem) od cca poloviny 19. století do druhé světové války v Humpolci a Velkém Meziříčí a následný vývoj průmyslu v těchto městech společně s Třebští až do devadesátých let 20. století. Následně komparovat tento zpracovatelský průmysl ve všech sledovaných městech a pokusit se vysvětlit úpadek průmyslové výroby v Třebšti.

Práce se věnuje zpracovatelskému průmyslu (převážně továrního charakteru) v Třebšti od roku 1940 do devadesátých let 20. století – v této části navazuji na svoji bakalářskou práci, v Humpolci a Velkém Meziříčí od počátku průmyslové výroby v městech (cca pol. 19. století) opět do devadesátých let 20. století. V práci jsou použity metody historicko-srovnávací, progresivní a statistické. Při psaní práce jsem vycházela primárně z dostupných archivních dokumentů uložených v Moravském zemském archivu v Brně, Státním oblastním archivu v Třeboni – oddělení České Budějovice, Státním okresním archivu v Pelhřimově a Státním okresním archivu ve Žďáru nad Sázavou – pobočka Velké Meziříčí. Dalším důležitým materiálem pro tuto práci byly prameny z Muzea Humpolec, Muzea Vysočiny – pobočka Třešť a z Muzea Velké Meziříčí. Dalšími prameny pro mě byly některé dobové články, protože nemají historický odstup, ale zachycují realitu tehdejší doby. V práci jsem taktéž vycházela z dostupné odborné literatury, z článků publikovaných v periodikách např. *Naše město* (vydává město Třešť), *Humpolecký zpravodaj* či *Zpravodaj města Velkého Meziříčí*, dále z brožur vydaných firmami/ národními podniky v rámci oslav jubileí.

Téma průmyslu v Třebšti, Humpolci a Velkém Meziříčí je částečně zpracováno v publikacích jako např. František Bukvaj a kol.: *Třešť 1349-2001* (Třešť, 2001), Zdeněk Fišer a kol.: *Velké Meziříčí v zrcadle dějin* (Brno, 2008) či Roman Brzoň a kol.: *Humpolec v zrcadle*

času VIII: řemesla, průmysl a živnosti (Humpolec, 2015). Ze míněných děl je ucelená pouze ta, která se zaměřuje na Humpolec, zbylé se průmyslovému odvětví věnují pouze okrajově. Nejvíce diplomových prací bylo věnováno humpoleckému průmyslu, převážně textilnímu odvětví, naopak o velkomeziříčském průmyslu toho bylo napsáno velice málo. Třešť byla tématem několika bakalářských či diplomových prací převážně na sociální a správní témata. Doposud bylo několik prací věnovaných historickému vývoji průmyslu Třeště, Humpolce a Velkého Meziříčí, ale nikdy ne najednou a jejich následnou komparací.

Součástí práce jsou tabulky,¹ které zachycují data o konkrétních firmách či závodech národních podniků. Dále je součástí práce obrazová příloha obsahující několik map velkého měřítka, jež zachycují Humpolec, Třešť a Velké Meziříčí a jejich nejbližší okolí. Tyto mapy jsou tematické (zaměřují se na průmyslové areály) a mají sloužit k orientaci rozložení továrních objektů ve městech. V obrazové příloze je celkem 25 fotografií z minulosti i ze současnosti, které dokládají proměnu průmyslových areálů v čase. Posledních 11 fotografií zachycuje zajímavosti z historie firem či národních podniků.

Práce je rozdělena do čtyř hlavních kapitol, novem je kapitola *Komparace zpracovatelského průmyslu Humpolce, Třeště a Velkého Meziříčí*. Ve všech kapitolách o průmyslu ve městech jsou použity jak prameny, tak i literatura. Kapitoly zachycující vývoj zpracovatelského průmyslu jsou rozčleněny do podkapitol, první podkapitola v kapitole se zabývá vývojem do roku 1948 a druhá podkapitola se věnuje vývoji po roce 1948. Jednotlivé oddíly v podkapitolách jsou částečně řazeny chronologicky, avšak předně jsou rozděleny na bloky, které se zabývají určitým námětem (historickým vývojem, vývojem vybavení, výrobou a exportem, a dalším). První kapitola s názvem *Zpracovatelský průmysl v Humpolci* se věnuje vývoji humpoleckého průmyslu cca od poloviny 19. století do devadesátých let 20. století. Tato kapitola vychází z pramenů ze Státního oblastního archivu v Třeboni – pobočka České Budějovice, Státního okresního archivu v Pelhřimově a z Muzea Humpolce. Dále byla použita literatura z výše zmíněných institucí a knihovny Jiřiny Zábranové v Humpolci. Druhá kapitola s názvem *Zpracovatelský průmysl v Třešti po roce 1940* navazuje na bakalářskou práci *Zpracovatelský průmysl v Třešti od počátku 19. století do počátku druhé světové války* a zaměřuje se na vývoj firem či národních podniků v Třešti od válečného období po devadesátá léta 20. století. Hlavním podkladem pro tuto kapitolu se staly prameny ze Státního oblastního archivu v Třeboni – pobočka České Budějovice a Moravského zemského archivu v Brně. Dále byla použita dostupná literatura o městě Třešti. Třetí kapitola s názvem *Zpracovatelský průmysl*

¹ Při nedostupnosti dat je v tabulkách pomlčka (—).

ve *Velkém Meziříčí* se zaměřuje na vývoj velkomeziříčského průmyslu cca od poloviny 19. století do devadesátých let 20. století. Tato kapitola vychází z pramenů z Moravského zemského archivu v Brně, Státního okresního archivu ve Žďáru nad Sázavou – pobočka Velké Meziříčí a Muzea Velkého Meziříčí. Dále byla využita literatura z výše zmíněných institucí a Moravské zemské knihovny v Brně. Čtvrtá kapitola s názvem *Komparace zpracovatelského průmyslu v Humpolci, Třebíči a Velkém Meziříčí* přináší srovnání vývoje tří průmyslových odvětví (textilního, dřevozpracujícího a strojírenského) ve sledovaných městech s přihlédnutím k úpadku průmyslové výroby v Třebíči.

1. Zpracovatelský průmysl v Humpolci

Tato kapitola se primárně zaměřuje na představení textilního průmyslu v Humpolci, především na přední představitele tohoto odvětví ve městě.² Samozřejmě, že bylo ve městě vyráběno i jiné různorodé zboží, nikoliv v takovém rozsahu. Po roce 1948 vznikly ve městě dva národní podniky, které se nezabývaly textilním průmyslem, ale pro město měly velký význam, proto jsem je do této kapitoly rovněž zařadila.

Humpolec³ byl v průběhu historie znám především produkcí textilu a textilních výrobků, na výrobě se podílela velká část místních obyvatel. Textilní výroba probíhala v městysu⁴ minimálně od poloviny 15. století, roku 1462 byly zřízeny první cechy, a to krejčovský a postřihovačský (cechovní práva udělili páni z Leskovce).⁵ Někdy kolem roku 1544 vznikl samostatný cech tkalcovský.⁶ První písemná zmínka o soukenickém cechu je spjata s rokem 1560.⁷ Ke zvláštnostem soukenického cechu náleželo slavnostní přenášení tzv. matky pokladnice od starého cechmistra k nově zvolenému staršímu cechmistru, tzv. kasát.⁸ Další cechovní organizace vznikaly v průběhu následujících desetiletí a staletí. První stroj byl v Humpolci zaveden do provozu roku 1825, kdy Josef Kiczka přivezl mykací stroj, tzv. lukovku z Bílska. Kolem roku 1830 si Jan Skorkovský a Josef Procházka transformovali původní

² V Humpolci fungovaly i další továrny, avšak nebyly tak významné jako výše uvedené. Mezi další textilní firmy patřily podniky např. Jana Bartáka, Jindřicha Bartáka, Karla Janouška, Josefa Mašika, Jana Narovce, Oldřicha Pavlovce či Jindřicha Trnky.

³ Humpolec se nachází na 49° 2' V.D. a 49° 32' Š. v průměrné nadmořské výšce 530 m zhruba 23 km SZ od Jihlavy. Ze tří stran je obklopen svahy, z jedné strany SSZ vystupuje krajina pozvolna. Městem protékají dva potoky, jež se spojují v jeden v severní části města. (KOBLIHA, Gustav. *Humpolec a jeho okolí: Nástin dějepisný, popisný a statistický*. Humpolec, Odbor klubu č. turistů, 1896, s. 64.).

⁴ Humpolec byl městysem od roku 1252 do 3. července 1807, kdy byl povýšen na město. (HYPŠOVÁ, Jaroslava. *Kronika Humpolce: Urbanistický vývoj města do r. 1983*. Online [22. 2. 2024]. Dostupné z: https://radnice.mesto-humpolec.cz/public/kronika/urbanisticky_vyvoj_1983_1_cast.pdf

⁵ KOBLIHA, Gustav. *Humpolec a jeho okolí: Nástin dějepisný, popisný a statistický*, s. 15.

⁶ BRZON, Roman a kol. *Humpolec v zrcadle času VIII: řemesla, průmysl a živnosti*. Humpolec, MHA, s. r. o., 2015, s. 7.

⁷ Roku 1560 byl soukenický cech zmiňován v kupní smlouvě mezi Zdeňkem Trčkou z Lípy a Janem z Říčan. V této smlouvě jsou vedeny platy ze soukenických rámmů, plat z panské valchy a tržní poplatek z prodeje vlny. (KOBLIHA, Gustav. *Humpolec a jeho okolí: Nástin dějepisný, popisný a statistický*, s. 41.).

⁸ Kasát byl odvozen od pokladny (kasy). Stejný kasát, avšak bez kasy se opakoval vždy o tzv. koledě (o druhém svátku vánočním). Pořadatelem kasátu býval starší tovaryš. Tzv. Hlavní kniha pro počestný řád soukenický v městě Humpolci byla založena za starších tovaryšů – Josefa Trnky a Jana Schmidta, v roce 1815. Hlavní kniha obsahovala přesný pořádek a průpovědi, jak matku pokladnici zachovati, dále pak tovaryšský řád při cechovním sdělení, hlavní artikule z roku 1625, pro tovaryše o 38 člancích, knihu starších tovaryšů (mezi lety 1812-1872) a fundamentální patent z roku 1731. Poslední kasát se uskutečnil roku 1892, při otevření nové budovy tkalcovské školy. (KOBLIHA, Gustav. *Humpolec a jeho okolí: Nástin dějepisný, popisný a statistický*, s. 50.).

anglické stroje ke kramplování na derchovací stroje,⁹ čímž vznikl stroj povlakový (tzv. pelcovka).¹⁰

Cechy byly zrušeny roku 1859, kdy byl vydán císařským patentem živnostenský řád.¹¹ Od padesátých let 19. století se v Humpolci začalo přistupovat k industrializaci, ve velkém začaly vznikat první průmyslové výrobní vlněných tkanin.¹²

1.1. Průmyslová výroba v Humpolci do roku 1948

Roku 1865 bylo ve městě více jak 1 000 osob starších 24 let zaměstnáno v textilní výrobě.¹³ Již v té době existoval podnik Prokopa Skorkovského, který byl označován jako továrna.¹⁴ Prosperitu humpoleckého soukenictví velice ovlivnil krach na vídeňské burze roku 1873,¹⁵ především z toho důvodu, že humpolečtí soukeníci byli s vídeňskou burzou spojeni prostřednictvím úvěrů na nákup vlny.¹⁶ Samotná vlna byla do města ve velké míře dovážena především z Uherska, ale taktéž byla dovážena z jižní Afriky, severní i jižní Ameriky či z Austrálie prostřednictvím burzy v Londýně.¹⁷

⁹ Kramplovací stroj je vlastně kartáčovací stroj, jež slouží k prvotnímu zpracování vlny. Derchovací stroj je vlastně vylepšený kramplovací stroj – mechanickým pohybem rozruší vlákna a odstraní nežádoucí nečistoty. Díky tomu je látka hladší a rovnoměrně rozvrstvená.

¹⁰ Povlakový stroj odstraňuje krátká vlákna čímž zlepšuje kvalitu látky. (KOBLIHA, Gustav. *Humpolec a jeho okolí: Nástin dějepisný, popisný a statistický*, s. 151.).

¹¹ Císařský patent z 20. 12. 1859, který nabyl působení 1. 5. 1860, defacto zrušil omezení svobodně podnikat a byla legalizována hospodářská politika. S výjimkou několika živností (které byly prohlášeny za koncesní), byla veškerá podnikatelská činnost prohlášena za svobodnou. Živnostenský řád tak umožnil koncentraci různých výrobních činností. Nijak nereguloval pracovní či výrobní vztahy zaměstnanců a zaměstnavatelů. (Beck-online. *Císařský patent z 20. 12. 1859, jímž se vydává řád živnostenský*. Online [2. 4. 2024]. Dostupné z: <https://app.beck-online.cz/bo/chapterview-document.seam?documentId=onrf6mjygu4v6mrsg4wta>

¹² BRZON, Roman a kol. *Humpolec v zrcadle času VIII: řemesla, průmysl a živnosti*, s. 137.

¹³ Při výrobě pracovalo na 246 mistrů, 498 pomocníků (byli vyučení, ale neměli svoji vlastní dílnu a mistrovské právo), 300 přadlen a 24 nádeníků (prováděli nekvalifikované ruční práce). V některých publikacích se dále uvádí, že pro textilní odvětví pracovalo i na 500 dětí.

¹⁴ Dle dobových zvyklostí byly podniky do 20 zaměstnanců považovány za dílny, podniky mající více jak 20 zaměstnanců byly pokládány za továrny. Pro továrny bylo dále typické, že v nich byl soustředěn celý výrobní proces (větší zisky pro majitele). (BRZON, Roman a kol. *Humpolec v zrcadle času VIII: řemesla, průmysl a živnosti*, s. 267-278.).

¹⁵ Krach na vídeňské burze nastal 9. května 1873 v důsledku přesycení německého a rakousko-uherského trhu (během předešlých tří let mnoho akciových společností a bankovních ústavů). Ve stejném období probíhala ve Vídni 6. světová výstava, které zaznamenala neúspěch – místo očekávaných dvaceti milionů návštěvníků se výstavy zúčastnilo jen sedm milionů osob z důvodu epidemie cholery ve městě. Během 8. května 1873 vyhlásilo bankrot na 100 podniků. Následujícího dne 9. května, došlo k drtivému pádu celého trhu. Důsledkem krachu na vídeňské burze byly rozsáhlé ztráty investorů a vlastníků akcií zbankrotovaných firem, tyto subjekty byly nuceny propustit své zaměstnance, čímž se zvýšila nezaměstnanost. (MUSÍLEK, Petr. *250 let vídeňského burzovního trhu: boom, krach a dlouhodobá stagnace*. Online [2. 4. 2024]. Dostupné z: <https://cfuc.vse.cz/pdfs/cfu/2021/02/01.pdf>).

¹⁶ BRZON, Roman a kol. *Humpolec v zrcadle času VIII: řemesla, průmysl a živnosti*, s. 262.

¹⁷ Tamtéž, s. 137.

V letech 1876 a 1878 neuspěli místní soukeníci v soutěži na zakázky pro vojenský erár, menší zakázku (8 000 m látky) získali až roku 1884. Dodávky pro oddíly zeměbrany v té době získaly firmy Alois Schumpeter a Adolf Münch a syn z Třeště, a to na šest let. Společenstvu soukeníků¹⁸ v této situaci radil továrník Emmerich Dítě. Za účelem získání vojenských dodávek bylo vytvořeno konsorcium, jehož členy byli zástupci společenstev soukeníků humpoleckého, jihlavského a továrníci z Třeště Alois Schumpeter a Berthold Münch. Předsedou konsorcia se stal A. Schumpeter (jakožto zkušený továrník), jednání s vojenskými úřady vedli zástupci jihlavského a humpoleckého společenství – za humpolecké soukeníky E. Dítě (později se stal místopředsedou). Smlouva mezi konsorciem a vládou byla platná do roku 1892. Po roce 1892 nastal tvrdý boj o rozdělení státních zakázek – od továren byla vyžadována flexibilita, kvalita, příznivé ceny a do jisté míry i benefity pro státní pokladnu.¹⁹ Díky tomu, že nabídka konsorcia byla velice výhodná, získalo zakázky až do roku 1918.²⁰ Přidělení velkých státních zakázek sice přineslo ekonomickou stabilitu, ale vedlo k tomu, že výroba se stala rutinní záležitostí, což nepřispělo k podněcování technického pokroku ve výrobě.²¹

Období první světové války znamenalo pro humpolecké firmy období prosperity, i když umělé.²² Výroba probíhala nepřetržitě, cena materiálu rapidně stoupala, časem však chyběla vlna i pro samotnou vojenskou výrobu, a tak byly zpracovávány i staré hadry či rozbité uniformy, z nichž se připravovala tzv. umělá vlna (= vigoň).²³ Pro vojenské dodávky se kromě výroby suken i šilo. Nejprve v samotných továrnách, později byla v sokolovně zřízena střihárna vojenských obleků a v přízemí tkalcovské školy²⁴ pracovala velká krejčovská dílna vybavená šicími stroji s elektrickým pohonem. Oděvy zde šili zmobilizovaní krejčí v rámci vojenské

¹⁸ Společenstvo soukeníků bylo živnostenské společenstvo, které po roce 1859 nahradilo původní soukenický cech. Společenstvo vlastnilo a udržovalo barevny, valchy, prádelnu a jiná soukenická zařízení, která pronajímalo svým členům. Prostřednictvím tohoto uskupení získávali soukeníci živnostníci z Humpolce práci na státních zakázkách a dalších větších zakázkách. Součástí společenstva mohly být i menší průmyslové podniky, díky čemuž mohly členové společenstva využívat společenská textilní zařízení.

¹⁹ Konsorcium nabídlo slevu 10 % pro případ války z vyhrazené poloviční náhrady na zpracování látky a zavázalo se trvale udržovat dvouletou zásobu hotových uniforem a velkou zásobu vlny. (BRZOŇ, Roman a kol. *Humpolec v zrcadle času VIII: řemesla, průmysl a živnosti*, s. 263-264).

²⁰ Konsorcium nabídlo slevu 10 % v případě války z vyhrazené poloviční náhrady na zpracování látky a zavázalo se trvale udržovat dvouletou zásobu hotových uniforem a velkou zásobu vlny.

²¹ BRZOŇ, Roman a kol. *Humpolec v zrcadle času VIII: řemesla, průmysl a živnosti*, s. 264.

²² Výroba probíhala ve válečném režimu a nepřetržitě, ovšem stát platil za výrobky méně než v předválečném období. Kvůli mobilizaci všech zdrojů pro válečné účely začal být postupný nedostatek látek a cena sukna se zvyšovala. Do města se soustředilo velké množství dělníků, ovšem ve městě byla bytová nouze, která vedla ke zvyšování nájmu. S koncem první světové války skončila i uměle vytvořená konjunktura výroby ve městě. (BRZOŇ, Roman a kol. *Humpolec v zrcadle času VIII: řemesla, průmysl a živnosti*, s. 265.).

²³ Vigoň je druh umělé vlny vyrobený z textilního odpadu.

²⁴ Tkalcovská škola byla zřízena roku 1884 pro odbornou přípravu soukeníků. Škola vyučovala jak prakticky, tak i teoreticky, dále pořádala i krátkodobé kurzy. Roku 1922 byla škola uzavřena, načež byl provoz obnoven roku 1946 – respektive vznikla Podniková škola československého textilního průmyslu. (BRZOŇ, Roman a kol. *Humpolec v zrcadle času VIII: řemesla, průmysl a živnosti*, s. 158-160.).

povinnosti, místní krejčí i krejčí z okolních vsí (těmto pracovníkům byla odměna udělována podle množství vyrobeného zboží.). Během této konjunktury si podnikatelé a majitelé menších dílen mohli nashromáždit potřebný kapitál do budoucna.²⁵ Mužští zaměstnanci v textilním průmyslu měli během války trvalou práci a byli osvobozeni od přímé válečné služby (všichni, co se podíleli na chodu válečné výroby).

Jak již bylo výše zmíněno, soukenickou výrobu v Humpolci ovlivňovaly až do konce první světové války vojenské dodávky. K vojenským účelům se nejvíce využívaly bílé česané melíry a šedé kordony; v kusech potom sukna modrá, černá, hnědá, azory a činčary.²⁶ Pro běžné účely se nejvíce používala sukna černomodrá, myšky, světlemodrá, tmavošedá, světlešedá a hnědá. Zároveň probíhala expedice výrobků na Balkán²⁷ (oblast dnešního Srbska, Rumunska, Bulharska, Řecka) a do Osmanské říše (dnešní Turecko). Od sedmdesátých let 19. století se ve velkém začaly vyrábět tzv. lodeny (lodeny dvojité, žíhané = flámky, diagonály).²⁸

Po konci první světové války nastal v humpoleckém soukenictví úpadek, nebylo vojenských zakázek, a navíc byly zpřetrhány vazby vybudované v rámci monarchie.²⁹ Vlna byla nyní dovážena především ze Slovenska.³⁰ Státní a veřejné zakázky zůstaly, ale byly ve výrazně nižším objemu než dříve. Prodej probíhal především prostřednictvím zasilatelských obchodů, kterých bylo v Humpolci několik desítek. V některých firmách se po válce výroba buď úplně zastavila, nebo byla značně omezena. Např. ještě roku 1925 se nepracovalo ve firmě A. K. Smrčky. V omezené míře fungovaly firmy např. Bratři Lešovští a Bratři Trnkové. Největší sociální problémy v Humpolci byly spojeny s konkurzem firmy Wilhelm Beck und Söhne (dřívější továrna E. Dítěte).³¹ S tím ovšem souvisela především finanční krize z roku 1922,³²

²⁵ Na začátku války prodali své nevyužité zásoby látek a příkrývek armádě a následné čtyři roky dostávali lukrativní zakázky.

²⁶ KOBLIHA, Gustav. *Humpolec a jeho okolí: Nástin dějepisný, popisný a statistický*, s. 151.

²⁷ Na počátku dvacátých let 20. století vzniklo vojensko-politické spojení zvané Malá dohoda. Členy bylo Československo, Rumunsko a Království Srbů, Chorvatů a Slovinců (pozdější Jugoslávie) a výraznou podporu tomuto uskupení poskytla Francie. Malá dohoda zanikla v lednu 1939, kdy Jugoslávie a Rumunsko oficiálně vypověděly své spojenecké závazky.

²⁸ Loden je hrubá vlněná látka, po valchování se stává měkkým sukem. (KOBLIHA, Gustav. *Humpolec a jeho okolí: Nástin dějepisný, popisný a statistický*, s. 151.).

²⁹ Z Rakousko-Uherské monarchie byly po konci první světové války vytvořeny jednotlivé státní útvary, které měly mezi sebou hranice. Pokud bylo zboží nebo suroviny exportovány/importovány do nebo ze zahraničí, bylo nutné platit clo. Pro výrobce bylo výhodnější se orientovat na domácí trh.

³⁰ BRZON, Roman a kol. *Humpolec v zrcadle času VIII: řemesla, průmysl a živnost*, s. 137.

³¹ Tamtéž, s. 265.

³² Po konci první světové války bylo nutné v nové Československé republice stabilizovat ekonomiku, nejen kvůli vysoké inflaci. Roku 1919 proběhla tzv. Rašínova měnová reforma, která měla stabilizovat ekonomiku. Avšak přes snížení množství peněz v oběhu zůstala inflace přes 50 %, proto byla zavedena přísná měnová politika. Deflační politika zhoršila ekonomickou situaci, průmyslová výroba vykázala v letech 1921-1923 výrazný pokles. V této návaznosti se velice snížil export z Československa. Pokles výkonnosti ekonomiky zvýšil nezaměstnanost, podniky se ocitly v platební neschopnosti a problém měl i bankovní sektor. (Česká národní banka. *Ekonomický*

kteřá naplno propukla právě kolem roku 1925. Ve čtyřech firmách se nepracovalo, bez práce bylo na 450 dělníků, čímž se bez příjmu ocitlo na 400 rodin.³³ Dne 23. května 1925 zavítal do Humpolce ministr obchodu Ladislav Novák, aby se přesvědčil o situaci ve městě. Během víkendu si prohlédl nejen město, ale taktéž navštívil několik továren a přislíbil pomoc.³⁴ Jak přesně vypadala jeho pomoc dělníkům ve městě již dostupné prameny neuvádí.

Situace humpoleckého průmyslu a místních obyvatel se ve druhé polovině dvacátých let zlepšila. Roku 1928 byla výroba v Humpolci již plně mechanizována, do výrobního procesu byly zavedeny mechanické stavy a spřádací stroje. Započalo se s výrobou látek z česané příze, ovšem její výroba v té době probíhala ve městě pouze ve firmě Bratři Joklové, produkce této příze však nestačila ani pro samotnou továrnu. Proto byla většina firem alespoň zčásti závislá na nákupu česané příze, např. z přádelen v jihozápadních Čechách. Pouze malá část produkce z Humpolce v době první republiky byla určena k exportu do zahraničí, většina byla určena pro domácí trh, čímž byla prosperita firem provázána s ekonomickou situací tuzemských obyvatel. Státní zakázky v té době byly především zaměřeny na vyzbrojování československé armády.³⁵ Před druhou světovou válkou se v humpoleckých firmách rozšířila výroba žíněnek, rádiověk, pánských a dětských ponožek či dek.³⁶ Dále se hojně vyráběly módní látky na svrchníky, zimníky, trenčkoty, hubertusy, koverkoty, módní chevioty, meltony, gabardény a kordy na pánské obleky, jakož i flanel a flauše na dámské kabáty; flaušové deky.³⁷

V první polovině třicátých let 20. století zasáhla celé Československo hospodářská krize,³⁸ ta pro humpolecké soukeníky neznamenal hromadný úpadek, přesto byly firmy nuceny např. zkracovat pracovní dobu, propustit část svých zaměstnanců nebo dočasně pozastavovat výrobu.³⁹ V únoru 1933 se nepracovalo v továrně A. K. Smrčka a syn; Josef Smrčka, František Jokl a Adolf Trnka pracovali pouze čtyři dny v týdnu, Br. Joklové na Brunce

vývoj na území České republiky. Online [3. 4. 2024]. Dostupné z: https://www.historie.cnb.cz/cs/menova_politika/prurezova_temata_menova_politika/1_ekonomicky_vyvoj_na_uzemi_ceske_republiky.html).

³³ SOKA Pelhřimov. Fond Archiv města Humpolce, karton 50, inv. č. 448, fol. 32.

³⁴ SOKA Pelhřimov. Fond Archiv města Humpolce, karton 50, inv. č. 448, fol. 35 (týdeník Hlasy od Želivky, 30. 5. 1925).

³⁵ BRZONĚ, Roman a kol. *Humpolec v zrcadle času VIII: řemesla, průmysl a živnosti*, s. 266.

³⁶ Tamtéž, s. 284.

³⁷ Tamtéž, s. 367.

³⁸ Tato hospodářská krize souvisela s velkou hospodářskou krizí, která nastala koncem října 1929 na newyorské burze. Československo tato krize nejhůře postihla až od roku 1931. Ekonomická stabilita Československa silně závisela na úspěšném exportu zboží, jelikož domácí trh byl příliš malý pro odbyt. Když hospodářská krize zasáhla hlavní obchodní partnery (především Německo), nebyl odbyt pro domácí zboží. Nejvíce byl československý průmysl zasazen krizí mezi lety 1931-1934, kdy HDP pokleslo až o 60 %. (Historie.cs. *Hospodářská krize*. Online [3. 4. 2024]. Dostupné z: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/10150778447-historie-cs/208452801400025/>).

³⁹ BRZONĚ, Roman a kol. *Humpolec v zrcadle času VIII: řemesla, průmysl a živnosti*, s. 265.

a Karel Trna pracovali pouze pět dní v týdnu. Továrna B. Nejedlého měla zakázky pouze na 14 dní v měsíci. Jediná firma, která pracovala v plném rozsahu a měla dopředu zajištěný odbyt, byla továrna Primatex.⁴⁰ Po roce 1934 se hospodářská situace v Československu začala zlepšovat, avšak ještě v září 1937 propustila pro nedostatek zakázek 40 % zaměstnanců firma Karla Trnky.⁴¹

S příchodem okupace Československa a začátkem druhé světové války došlo k opětovnému zhroucení zahraničních kontaktů a omezení exportu i dodávek surovin. V textilnictví se objevovaly pokusy nahradit dováženou vlnu ze zámoří, a to např. buničinou či dřevitou vlnou. Ze začátku války byly zpracovávány zásoby staré vlny. Od konce roku 1941 začala část dělníků odcházet na nucené práce⁴² do nacistického Německa.⁴³ Od roku 1942 byla soukenická výroba soustředěna pouze do čtyř větších podniků, výroba ve zbytku továren byla pozastavena.⁴⁴ Roku 1937 bylo v Humpolci 24 soukenických podniků, roku 1945 existovalo pouze 21 podniků (z nichž většina nepracovala). Mimo to pracovalo ve městě i Společenstvo soukeníků, které sdružovalo na 30 živností. Kromě samotných výrobců ve městě působilo i 39 zasilatelských závodů.⁴⁵

1.1.1. Rodina Dítětova a Beckova

Emerich Dítě

Oficiální název E. Dítě, továrna suken a vojenských látek, byla jednou z nejstarších a nejvýznamnějších v Humpolci. Emerich Dítě zpočátku podnikal s bratrem Ferdinandem.⁴⁶ Roku 1863 složil mistrovskou zkoušku a začal provozovat soukenickou živnost v dílně, kterou

⁴⁰ BRZOŇ, Roman a kol. *Humpolec v zrcadle času VIII: řemesla, průmysl a živnosti*, s. 266.

⁴¹ V tomto případě to ovšem souviselo se zrušením druhé směny (viz s. 33).

⁴² 19. 1. 1939 vznikla mezivládní dohoda mezi Česko-Slovenskem a Německem o najímání českých dělníků na práce do Říše. Již 23. 3. 1939 začal v Protektorátu Čechy a Morava nábor pracovních sil pro německý průmysl. Dne 25. 7. 1939 byla zavedena pracovní povinnost pro všechny muže ve věku 16 až 26 let. Totální nasazení (jiným výrazem nucené práce) znamenalo v českém kontextu především odejití na práce do Německa či obsazeného Rakouska. Část dělníků byla poslána i do dalších okupovaných zemí jako Belgie, Francie a dalších. Hlavním úkolem těchto pracovníků bylo vykonávat práci za německé muže, kteří byli povoláni na fronty. Nucených prací se v nacistickém Německu v průběhu druhé světové války zúčastnilo na 600 tisíc Čechů. (MARŠÁLEK, Zdenko, HINGAROVÁ, Vendula. *Nucené práce pro Říši: totální nasazení 1939-1945*. Dějiny a současnost 3/2020).

⁴³ BRZOŇ, Roman a kol. *Humpolec v zrcadle času VIII: řemesla, průmysl a živnosti*, s. 367.

⁴⁴ KUBŮ, Josef. *Soukenictví – staletá čest a sláva Humpolce*. Vlastivědný sborník Pelhřimovska 9/1998, Okresní muzeum Pelhřimov, 1998, s. 46. (Muzeum Humpolec, inv. č. R 207 h).

⁴⁵ BRZOŇ, Roman a kol. *Humpolec v zrcadle času VIII: řemesla, průmysl a živnosti*, s. 367.

⁴⁶ Syn Ferdinand Dítěte Adolf, taktéž provozoval soukenickou živnost, kterou přebíral po otci. Roku 1902 dosahovala živnost rozměru továrního podniku (měla 23 zaměstnanců a sedm mechanických strojů), avšak skutečnou továrnou se však nikdy nestala. Finanční krize v polovině dvacátých let 20. století zasáhla i tuto firmu, výroba byla v roce 1924 pozastavena následkem požáru. Spáleniště odkoupila firma Jos & Jar. Lešovský, která provoz znovuobnovila. (SOka Pelhřimov. Fond Archiv města Humpolce, karton 50, inv. č. 448, fol. 32.).

si pronajal v domě č. p. 327 (u Josefa Skorkovského), svoji dílnu několikrát přestěhoval.⁴⁷ Na počátku sedmdesátých let 19. století vybudoval vlastní továrnu, jež byla do obchodního rejstříku zapsána až roku 1874. Stavbu financoval z půjček od strýce Emanuela Dítěte z Domažlic (cca 5 000 zl.) či od domažlické firmy M. Bibián (cca 7 000 zl. – úrok 14 %).⁴⁸ Podle údajů, které nashromáždil syn B. Dítě nakoupil, E. Dítě v sousedství továrny 10 domů, dvě chalupy, dále zahrady a louky, to vše za cca 71 tisíc zlatých.⁴⁹ Do jejich přestaveb a vybavení investoval cca dalších 800 tisíc korun. Roku 1900 koupil E. Dítě dům č. p. 321 se zahradou a postavil zde novou budovu. Rozšířena byla také budova, kde se šila konfekce.

Na přelomu let 1869/1870 měla firma k dispozici parní stroj o výkonu 30 HP. Dále E. Dítě opatřil moderní spřádací stroj a další vybavení. Již koncem sedmdesátých let byla zřízena střižárna a krejčovská dílna. V roce 1880 byly nainstalovány první železné spřádací stroje, avšak výroba ze začátku nebyla příliš rozsáhlá – E. Dítě vlastnil sedm tkalcových stavů, z nichž trvale byla v provozu zhruba polovina. V devadesátých letech 19. století ve firmě pracoval parní stroj o výkonu 40 HP. Roku 1890 byl přikoupen dopřádací stroj a lis na sukna. Ve stejném roce byla továrna také elektrifikována. Roku 1896 byl v továrně nainstalován první sušicí a karbonizační přístroj. O rok později byl v novém křídle postaven výkonný kotel o topné ploše 120 m², který vytápěl tovární prostory a zároveň poháněl parní stroj o výkonu 120 HP. Roku 1898 byla humpoleckým truhlářem Leitkem provedena rekonstrukce pracího stroje na sukna, při níž byl stroj rozšířen na praní po celé šířce kusu. V nové budově postavené po roce 1900 byla umístěna valcha, zařízení pro karbonizaci, hydraulický a parní lis na sukna, sušicí stroj, česací stroje, skladiště a sušárna na sukna a vlnu. Taktéž zde bylo umístěno technické zařízení pro impregnaci vojenských suken.⁵⁰ V budově byl vystavěn nový kompaundní parní stroj, který měl výkon 260 HP.

Část továrny od jejího vzniku E. Dítě pronajímal i s vybavením, ještě roku 1890 bylo u něj v pronájmu sedm soukenických mistrů (např. Fridolin Závodský st. měl v továrně stroje až do doby, než si postavil vlastní tovární budovu). Ještě roku 1894 spotřebovala Dítětova firma pouze 1/3 výkonu parního stroje, zbytek připadal na nájemníky.⁵¹

⁴⁷ BRZOŇ, Roman a kol. *Humpolec v zrcadle času VIII: řemesla, průmysl a živnost*, s. 296.

⁴⁸ Tamtéž, s. 301.

⁴⁹ Tato měna se na území Rakouska-Uherska používala do roku 1891, poté byla nahrazena rakousko-uherskou korunou. V přepočtu: 1 zlatý = 2 koruny.

⁵⁰ Díky tomuto kroku byly vytvořeny podmínky ke zvládnutí celého technologického procesu výroby látek na vojenské uniformy.

⁵¹ BRZOŇ, Roman a kol. *Humpolec v zrcadle času VIII: řemesla, průmysl a živnost*, s. 302-306.

Firma E. Dítě vyráběla sukno pro vojsko i pro běžnou civilní potřebu. V devadesátých letech 19. století byla vyráběna především sukna na stejnokroje pro vojsko a dále pak sukna na stejnokroje pro úřednictvo státních drah a c. k. úřednictvo a další. Výnos z lukrativních státních zakázek investoval především do rozšiřování podniku.⁵² Na počátku 20. století byla vyráběna sukna pro různé použití, letní a zimní deky, a taktéž koňské příkrývky. Své výrobky firma hojně exportovala na Balkán (do Srbska⁵³ a dále např. do Bulharska – zakázky pro tamní vojsko).⁵⁴ Z lokálních firem obchodovala továrna např. s třešťským továrníkem B. Münchem.

E. Dítě se snažil zaujmout své odběratele něčím zcela ojedinělým. Továrna zhotovila celý oblek, počínaje střihem ovcí konče ušitím obleku za 11 hodin. Podnětem k uskutečnění této nevídané výroby se stala sázka E. Dítěte s Albrechtem Bauerem (továrna měla 12 hodin na vyhotovení obleku,⁵⁵ ovšem oblek byl ušit ještě o hodinu dříve a tak E. Dítě vyhrál). Tento oblek byl potom vystaven ve Vídni na světové výstavě a výrobce byl vyznamenán první cenou.⁵⁶ Roku 1879 byl pokus ušití celého obleku v omezeném čase opět zopakován, tentokrát byl vyhotoven lovecký oblek pro císaře Františka Josefa I.⁵⁷ Oblek byl ušit za 10 hodin a 15 minut.⁵⁸ Hotový oblek byl ještě ten samý den poslán do Vídně. Následně byl E. Dítě za tento počín císařem vyznamenán za zásluhy o soukenický průmysl velkou zlatou medailí „Viribus untis“ a jmenován dvorní dodavatelem.⁵⁹

Na Jubilejní výstavě v Praze roku 1891 byla firma E. Dítěte poctěna čestným diplomem s právem ražení zlaté medaile.⁶⁰ Oceněna byla kvalita vojenského sukna a jemné látky na úřednické stejnokroje, velurové látky. Emerich Dítě obdržel za zásluhy zlatou medailí a roku

⁵² BRZOŇ, Roman a kol. *Humpolec v zrcadle času VIII: řemesla, průmysl a živnosti*, s. 269.

⁵³ Firma E. Dítěte dostala od srbské vlády (Srbské království) nabídku na odkup mlýna v Paraćin, kde by mohla být vybudována textilní továrna a mohla by být provozována Dítětem. Dítětova reakce byla ovšem pomalá, předstihl ho továrník Münch z Třeště, který srbské vládě za odkup mlýna nabídl vyšší částku. (DÍTĚ, Bohumil. *O vojenských dodávkách soukenického průmyslu v Humpolci*. Zálesi 14, Novina v Německém Brodě, 1933 (1932-1933), s. 38.).

⁵⁴ BRZOŇ, Roman a kol. *Humpolec v zrcadle času VIII: řemesla, průmysl a živnosti*, s. 269.

⁵⁵ Celý proces od zpracování vlny, přes výrobu sukna po ušití obleku většinou trval několik týdnů až měsíců.

⁵⁶ V souvislosti s oslavou stříbrné svatby císařského páru (roku 1879) vyzval okresní hejtman Julius Sagasser E. Dítěte, aby jeho továrna vyhotovila lovecký oblek pro císaře Františka Josefa I. za 11 hodin. (DÍTĚ, Bohumil. *O pokroku soukenického průmyslu v Humpolci*. Zálesi 13, Novina v Německém Brodě, 1932 (1931-1932), s. 120.)

⁵⁷ BRZOŇ, Roman a kol. *Humpolec v zrcadle času VIII: řemesla, průmysl a živnosti*, s. 269.

⁵⁸ KUBŮ, Josef. *Soukenictví – staletá čest a sláva Humpolce*. Vlastivědný sborník Pelhřimovska 9/1998, Okresní muzeum Pelhřimov, 1998, s. 44. (Muzeum Humpolec, inv. č. R 207 h).

⁵⁹ Riverich s. r. o. *Historie humpoleckého soukenictví*. Online [3.4.2024]. Dostupné z: <https://www.brunka.cz/cz/historie/historie-humpoleckeho-soukenictvi/>

⁶⁰ Do Humpolce putovalo 41 cen, z nich 16 cen získali soukeníci, kteří získali i čestný diplom, jednu zlatou, devět stříbrných a čtyři bronzové medaile.

1893 obdržel Zlatý záslužný kříž s korunou.⁶¹ Spolek k podpoře zdravotnicko-průmyslového muzea ve Vídni udělil Dítětovi diplom zakládajícího člena.⁶²

Emerich Dítě se roku 1908 rozhodl k prodeji své továrny, jelikož ani jeden z jeho synů (Ladislav a Bohumil) se nestal jeho pokračovatelem.⁶³ Firmu v Humpolci odkoupila vídeňská firma Wilhelm Beck und Söhne. Původně měl E. Dítě předjednat prodej s Františkem Joklem, ale nakonec ji prodal právě rodině Becků.⁶⁴

Tabulka 1.: Orientační data o Dítětově firmě.

rok	počet zaměstnanců	počet stavů	výroba (m./rok)	další výroba (deky, koň. příkrývky)
90. léta 19. století	50	—	—	—
1902	100	37	250 000 - 280 000	60 000

Zdroj: BRZONĚ, Roman a kol. *Humpolec v zrcadle času VIII: řemesla, průmysl a živnosti*. Humpolec, MHA, s. r. o., 2015.

Wilhelm Beck und Söhne

Wilhelm Beck und Söhne byla firma z Vídně⁶⁵, továrnu Emericha Dítěte koupila roku 1908 za 650 tisíc korun. Firma E. Dítě se tak stala veřejnou obchodní společností, jejími vlastníky byli příslušníci dvou generací rodu Becků – Hermann, Adolf, Arthur, Otto a Edmund.⁶⁶ V rámci společnosti byl řízením humpolecké továrny pověřen Edmund Beck.⁶⁷ V prvních letech správy Dítětovy továrny používala firma její původní název (E. Dítě, továrna suken a vojenských látek), případně přidávala dovětek Vilém Beck a synové. V roce 1911 s odvoláním na svého předchůdce získali Beckové právo užívat ve vývěsním štítu a pečeti císařské orlice.⁶⁸ V prvních letech po koupi továrny Beckovi významně investovali do zařízení továrny,⁶⁹ čímž se výroba zdvojnásobila, nejlépe je to viditelné na roku 1914 (viz tabulka 2).⁷⁰

⁶¹ KOBLIHA, Gustav. *Humpolec a jeho okolí: Nástin dějepisný, popisný a statistický*, s. 150-151.

⁶² Tamtéž, s. 71-72.

⁶³ Emerich Dítě zemřel roku 1913.

⁶⁴ BRZONĚ, Roman a kol. *Humpolec v zrcadle času VIII: řemesla, průmysl a živnosti*, 296, 301-306.

⁶⁵ V době koupě humpolecké továrny patřila firma W. Beck und Söhne mezi největší a nejúspěšnější firmy v oboru výroby oděvů a zejména uniforem na celém území monarchie. Kromě vídeňské centrály měla firma několik filiálek a zaměstnávala na 60 úředníků a 5-6 tisíc dalších zaměstnanců. Samotná firma vznikla roku 1871, jako veřejná obchodní společnost, kdy její zakladatel Wilhelm Beck přijal za své spolčníky syny Hermanna a Adolfa (vystoupil z firmy roku 1919). Roku 1893 W. Beck z firmy vystoupil a později se podílíničky stali i Hermannův syn Otto a další vnuci zakladatele Edmund a Arthur. V této době již aktivity firmy zahrnovaly výrobu luxusních oděvů, uniforem, příkrývek hlavy a kožešnické zboží. (BRZONĚ, Roman a kol. *Humpolec v zrcadle času VIII: řemesla, průmysl a živnosti*, s. 332-333).

⁶⁶ Je zde zmíněno pět osob, přesto firmu vlastnili jen tři – Artur, Edmund a Otto Beckovi, každý 1/3. (Muzeum Humpolec, *Knihovni majetek veřejných společností firmy Josef Smrčka v Humpolci*, s. 18. (inv. č. 14.900)).

⁶⁷ BRZONĚ, Roman a kol. *Humpolec v zrcadle času VIII: řemesla, průmysl a živnosti*, s. 332.

⁶⁸ Toto právo získal E. Dítě od císaře, když se po roce 1879 stal dvorním dodavatelem.

⁶⁹ Mimo jiné investovali i do přestavby barevny roku 1911. Roku 1915 byla vybudována nová dílna pro šití konfekce. (SOKA Pelhřimov. Fond Archiv města Humpolce, karton 136, inv. č. 94, fol. 5.).

⁷⁰ BRZONĚ, Roman a kol. *Humpolec v zrcadle času VIII: řemesla, průmysl a živnosti*, s. 270.

Roku 1910 mezi továrnami ve městě dominovala tato firma svojí velikostí i počtem zaměstnanců.⁷¹ První problémy museli Beckovi v humpolecké firmě řešit po roce 1918, jelikož v souvislosti s rozpadem Rakousko-Uherska se jednotlivé části firmy ocitly v několika nástupnických státech.⁷² Současně skončily lukrativní zakázky pro vojsko a pro císařský dvůr, i úřednictvo. Teprve roku 1923 získala firma státní zakázku pro armádu a železniční zřízence v Království Srbů, Chorvatů a Slovinců.⁷³ Stejněho roku získali čtyři zaměstnanci továrny od ministerstva obchodu čestné uznání za 40 let práce pro firmu.

Beckovi na počátku dvacátých let 20. století zaměstnávali cca ¼ všech soukenických dělníků z města.⁷⁴ V roce 1924 se naplno projevila na této firmě deflační krize⁷⁵ trvající od roku 1922.⁷⁶ Rodina Beckova se snažila zažehnat finanční nesnáze úpisem většiny svého majetku bankám v Praze.⁷⁷ Roku 1926 byl provoz továrny zcela zastaven, o práci přišlo na 400 dělníků. V následujících letech se v továrně ještě několikrát dočasně pracovalo, ovšem v omezené míře. Úpadek firmy vyvolal v Humpolci vlnu nezaměstnanosti a značné sociální napětí. Všechny pokusy o obnovení plného provozu končily neúspěchem.

Podle revize provedené ministerstvem financí po roce 1926 byla firma ve ztrátě od roku 1921 a výše dluhů dosahovala 60 milionů Kč.⁷⁸ Mimo jiné měla firma dluh u města i na vodném a elektřině. Majitelé firmy se snažili zaplatit peněžní závazky rozprodáním vybavení továrny a pozemků. Avšak ani tato snaha nebyla úspěšná a na firmu byl uvalen konkurs.⁷⁹ Konkurzní

⁷¹ Noví majitelé při převzetí firmy navýšili mzdy svých zaměstnanců – k navýšení poté museli přistoupit i další firmy.

⁷² Původní firma byla vybudovaná ve Vídni (po roce 1918 Rakouská republika), další pobočky měla firma W. Beck und Söhne ve Lvově (Polská republika), Černovicích (Rumunské království), Humpolci, Velkém Meziříčí a Bratislavě (Československá republika). Po roce 1918 bylo těžké udržet firmu a její pobočky jednotné, především kvůli hranicím nově vzniklých států a různě vedené politice v jednotlivých státech.

⁷³ BRZOŇ, Roman a kol. *Humpolec v zrcadle času VIII: řemesla, průmysl a živnost*, s. 333-334.

⁷⁴ Majitel firmy Edmund Beck k čestnému uznání přidal finanční odměnu 500,- Kč a stříbrné hodinky s řetízem a věnováním (pro muže) nebo zlatý řetízek s medailonem (pro ženu). (BRZOŇ, Roman a kol. *Humpolec v zrcadle času VIII: řemesla, průmysl a živnost*, s. 278.).

⁷⁵ Deflační politika československé vlády zhoršila ekonomickou situaci, průmyslová výroba vykázala v letech 1921-1923 výrazný pokles. V této návaznosti se velice snížil export z Československa. Pokles výkonnosti ekonomiky zvýšil nezaměstnanost, podniky se ocitly v platební neschopnosti a problém měl i bankovní sektor. (Česká národní banka. *Ekonomický vývoj na území České republiky*. Online [3. 4. 2024]. Dostupné z: https://www.historie.cnb.cz/cs/menova_politika/prurezova_temata_menova_politika/1_ekonomicky_vyvoj_na_u_zemi_ceske_republiky.html).

⁷⁶ Roku 1925 se velice špatnou situací ve městě rozhodla řešit i Rada města Humpolce, jež se obrátila na ministerstvo obchodu. (SOKA Pelhřimov. Fond Archiv města Humpolce, karton 50, inv. č. 448, fol. 18-20.).

⁷⁷ SOKA Pelhřimov. Fond Archiv města Humpolce, karton 50, inv. č. 448, fol. 7.

⁷⁸ BRZOŇ, Roman a kol. *Humpolec v zrcadle času VIII: řemesla, průmysl a živnost*, s. 334.

⁷⁹ Ve stejné době měla firma problémy i ve Velkém Meziříčí a v Senici na Slovensku – v těchto městech byla na firmu taktéž uvalená exekuce. Na jedno z jednání města Humpolce o situaci s továrnou ze začátku roku 1934 se dostavilo i pět delegátů z Velkého Meziříčí, kteří se snažili přesvědčit zástupce Humpolce, aby na firmu ve Velkém Meziříčí nebyl uvalen konkurs (na městské radě Humpolce bylo, zda bude konkurs uvalen nebo ne),

vyrovnání s věřiteli proběhlo až roku 1933 a během následujících let byl majetek firmy postupně rozprodán. Správcem konkurzní podstaty byl humpolecký notář Jan Šimek.⁸⁰ Jednotlivé části továrny koupili např. Josef Smrčka, Karel Janoušek, bratři Prokúpkové či Jan Barták. Řadu pozemků získalo město.

Roku 1916 firma podobným způsobem jako továrnu v Humpolci koupila i továrnu ve Velkém Meziříčí (viz Oddíl 3.1.2. Wilhelm Beck und Söhne, továrna na sukna). Tato část firmy se roku 1919 oddělila jako samostatná firma, jejímž majitelem se stal Otto Beck.⁸¹

Tabulka 2.: Vývoj počtu zaměstnanců v Beckově továrně.

rok	počet zaměstnanců
1910	250
1. pol. 1914	298
konec 1914	533
1926	400

Zdroj: BRZOŇ, Roman a kol. *Humpolec v zrcadle času VIII: řemesla, průmysl a živnosti*. Humpolec, MHA, s. r. o., 2015.

1.1.2. Rodina Skorkovských a Lešovských

Prokop Skorkovský

Tato továrna byla vystavěna již roku 1855.⁸² Prokop Skorkovský začínal se svým bratrem Janem, který se věnoval především navazování kontaktů, postupem času se ale začal zabývat více obchodem se sukny. Prokop Skorkovský vedl až do konce svého života vlastní výrobu. Tovární budovu získali Skorkovští na přelomu let 1867/1868, kdy koupili a přebudovali budovu bývalé vinopalny. Roku 1891 byla postavena nová přádelna, kde byla zároveň i barevna a apretura (= přípravná).

V továrně byl na konci šedesátých let 19. století umístěn parní stroj o výkonu 6 HP.⁸³ Jan Skorkovský zajistil moderní spřádací stroje typu Mule Jenny z Velké Británie,⁸⁴ komě toho byly v továrně umístěny i novější valchovací stroje, stroje pro postřihování suken, ruční stavy

aby tak byla alespoň zachráněna továrna ve Velkém Meziříčí. (SOKA Pelhřimov. Fond Archiv města Humpolce, karta 136. inv. č. 875, fol. 2, 3, 7, 25, 54, 61, 69, 70, 197.).

⁸⁰ SOKA Pelhřimov. Fond Archiv města Humpolce, karta 136, inv. č. 623, fol. 119.

⁸¹ BRZOŇ, Roman a kol. *Humpolec v zrcadle času VIII: řemesla, průmysl a živnosti*, s. 334.

⁸² KOBLIHA, Gustav. *Humpolec a jeho okolí: Nástin dějepisný, popisný a statistický*, s. 72.

⁸³ Byl to první parní stroj ve městě a nebyl příliš efektivní.

⁸⁴ Roku 1764 vynalezl J. Hargreaves z Anglie několikanásobné spřádací kolo "spinning jenny" na ruční pohon, čímž bylo v tkalcovnách dostatek příze. Efektivitu tohoto stroje pozvedl roku 1769 Angličan R. Arkwright. O deset let později se objevuje univerzální spřádací stroj "mule", postavený na principu "jenny", S. Cromptonem z Boltonu v Lancashire. (E-L Tex. *Historické panorama předení (2)*. Online [4. 4. 2024]. Dostupné z: <https://www.skolertextilu.cz/elearning/522/historie-textilu/Historicke-panorama-predeni-2.html>).

a mechanické stavy. Roku 1894 měli parní stroj o výkonu 10 HP, o čtyři roky později již stroj s kapacitou 20 HP. Pro další výrobu energie využívala firma i vodní kolo (u přádelny), které přinášelo výkon dalších 15 HP.

Firma dovážela kvalitní vlnu z Uherska.⁸⁵ Své výrobky firma vyvážela na Balkán⁸⁶ (oblast dnešního Srbska, Bulharska, do Banátu (jižní Uhersko), Rumunska, Bosny a Hercegoviny). Prostřednictvím balkánských obchodníků⁸⁷ se výrobky dostávaly i dále do světa – např. do Egypta.⁸⁸ Vedle expedice svých výrobků firma také distribuovala aktuální nabídky⁸⁹ svých produktů svým zákazníkům. Tímto způsobem nejen udržovala kontakt se stávajícími zákazníky, ale také získávala nové obchodní partnery. Zákazníci si taktéž psali o vzorky látek, s nimiž jim přišel i objednávací list, jež následně odeslali vyplněný nazpět a hotové zboží jim bylo doručeno na dobírku.⁹⁰

Společnost se zabývala výrobou konfekčních suken a suken vojenských. Dále připravovala látky na úřednické uniformy a látky na sokolské uniformy. Továrna vyráběla i látky z česané vlny, chevioty, či haveloky a speciální druhy nepromokavých látek nazývaných ABA a HALINA, které byly vyráběny pro prodej v Uhersku. Svoji reprezentační prodejnu otevřela firma na počátku devadesátých let 19. století na Jungmannově náměstí v Praze, kde byl i sklad látek.⁹¹

Velkým úspěchem byla pro továrnu Jubilejní výstava v Praze, kdy za své kvalitní výrobky získala jednu z nejvyšších cen a čestný výstavní diplom. I nadále byla sukna továrny úspěšná, např. na výstavě v Hradci Králové roku 1894 obdržela čestný diplom královského hlavního města Prahy a zlatou výstavní medaili s korunou; o rok později na Národopisné výstavě československé v Praze opět získala nejvyšší cenu.⁹²

Po smrti Prokopa Skorkovského roku 1902 změnil jeho syn Jindřich firmu na zasilatelský obchod a výroba suken skončila. Po smrti Jindřicha Skorkovského (kolem roku

⁸⁵ Zásluhy na opatrování vlny měl bratr Josef Skorkovský.

⁸⁶ Pro Rakousko-Uhersko představovala oblast Balkánu možnost hospodářské, ekonomické a politické expanze. Balkánské země byly významnými obchodními partnery Rakousko-Uherska, odkud byly do monarchie dováženy suroviny, zatímco naopak významná část exportu Rakousko-Uherska směřovala právě do této oblasti.

⁸⁷ Oblast Balkánu má dodnes významnou geografickou polohu, spojuje Evropu s Blízkým východem a vedou tudy významné obchodní trasy. Balkánští obchodníci měli obchodní kontakty s Osmanskou říší a dalšími státními uskupeními, zároveň měli znalost místních trhů.

⁸⁸ BRZOŇ, Roman a kol. *Humpolec v zrcadle času VIII: řemesla, průmysl a živnosti*, s. 305-307.

⁸⁹ Dalo by se říci, že to byl tehdejší druh reklamy.

⁹⁰ SOKA Pelhřimov. Fond Rodinný archiv Skorkovských, inv. č. 43, fol. 239.

⁹¹ BRZOŇ, Roman a kol. *Humpolec v zrcadle času VIII: řemesla, průmysl a živnosti*, s. 306-307.

⁹² Firmy E. Dítěte a Skorkovských si často konkurovaly, obě se zaměřovaly na podobnou výrobu, a i kvalitou si byly velice rovny. (KOBLIHA, Gustav. *Humpolec a jeho okolí: Nástin dějepisný, popisný a statistický*, s. 72.).

1915) přešel obchod do vlastnictví jeho švagra a společníka Josefa Lešovského, který ještě během první světové války výrobu suken znovu obnovil.⁹³

Tabulka 3.: Orientační data o firmě Skorkovský.

rok	počet zaměstnanců	počet stavů mechanických	počet stavů ručních	výroba (m./rok)
1894	40	11	15	—
1898	—	25	50	130 000-150 000

Zdroj: BRZON, Roman a kol. *Humpolec v zrcadle času VIII: řemesla, průmysl a živnosti*. Humpolec, MHA, s. r. o., 2015.

Bratři Lešovští (PRIMATEX)

Josef a Jaroslav Lešovští se zpočátku zabývali zasilatelským obchodem. Josef Lešovský pracoval od roku 1895 jako praktikant ve firmě Prokopa Skorkovského a od roku 1910 jako společník v zasilatelském obchodu Jindřicha Skorkovského. Po jeho smrti převzal řízení obchodu a znovuobnovil výrobu suken. Poté, co se Josef Lešovský rozhodl pro obnovení výroby suken, si v dopise okresnímu hejtmanství v Humpolci zažádal o udělení živnostenského listu.⁹⁴ Od května 1915 měl J. Lešovský postavených několik strojů v pronájmu u Adolfa Trnky. O rok později byla výroba suken přenesena do bývalé továrny Prokopa Skorkovského.

Dne 1. července 1921 založili bratři Josef a Jaroslav společnou živnost, firma byla zapsána 14. července 1921 u krajského soudu v Kutné Hoře jako veřejná obchodní společnost Jos. & Jar. Lešovský. Ke 30. listopadu 1932 se firma přejmenovala na Primatex Jos. a Jar. Lešovský, továrna na vlněné látky; zapsáno u Krajského soudu v Kutné Hoře.⁹⁵ V červenci 1940 přistoupili do firmy dva noví členové – Jiří Lešovský a Jaroslav Lešovský ml. (synové dosavadních vlastníků).⁹⁶ Kvůli vládním nařízením si firma v říjnu 1941 zažádala u Krajského soudu v Kutné Hoře o zápis názvu firmy i v němčině, a to „Primatex, Jos. & Jar. Lešovský, Schafwollwaren-Fabrik“. Roku 1945 byl německý název firmy u stejného soudu vymazán.⁹⁷ Ve druhé polovině roku 1944 byla část továrny vyklizena pro plánovanou válečnou výrobu Českomoravských strojů. Po skončení války byla výroba obnovena.

⁹³ BRZON, Roman a kol. *Humpolec v zrcadle času VIII: řemesla, průmysl a živnosti*, s. 307.

⁹⁴ SOA Pelhřimov. Fond Okresní úřad Humpolec, karton 149, inv. č. 745, fol. 10.

⁹⁵ SOA Pelhřimov. Fond Okresní úřad Humpolec, karton 149, inv. č. 745, fol. 1-5, 9, 15, 24.

⁹⁶ BRZON, Roman a kol. *Humpolec v zrcadle času VIII: řemesla, průmysl a živnosti*, s. 272-274.

⁹⁷ SOA v Třeboni – oddělení České Budějovice. Fond Primatex, Humpolec, karton 1, sign. 04.04/1, nefoliováno.

Roku 1921 byla znovuobnovena valcha v rámci továrny P. Skorkovského.⁹⁸ Roku 1924 odkoupili bratři Lešovští vyhořelou továrnu od Adolfa Dítěte, kterou obnovili.⁹⁹ V roce 1925 se konala ve firmě revize, z důvodu anonymního udání, která vedla k iniciaci dodatečného zkolaudování budovy původní továrny Prokopa Skorkovského.¹⁰⁰ Kolaudace proběhla bez problémů.¹⁰¹ Na počátku roku 1929 byla ve firmě dostavěna nová barevna, koncem května žádali majitelé firmy o kolaudaci budovy. Budova byla postavena ještě dříve, než bylo uděleno živnostensko-právní povolení ke stavbě. Tato provizorní barevna měla být a byla v provozu do doby, než byl vystavěn nový tovární komplex.¹⁰²

V průběhu let se bratři Lešovští dohodli na postavení nové tovární budovy, první plány měli již roku 1924 a počítaly s výstavbou do 8-10 let.¹⁰³ Do doby, než byla výroba přestěhována do nového továrního komplexu, probíhala výroba ve dvou od sebe vzdálených továrních budovách – č. p. 128 a 163, část výroby taktéž probíhala v části bývalé Beckovy továrny. Nový tovární komplex byl ve výstavbě ve třicátých letech 20. století, kolaudace proběhla až v letech 1938/1939. V roce 1939 po dlouhých jednáních bylo rozhodnuto o výstavbě stodoly na pozemku u továrny. Různých setkání se účastnili i sousedé, aby byli informováni o budoucím díle.¹⁰⁴ V nové továrně byla vystavěna i čistička odpadních vod.¹⁰⁵ Budova používala pohon elektromotoru o výkonu 87 HP.

Výrobou se firma orientovala na zhotovování módních a vlněných látek. Úspěch firmy byl postaven na výrobě kvalitních hodnotných látek – raglánové, kožichové, převlečnickové či oblekové, chevioty, látky z česané příze vyráběné ze speciálních druhů vlny.¹⁰⁶ Od roku 1929 měla firma svoji ochrannou známku č. 30031.¹⁰⁷ Reklamní slogany kladly důraz na tradici a kvalitu látek, stejně tak na jejich původ z čisté ovčí vlny.¹⁰⁸ Na přelomu třicátých a čtyřicátých let 20. století byly kromě výše jmenovaných látek ve výrobě i např. látky na trika a trenčkoty, kordy na jezdecké kalhoty, velury či látky na závěsy (lambrekýny). Ve druhé polovině roku 1945 uskutečnila firma značné dodávky pro ministerstvo národní obrany Československé

⁹⁸ SOkA Pelhřimov. Fond Okresní úřad Humpolec, karton 149, inv. č. 745, fol. 33.

⁹⁹ SOkA Pelhřimov. Fond Okresní úřad Humpolec, karton 149, inv. č. 745, fol. 70.

¹⁰⁰ Mezi lety 1901-1916 se v továrně nevyrábělo, a poté byla výroba zahájena bez dalšího ověření stavu budov.

¹⁰¹ SOkA Pelhřimov. Fond Okresní úřad Humpolec, karton 149, inv. č. 745, fol. 48-56.

¹⁰² Stavba vázla nejen kvůli hospodářské krizi, ale taktéž se čekalo na vybudování vodovodu.

¹⁰³ SOkA Pelhřimov. Fond Okresní úřad Humpolec, karton 149, inv. č. 745, fol. 37, 38.

¹⁰⁴ SOkA Pelhřimov. Fond Archiv města Humpolce, karton 136 inv. č. 624, fol. 16, 17.

¹⁰⁵ SOkA Pelhřimov. Fond Okresní úřad Humpolec, karton 412, inv. č. 1189, fol. 1-6.

¹⁰⁶ BRZOŇ, Roman a kol. *Humpolec v zrcadle času VIII: řemesla, průmysl a živnosti*, s. 325.

¹⁰⁷ SOA v Třeboni – oddělení České Budějovice. Fond Primatex, Humpolec, karton 1, sign. 06.02/2, nefoliováno.

¹⁰⁸ BRZOŇ, Roman a kol. *Humpolec v zrcadle času VIII: řemesla, průmysl a živnosti*, s. 320-321.

republiky. I v roce 1946 a 1947 získala firma práci na státních dodávkách, to mělo vliv i na to, že export zboží do zahraničí byl minimální.¹⁰⁹

Firma patřila do odvětví, které bylo důležité pro obranu státu, díky tomu mohla na počátku druhé světové války zažádat, aby byli zaměstnanci zproštěni mobilizace. Jednalo se o zhruba 30 mužů.¹¹⁰ Firma se snažila, aby ve válečném období její zaměstnanci netrpěli, nabízela zaměstnancům zbytky látek za výhodnější ceny, dávala jim vánoční nadílku, drahotní přídavky, půjčky a dary.¹¹¹

Ke 31. 12. 1947 bylo ve firmě zaměstnáno 98 dělníků, 15 úředníků, 6 učňů a 3 další osoby a podle odhadu měla hodnotu cca 30 milionů Kčs.¹¹² Dne 16. března 1948 byla na firmu uvalena národní správa výměrem Okresního národního výboru v Humpolci j. č. 4001/1948. Vyhláškou ministra průmyslu č. 1254 byl závod znárodněn a následně byl začleněn do národního podniku Vlnářské závody a fezární ve Strakonicih.¹¹³

Tabulka 4.: Orientační data k firmě Primatex.

rok	počet zaměstnanců	počet stavů	počet vřeten	výroba (m./rok)
20. léta 20 století	40	—	—	—
1935	90	36	—	75 000
1. pol. 40. let 20. století	100-120	—	2 182	—
1947	122	—	—	—

Zdroj: BRZON, Roman a kol. *Humpolec v zrcadle času VIII: řemesla, průmysl a živnosti*. Humpolec, MHA, s. r. o., 2015.

1.1.3. Rodina Joklova

František Jokl ml.

František Jokl ml. (nejstarší syn Františka Jokla st.) se osamostatnil roku 1890, kdy si vybudoval vlastní továrnu v Kasárnách č. p. 440.¹¹⁴ Část továrny byla zpočátku pronajímána¹¹⁵ dalším soukenickým mistrům, aby firma získala prostředky na další technický rozvoj. Své stroje měli v továrně např. Adolf a Ferdinand Trnkovi. Roku 1901 část továrny vyhořela, ale již o rok později byla znovu uvedena do provozu.¹¹⁶ Od roku 1916 stál v čele firmy syn Františka Jokla ml. František Vilém. V roce 1928 došlo u Krajského soudu v Kutné

¹⁰⁹ SOA v Třeboni – oddělení České Budějovice. Fond Primatex, Humpolec, karton 1, sign. 05.03/1, nefoliováno.

¹¹⁰ SOA v Třeboni – oddělení České Budějovice. Fond Primatex, Humpolec, karton 1, sign. 08.04/2, nefoliováno.

¹¹¹ SOA v Třeboni – oddělení České Budějovice. Fond Primatex, Humpolec, karton 2, sign. 09.02/7, nefoliováno.

¹¹² SOA v Třeboni – oddělení České Budějovice. Fond Primatex, Humpolec, karton 2, sign. 11.03/13, nefoliováno.

¹¹³ SOA v Třeboni – oddělení České Budějovice. Fond Primatex, Humpolec, karton 1, sign. 04.04/1, nefoliováno.

¹¹⁴ V sousedství továrny vystavěl továrnu na úpravu látek i jeho švagr Jindřich Barták, obě firmy vzájemně kooperovaly.

¹¹⁵ Část továrny byla pronajímána až do roku 1913.

¹¹⁶ Strojovnu s parním kotlem požár nezasáhl.

Hoře ke změně názvu firmy na František Jokl ml., továrna na sukna a módní zboží. Od roku 1935 se do vedení firmy zapojil syn Františka Viléma Jokla František.¹¹⁷

Ve srovnání s ostatními firmami ve městě byl u F. Jokla nainstalován parní stroj se zpožděním, až roku 1893. Parní stroj měl výkon 15 HP, ve stejném roce byla v továrně otevřena i strojová přádelna a mechanická tkalcovna. V dílně byly také prací a čechrací stroje. Roku 1896 byla otevřena suširna vlny a na konci století i vlastní barevna.¹¹⁸ Od roku 1904 využívala továrna parní kotel o výkonu 100 HP, tovární komín byl zvýšen o 8 m. (na 33 m). Další velká přestavba proběhla roku 1914, postupně měla továrna novou přádelnu a tkalcovnu, kotlovou barevnu, suširnu, valchu a zařízení na apretaci a impregnaci suken. Rekonstruována byla i suširna, kde byl mimo jiné umístěn i trhací stroj na výrobu tzv. umělé vlny.¹¹⁹ V té době byl do továrny přiveden elektrický proud z městské elektrárny.¹²⁰ V roce 1919 došlo k dohodě mezi Františkem Joklem mladším a bratry Lešovskými ohledně vybudování vodovodu přes pozemky Lešovských pro továrnu Jokla.¹²¹

Na Jubilejní výstavě v Praze roku 1891 byly oceněny látky z firmy F. Jokl, a to chevioty či tzv. štýrské druhy.¹²² Kromě těchto oceněných látek byly v továrně vyráběny i látky speciální, např. impregnované hubertusy či jemné vlněné látky pro myslivce a sportovce.¹²³

Na firmu byla dne 15. března 1948 uvalena národní správa výměrem Okresního národního výboru v Humpolci j. č. 4004/1948. Vyhláškou ministra průmyslu č. 2859 byl závod znárodněn a následně byl vyhláškou č. 2887 začleněn do národního podniku Vlnářské závody a fezární ve Strakonících.¹²⁴

¹¹⁷ BRZOŇ, Roman a kol. *Humpolec v zrcadle času VIII: řemesla, průmysl a živnosti*, s. 315.

¹¹⁸ Jak se později ukázalo, barevna nikdy neprošla úředním schválením. Po dvě desetiletí nekontrolovatelně vypouštěla do nedalekého potoka odpadní vody plné jedovatých barev.

¹¹⁹ Umělá vlna neboli vigoň je látka vyrobená z textilních odpadů. Kusy látek jsou nejprve rozmělněny na jednotlivá vlákna a následně jsou zpracována podobným způsobem jako prvotní vlna či bavlna na mykacím stroji. Následný proces zpracování je obdobný běžné výrobě sukna. (E-L Tex. *Efektivní nitě*. Online [4. 4. 2024]. Dostupné z: <https://www.skolatextilu.cz/elearning/437/textilni-terminologie-zboziznalstvi/tkaniny/Efektivni-nite.html>).

¹²⁰ BRZOŇ, Roman a kol. *Humpolec v zrcadle času VIII: řemesla, průmysl a živnosti*, s. 314.

¹²¹ SOkA Pelhřimov. Fond Okresní úřad Humpolec, karton 149, inv. č. 745, fol. 8-10.

¹²² BRZOŇ, Roman a kol. *Humpolec v zrcadle času VIII: řemesla, průmysl a živnosti*, s. 284.

¹²³ Tamtéž, s. 272-273.

¹²⁴ SOA v Třeboni – oddělení České Budějovice. Fond František Jokl ml., Humpolec, karton 1, sign. 05.03/2, nefoliováno.

Tabulka 5.: Orientační data k firmě F. Jokl.

rok	počet zaměstnanců	počet stavů	výroba (m./rok)	další výroba (deky, koň. příkrývky)
1893	—	15	—	—
1903	26	8	40 000	65 000 (d.) + 5 000 (k.p.)
1914	41	17-20	—	—
1925	60	—	—	—
1935	65	—	35 000	—

Zdroj: BRZONĚ, Roman a kol. *Humpolec v zrcadle času VIII: řemesla, průmysl a živnosti*. Humpolec, MHA, s. r. o., 2015.

Bratři Joklové na Brunce

Jan, Bedřich a Ferdinand Joklové (další synové Františka Jokla st.)¹²⁵ stáli za vybudováním největšího podniku svého druhu ve městě. V období před první světovou válkou nesla firma oficiální název Bratři Joklové, továrna lodenů a suken, Humpolec-Brunka. V době meziválečné se firma přejmenovala na Bratři Joklové, továrna na vlněné zboží. Až do konce dvacátých let stáli v čele firmy všichni tři zakladatelé, kteří se dělili o úkoly při jejím řízení. Na počátku třicátých let 20. století krátce po sobě zemřeli Jan a Ferdinand Joklovi. Do firmy proto byli přijati další společníci – kromě Bedřicha Jokla byl ve vedení nyní jeho syn Jiří Jokl¹²⁶ a zeť zesnulého Ferdinanda Jokla Prokop Motejl.¹²⁷ Po znárodnění roku 1948 se tehdejší majitelé – Jiří Jokl a Prokop Motejl snažili proti rozhodnutí o uvalení národní správy a znárodnění firmy odvolat, avšak marně. V rámci znárodnění jim byl zabaven kompletně veškerý nemovitý a většina movitého majetku. Roku 1950 se museli již bývalí majitelé firmy vystěhovat i z nové vily.¹²⁸ Majetek byl potomkům Joklů a Motejlů navrácen v restitučním řízení pro roce 1989.

V roce 1902 začali bratři podnikat, ze začátku měli několik strojů umístěno v továrně bratra Františka Jokla ml. (viz výše). Mezi lety 1905-1909 byla v Brunce vystavěna tzv. Nová továrna č. p. 100, byla navržena jako podnik zahrnující celý proces výroby suken.¹²⁹ V letech 1913-1914 nakoupila firma velké množství vlny za výhodnou cenu, a tak byla velice dobře připravena na výrobu během první světové války.¹³⁰ Největší rozmach firmy přišel ve třicátých

¹²⁵ František Jokl st. koupil v osmdesátých letech 19. století valchu v Brunce č. p. 61 a roku 1887 v ní zřídil přádelnu poháněnou vodní silou. Přádelna se sama o sobě nestala příliš velkým podnikem, ale byla zde k dispozici vodní síla a pozemky náležící k ní. Tuto přádelnu na počátku 20. století získali od otce právě bratři Joklové.

¹²⁶ Jiří Jokl absolvoval Vyšší textilní školu v Brně.

¹²⁷ Ing. Prokop Motejl (původním povoláním stavitel) měl i potřebné konexe díky svému členství v několika korporacích a svazech textilních podnikatelů.

¹²⁸ Muzeum Humpolec. *Bří Joklové – továrna na vlněné látky – minulost a současnost* (inv. č. R 213).

¹²⁹ Představovala první technicky komplexně pojatý projekt v Humpolci.

¹³⁰ Díky tomu zaznamenala firma během první světové války značné zisky.

letech, kdy firma vyrostla především díky investicím do modernizace a zavedení nových výrobků.¹³¹

Své první stroje si pořídili bratři roku 1902, firma měla k dispozici sušicí a karbonizační stroj, roku 1904 si pořídili první trhací stroj na výrobu tzv. umělé vlny. O rok později již měla firma i dvojici čechracích strojů a tři spřádací stroje typu Mule Jenny. Vše bylo poháněno vodním kolem a lokomobilou značky Wolf, která byla vyrobena v Německém císařství.¹³² Při výstavbě Nové továrny vznikla i čistička odpadní vody, avšak nedokázala zcela odstranit všechna barviva.¹³³ Novou továrnu poháněl parní stroj o výkonu 150 HP, který současně předehrával i vodu pro barevnu a valchu. Současně bylo i staré vodní kolo nahrazeno moderní Francisovou turbínou o výkonu 10 HP, která sloužila vedle parního stroje jako druhý zdroj energie. Do Nové továrny bylo zavedeno elektrické osvětlení.¹³⁴ Součástí Nové továrny byla od roku 1909 barevna, valcha, přípravná a zařízení pro karbonizaci a impregnaci. Ještě před vypuknutím první světové války postavila firma v letech 1913-1914 novou budovu pro barevnu, sušárnu a také firemní mydlárnu a instalovala i moderní parní kotel. Další větší úpravou prošla továrna roku 1928, parní kotle a Francisova turbína zajišťovaly pro firmu celkový výkon na 500 HP. Dále měla firma k dispozici i elektrický trhací lis.¹³⁵ Ve druhé polovině třicátých let začala firma používat automatické stavy,¹³⁶ které byly schopné pracovat rychlostí 100-110 obrátek za minutu.¹³⁷

V době před první světovou válkou se výroba firmy podobala výrobě v dalších humpoleckých továrnách. Po první světové válce se firma specializovala na výrobu letních druhů látek, vzorované látky a látky z česané příze. Od roku 1926 firma zhotovovala také technologicky více náročné látky a barety. Na přelomu třicátých a čtyřicátých let se firma specializovala na výrobu látek z příze mykané i česané, např. chevioty, meltony, svrchníkové, zimní double, barety, rádiovky, flanelové přikrývky, deky, vlněné koberce nebo krejčovské žíněnky.¹³⁸ Od roku 1937 si firma vyráběla česanou přízi vlastní přádelně, avšak ani celá

¹³¹ BRZONĚ, Roman a kol. *Humpolec v zrcadle času VIII: řemesla, průmysl a živnost*, s. 319-320.

¹³² Tamtéž, s. 315.

¹³³ Majitelé mlýnů ležících po proudu potoka si stěžovali na znečištění vody.

¹³⁴ Do většiny továren ve městě bylo zavedeno elektrické osvětlení po roce 1905. Díky elektrifikaci města si mohli majitelé továren, ale i živnostníci pořizovat méně nákladné elektrické motory. Roku 1911 byla vybudována městská elektrárna poháněná dieselovým motorem, následně byla elektřina zavedena po celém městě. (BRZONĚ, Roman a kol. *Humpolec v zrcadle času VIII: řemesla, průmysl a živnost*, s. 141.).

¹³⁵ BRZONĚ, Roman a kol. *Humpolec v zrcadle času VIII: řemesla, průmysl a živnost*, s. 317.

¹³⁶ Údajně měla tyto stavy jako první v Československu. Roku 1938 měla firma čtyři tyto moderní stavy, v roce 1945 jich bylo již 12. Zavedení automatických stavů do výroby znamenalo především zrychlení výroby a její zlevnění (firma mohla propustit některé zaměstnance nebo je přesunout na jinou pracovní pozici v rámci firmy).

¹³⁷ Starší stavy měli rychlost kolem 80 obrátek za minutu.

¹³⁸ Ty byly distribuované pod značkou Bajo a měli svoji vlastní ochrannou známku.

produkce nestačila vlastní spotřebě, a tak další česanou přízi firma nakupovala v jihozápadních Čechách. I další suroviny si musela firma nakupovat nejen na československém trhu, ale i v zahraničí. Např. v roce 1938 získávala firma suroviny za pomoci zprostředkovatelů např. z Berlína, Amsterdamu či Paříže.¹³⁹ I po druhé světové válce firma obchodovala skrze zprostředkovatele se zahraničními firmami, např. s Dánskem, Švédskem, Velkou Británií, Kanadou či Novým Zélandem. Ve jmenovaných zemích a dalších měla firma své odběratele. V Československu měla své odběratele např. ve Zlíně, Jáchymově či Prostějově (zde sídlilo hodně krejčovských firem, kterým bratři Joklové dodávali látky na šití).¹⁴⁰

V rámci výroby fungoval ve firmě i vývoj nového zboží. Firma měla svoji ochrannou známku č. 40641 na pletené pokrývky hlavy všeho druhu, barety, štumpy a čepice. Dále měla ochrannou známku i na výrobu žíněnek č. 6 5198.¹⁴¹ Již roku 1906 si nechala firma patentovat barvicí zařízení. Patent obnovila po zdokonalení zařízení v roce 1926. Roku 1927 získala patent č. 31169 na varné a čerpací zařízení k barvířským přístrojům pro textilní vlákna¹⁴² a roku 1929 barvicí kád' č. 27574.¹⁴³

Pro pracovníky ve firmě byl v září 1907 vydán pracovní řád, který stanovoval pravidla. Součástí byla i pracovní doba, která byla stanovena na 11 hodin s hodinovou pauzou. Pracovalo se na dvě směny.¹⁴⁴ Již po první světové válce byla pracovní doba stanovena na šest pracovních dní po 8 hodinách, přesně podle zákona č. 91/1918 Sb.¹⁴⁵ V roce 1923 byla firma nahlášena za případ, kdy pracovníci, zejména ženy, pracovali déle než standardně (majitelé firmy ve svém dopise okresní politické správě tvrdili, že zaměstnankyně proti práci v sobotu po 14. hodině nemají žádné námitky). Bratři Joklové tedy roku 1923 přistoupili k tomu, že se ve firmě pracovalo pět dní v týdnu po osmi hodinách – čímž vyhověli živnostenskému inspektorovi i politické správě.¹⁴⁶ Jelikož textilní odvětví bylo důležité pro válečnou výrobu, vznikl v továrně

¹³⁹ Komunikace se zahraničními firmami probíhala především v angličtině a němčině. (SOA v Třeboni – oddělení České Budějovice. Fond Bratři Joklové, továrna na vlněné látky, Humpolec, karton 6, sign. 11.03/3, fol. 32.)

¹⁴⁰ SOA v Třeboni – oddělení České Budějovice. Fond Bratři Joklové, továrna na vlněné látky, Humpolec, karton 5, sign. 10.03/3, fol. 213-216.

¹⁴¹ SOA v Třeboni – oddělení České Budějovice. Fond Bratři Joklové, továrna na vlněné látky, Humpolec, karton 1, sign. 06.10/1, fol. 1, 7.

¹⁴² Příze se již neprotahovala barevnou lázní, ale barvivo samo protékalo přes přízi stabilně upevněnou.

¹⁴³ SOA v Třeboni – oddělení České Budějovice. Fond Bratři Joklové, továrna na vlněné látky, Humpolec, karton 1, sign. 06.09/1, fol. 1, 11, 65, 72.

¹⁴⁴ Od 7:00 do 19:00 a od 19:00 do 7:00. (SOKA Pelhřimov. Fond Okresní úřad Humpolce, karton 148, inv. č. 745, fol. 87-90.)

¹⁴⁵ Zákon ze dne 19. prosince 1918 stanovoval osmihodinovou pracovní dobu, respektive 48 hodin za týden. (Aspi.cz. *Zákon č. 91/1918 Sb. o osmihodinové pracovní době*. Online [4.4.2024]. Dostupné z: <https://www.aspi.cz/products/lawText/1/878/1/2/zakon-c-91-1918-sb-o-osmihodinove-pracovni-dobe/zakon-c-91-1918-sb-o-osmihodinove-pracovni-dobe>).

¹⁴⁶ SOKA Pelhřimov. Fond Okresní úřad Humpolec, karton 147, inv. č. 745, fol. 23.

před druhou světovou válkou soupis mužů, kteří byli pro svoji specializaci nepostradatelní pro chod firmy. Na seznamu bylo uvedeno 25 mužů, kteří byli osvobozeni od vojenské služby.¹⁴⁷

Tabulka 6.: Přehled mzdy zaměstnanců firmy Bratři Joklové roku 1936.

profese	den/Kč,-	týden/Kč,-
mistr	—	300
přední dělník v barevně	30	—
přední dělník u valchy	—	300
přadlák	—	160 - 223
chytač	—	60 - 143
štrublíř	17 - 26	—
snovačka	—	117 - 185
uvazovačka	—	70 - 110
dělník-trhan	26	—
dělník u čechradla	22	—
nopovačka	11 - 16	—
tkalcovka	—	110 - 166
vysívačka specialista	30	—
žena u stroje v úpravě	20 - 21	—
pomocný dělník	16 - 25	—
pomocná dělnice	10 - 16	—

Zdroj: BRZONĚ, Roman a kol. *Humpolec v zrcadle času VIII: řemesla, průmysl a živnosti*. Humpolec, MHA, s. r. o., 2015.

Koncem roku 1928 byl pro zaměstnance továrny zřízen tzv. Jubilejní podpůrný fond pro zaměstnance firmy Bratři Joklové, v Humpolci. Fond byl zřízen na 10leté výročí vzniku Československé republiky a majitelé věnovali do fondu 50 000 Kč. Ve fondu se nalézaly i další peníze z různých darů. Fond měl sloužit jako podpora vdov a sirotek, zaměstnancům v tísní (nemoc), invalidním zaměstnancům či bývalým zaměstnancům (v důchodu). Podpora byla vždy jen z úroků, základní jmění fondu zůstalo nedotčeno. Úrok byl několikrát do roka rozdělen mezi ty, co to potřebovali.¹⁴⁸

P. Motejl, jeden z majitelů firmy, se od roku 1946 zasadil o vznik Družstva výrobců vlněného zboží v Humpolci. Družstvo již mělo své členy i stanovy, avšak únor 1948 přišel dříve, než mohlo družstvo vůbec začít fungovat. Zajímavostí je, že do družstva podávali přihlášku i výrobci vlněného zboží z jiných měst než jen z Humpolce, protože viděli ve družstvu potenciální výhody do budoucna. Z Humpolce se do družstva přihlásili např. Karel Janoušek, František Jokl ml., Primatex, Otakar Med, Adolf Trnka, Bratři Trnkové, Otto Trnka, Karel Trnka, Jindřich Barták, Bohumír Nejedlý, Jaroslav Smrčka, a další. Mimo

¹⁴⁷ SOA v Třeboni – oddělení České Budějovice. Fond Bratři Joklové, továrna na vlněné látky, Humpolec, karton 2, sign. 09.01/1, fol. 1-4.

¹⁴⁸ SOKA Pelhřimov. Fond Okresní úřad Humpolce, karton 148, inv. č. 745, fol. 105.

Humpolec měl zájem se stát členem např. Rudolf Bartůněk z Třeště, Antonín Adler z Brna-Židenic, a další.¹⁴⁹

Podle delimitační zprávy pracovalo k 31. 12. 1947 v továrně 277 dělníků, 22 úředníků, 14 učňů a 4 další zaměstnanci.¹⁵⁰ Dne 16. března 1948 byla na firmu uvalena národní správa výměrem Okresního národního výboru v Humpolci č. j. 4003/1948. Vyhláškou ministra průmyslu č. 1254 byla firma znárodněna a vyhláškou č. 1396 byla začleněna do národního podniku Vlnářské závody a fezárný ve Strakonících.

V květnu 1948, když byla továrna pod národní správou, přišel příkaz, podle kterého měla být státní zakázka pro dodávky Sboru národní bezpečnosti a Ministerstvu národní obrany vyráběna: „...*následující míchání a použití surovin: stejnokrojové látky – 80 % vlny zámořské a 20 % vlny ruské; pláštové látky – 50 % vlny zámořské a 50 % vlny ruské.... Upozorňujeme, že předepsané použití surovin, jak shora uvedeno, je nutno použít s okamžitou platností, to znamená, že v tom případě, kde již byla upravena míchání materiálu při použití 100 % vlny zámořské, je nutno směs přemíchat za použití ruské vlny...*“.¹⁵¹

Tabulka 7.: Orientační data k firmě Bratři Joklové na Brunce

rok	počet zaměstnanců	počet stavů mechanických	počet vřeten	výroba (m./rok)
1902	15	3	—	85 000
1903	—	15	—	100 000
1908	120	18	—	—
1910	100	29	—	—
1914	156-163	—	—	—
1915	—	65	—	—
1919	—	77	—	—
20. léta 20. století	200	—	—	—
1928	250	—	—	—
1935	270	120	—	180 000
1939	331	—	6 708	—
1942	198 (z možných 450)	—	—	—
1947	317	—	—	—

Zdroj: BRZONĚ, Roman a kol. *Humpolec v zrcadle času VIII: řemesla, průmysl a živnosti*. Humpolec, MHA, s. r. o., 2015.

¹⁴⁹ SOA v Třeboni – oddělení České Budějovice. Fond Bratři Joklové, továrna na vlněné látky, Humpolec, karton 13, sign. 12.01/12, nefoliováno.

¹⁵⁰ SOA v Třeboni – oddělení České Budějovice. Fond Bratři Joklové, továrna na vlněné látky, Humpolec, karton 1, sign. 05.03/1, fol. 1-3.

¹⁵¹ SOA v Třeboni – oddělení České Budějovice. Fond Bratři Joklové, továrna na vlněné látky, Humpolec, karton 14, sign. 12.02/1, nefoliováno.

1.1.4. Rodina Trnkova

Adolf Trnka

Roku 1880 odkoupil Adolf Trnka společně se svým bratrem Ferdinandem Vilémem Trnkou¹⁵² dílnu v domě č. p. 44. Po několika letech ze společné firmy odešel a založil si vlastní.

V devadesátých letech 19. století si Adolf Trnka pronajal pro své stroje prostory v továrně Františka Jokla ml. Ještě roku 1902 nebyla živnost pokládána za tovární podnik, vlastní tovární budova byla vystavěna až v letech 1908-1910 v Lukách. Poslední část továrny byla dobudována roku 1920.¹⁵³ Roku 1926 zemřel Adolf Trnka a továrnu poté vedla jeho manželka Marie. Dne 16. března 1928 byla u Krajského soudu v Kutné hoře zapsána transformace firmy ve veřejnou obchodní společnost. Společníky se stali Marie Trnková a její synové Adolf a Jiří Trnkovi, kteří v soukenictví podnikali až do roku 1948. Tedy s přerušením výroby mezi lety 1942-1945. Dne 30. června 1942 byla výroba ve firmě pozastavena¹⁵⁴ a budova byla pronajata Říšské pracovní službě.¹⁵⁵ Provoz továrny jako textilní výrobní se podařilo plně obnovit až roku 1946.

V nově vystavěné továrně mezi lety 1908-1910 se nacházel pracovní sál, kde byly selfaktory, mykací stroje, snovací stroje, stáčecí stroje a samotné mechanické stavy. Dále měla továrna skladiště vlny s trhacími stroji, barevnu s vanami a pracím aparátem, valchu vybavenou válečními cylindry, pračku a centrifugu. V továrně bylo zavedeno elektrické osvětlení¹⁵⁶ a centrální vytápění, pohon obstarávala kompaundní lokomobila německé výroby (značky Lanz) o výkonu 50-70 HP – část síly byla přenášena ke strojům prostřednictvím transmisí, část byla využívána k pohonu dynama, které zajišťovalo elektrický pohon pro další stroje. Roku 1920 byla dobudována úpravna zhotovených látek.¹⁵⁷ V roce 1940 přistoupila firma

¹⁵² Na Jubilejní výstavě v Praze roku 1891 získala firma F. V. Trnky ocenění za vojenská sukna a jemné látky na úřednické stejnokroje lovecké lodeny, žíhané lodeny, diagonály a angory. Roku 1896 továrna vyhořela, poté byla znovu obnovena. Již před požárem měla firma parní kotel a vlastní barevnu; po požáru i valchu. Roku 1902 měla firma 36 zaměstnanců a 7 mechanických stavů, kapacita výroby byla odhadována na 50-70 tisíc m. látek za rok (tehdy to byla 3. největší továrna ve městě). Krize v polovině dvacátých let 20. století zasáhla i tuto továrnu, výroba byla roku 1925 pozastavena. Roku 1927 továrna opět vyhořela a již jí nikdo neobnovil (majitel zemřel krátce před vyhořením). Svoje vlastní firmy si vybudovali i synové F. V. Trnky – Bohumil a Jaroslav vlastnili firmu Bratři Trnkové, Ferdinand a František vlastnili firmu s názvem Bratři Trnkové, výroba vlněného zboží. (SOKA Pelhřimov. Fond Archiv města Humpolce, karton 50, inv. č. 448, fol. 32.; BRZOŇ, Roman a kol. *Humpolec v zrcadle času VIII: řemesla, průmysl a živnosti*, s. 269-270, 307, 309.).

¹⁵³ BRZOŇ, Roman a kol. *Humpolec v zrcadle času VIII: řemesla, průmysl a živnosti*, s. 308.

¹⁵⁴ Souviselo to s vyhláškou 173/1942 Sb. ze dne 12. 5. 1942 která upravovala pracovně-právní nároky při zastavení provozu závodů, podmíněném válkou. (Aspi.cz. *Vyhláška 173/1942 Sb. již se upravují pracovně-právní nároky, při zastavení provozu závodů, podmíněném válkou*. Online [4. 4. 2024]. Dostupné z: <https://ftp.aspi.cz/opispdf/1942/073-1942.pdf>).

¹⁵⁵ Zkráceně RAD. Budova továrny sloužila k opravě obuvi, jízdních kol, automobilů a jako krejčovská a truhlářská dílna.

¹⁵⁶ Po roce 1905 začala být ve velkém využívána elektrina.

¹⁵⁷ BRZOŇ, Roman a kol. *Humpolec v zrcadle času VIII: řemesla, průmysl a živnosti*, s. 308.

k modernizaci kotelny a strojovny. Kvůli probíhající válce musela firma zažádat o přiděl surovin potřebných k přestavbě.¹⁵⁸

Od počátku 20. století firma A. Trnky vyráběla látky na stejnokroje, pánské oblekové látky, tkaniny na zimní pláště a vlněné technické tkaniny. Ve druhé polovině třicátých let se firma stala významným domácím dodavatelem automobilových suken, ze kterých se vyráběly interiérové potahy. Po druhé světové válce se největšími odběrateli automobilových suken stali např. Automobilové závody v Mladé Boleslavi či intendantní sklad v Brně.

Delimitační protokol sepsaný v rámci znárodnění firmy zaznamenal, že k 31. 12. 1947 bylo ve firmě zaměstnáno 96 dělníků, 10 úředníků a 2 další osoby.¹⁵⁹ Celý majetek firmy měl hodnotu cca 22,5 milionů Kčs.¹⁶⁰ Dne 16. března 1948 byla na firmu uvalena národní správa výměrem Okresního národního výboru v Humpolci č. 3997/1948. Vyhláškou ministra průmyslu č. 1254 byla firma znárodněna a vyhláškou č. 1396 byla začleněna do národního podniku Vlnářské závody a fezární ve Strakonících.

Tabulka 8.: Vývoj počtu zaměstnanců ve firmě A. Trnka.

rok	počet zaměstnanců
1902	16
1910	30-40
1924	50
1928	60
1942	—
1947	100

Zdroj: BRZOŇ, Roman a kol. *Humpolec v zrcadle času VIII: řemesla, průmysl a živnosti*. Humpolec, MHA, s. r. o., 2015.

Karel Trnka

Od roku 1884 provozoval Karel Trnka soukenickou živnost v nájmu v továrně F. Procházky č. p. 180. Roku 1918 byla od F. Procházky továrna odkoupena a roku 1922 byla přikoupena i druhá továrna č. p. 173 (bývalá Wurmova továrna).¹⁶¹ Firma jednotlivce byla

¹⁵⁸ SOkA Pelhřimov. Fond Archiv města Humpolce, karton 136, inv. č. 624, fol. 58, 59.

¹⁵⁹ SOA v Třeboni – oddělení České Budějovice. Fond Adolf Trnka, továrna na sukna, Humpolec, karton 1, sign. 05.03/1, fol. 1-3.

¹⁶⁰ SOA v Třeboni – oddělení České Budějovice. Fond Adolf Trnka, továrna na sukna, Humpolec, karton 3, sign. 11.02/2, fol. 1.

¹⁶¹ Adolf Wurm koupil v osmdesátých letech 19. století spáleniště jedné z menších továren a zrekonstruoval ji. Avšak Wurm se textilnímu odvětví věnoval jen částečně, vlastnil velké hospodářství a mezi lety 1908-1914 byl starostou města. Značnou část podniku pronajímal spolu s pohonem jiným soukenickým a postřihovačským mistrům. Roku 1890 mělo v budově stroje 20 humpoleckých soukeníků. (BRZOŇ, Roman a kol. *Humpolec v zrcadle času VIII: řemesla, průmysl a živnosti*, s. 298 a 303.).

v prosinci 1919 transformována ve veřejnou obchodní společnost Karel Trnka v Humpolci, zapsanou u Krajského soudu v Kutné Hoře. Spolumajiteli se stali Karel Trnka, jeho syn Gustav Trnka a jeho zeť Josef Drápela. V září 1925 přistoupil čtvrtý společník Miroslav Trnka. K 31. 12. 1933 byla ve firmě provedena inventura¹⁶² – jmění firmy bylo odhadováno na dva a čtvrt milionu Kč.¹⁶³ Karel Trnka, jakožto zakladatel firmy zemřel koncem roku 1936. V průběhu druhé světové války byla výroba několikrát pozastavena, především kvůli nedostatku surovin. Provoz byl plně obnoven až v druhé polovině roku 1945. Po druhé světové válce firma nahlásila válečné škody, které byly vyčísleny na více jak dva a půl milionu Kčs.¹⁶⁴

Firma se specializovala na výrobu vlněných látek na kabáty a obleky, závěsové látky, jemné cestovní a postelové přikrývky a koňské pokrývky.¹⁶⁵ Od roku 1931 zahájila nově vzniklá sesterská firma Dewetter a spol. výrobu žiněnek¹⁶⁶ v prostorách továrny.¹⁶⁷ Suroviny pro firmu byly dováženy zprostředkovaně např. z Nizozemska, Velké Británie, Belgie, a dalších.¹⁶⁸ Ve stejné době byly hotové výrobky exportovány např. do Rumunska, Rakouska či do Království Srbů, Chorvatů a Slovinců.¹⁶⁹ Dne 30. května 1945 přišel z Národního výboru v Humpolci příkaz ohledně vydání látek příslušníkům Rudé armády, celkově šlo o látky v hodnotě cca 6 500,- Kčs.¹⁷⁰ Jestli se peníze firmě vrátily není v pramenu bohužel uvedeno.

¹⁶² Výsledná zpráva o hospodaření firmy byla potřebná k uzavření různých pojištění (např. proti požáru).

¹⁶³ SOA v Třeboni – oddělení České Budějovice. Fond Karel Trnka, továrna na sukna a vlněné látky, Humpolec, karton 7, sign. 10.07/1, fol. 61.

¹⁶⁴ SOA v Třeboni – oddělení České Budějovice. Fond Karel Trnka, továrna na sukna a vlněné látky, Humpolec, karton 1, sign. 06.12/2, fol. 3.

¹⁶⁵ BRZON, Roman a kol. *Humpolec v zrcadle času VIII: řemesla, průmysl a živnosti*, s. 328.

¹⁶⁶ Žiněné látky byly vyráběny z omotávaných žiní, které se vkládaly mezi podšívku a látku kabátů, aby lépe držely tvar. Surovinami pro výrobu byly koňské žině, bavlněná či vlněná příze.

¹⁶⁷ Veřejná obchodní společnost byla zapsána u Krajského soudu v Kutné Hoře 18. července 1931. Firma měla vedení v podobě Gustava Trnky (syn Karla Trnky) jeho tchána Radomíra Dewettera, prokuristou byl Josef Drápela. Od roku 1932 byl Gustav Trnka jediným majitelem firmy. Výroba žiněnek probíhala vedle běžné soukenické výroby v továrně Karla Trnky (část prostor i pohonná síla byla v továrně pronajímána dalším soukenickým firmám). Za celou dobu existence firma nevlastnila žádné nemovitosti ani stroje. Každoroční nájem činil 25 tisíc Kč. V roce 1932 měla firma 16 zaměstnanců. Své výrobky firma exportovala např. do Albánie – rok 1934. Od roku 1935 byla výroba v krizi – drahé suroviny, velká konkurence. V roce 1935 žalovala firma Dewetter, k níž se přidalo dalších 7 podniků, firmu Hänsel a spol., pro nekalé obchodní praktiky. O tom, jak spor nakonec dopadl, se již nepíše. Roku 1940 byla výroba ukončena a po druhé světové válce se ji již nepodařilo vzkřísit. (SOA v Třeboni – oddělení České Budějovice. Fond Dewetter a spol., továrna žiněných látek, Humpolec, karton 1, sign. 06.14/1, fol. 3-14.; SOA v Třeboni – oddělení České Budějovice. Fond Dewetter a spol., továrna žiněných látek, Humpolec, karton 1, sign. 11.03/3, fol. 57, 58, 74-80.).

¹⁶⁸ SOA v Třeboni – oddělení České Budějovice. Fond Karel Trnka, továrna na sukna a vlněné látky, Humpolec, karton 9, sign. 12.01/5, fol. 18, 797-800.

¹⁶⁹ Export byl směřován především do zemí tzv. Malé dohody, jež měly s Československou republikou uzavřenou hospodářskou a politickou spolupráci.

¹⁷⁰ SOA v Třeboni – oddělení České Budějovice. Fond Karel Trnka, továrna na sukna a vlněné látky, Humpolec, karton 1, sign. 08.04/1, fol. 68, 69.

Od zahájení výroby ve firmě roku 1884 probíhal standardní jednosměnný provoz. To se změnilo 2. června 1935, kdy byl zaveden dvousměnný provoz kvůli vysokému počtu nasmlouvaných zakázek. Bohužel pro nedostatek objednávek byla druhá směna roku 1938 zrušena.¹⁷¹ Živnostenský inspektorát v létě roku 1938 vykonal ve firmě šetření, bylo zjištěno několik pochybení majitele továrny ohledně pracovní doby. Ženy měly o sobotách pracovat pouze do 14:00, což nebylo dodržováno. Firma Karla Trnky byla finančně potrestána podle zákona § 5 zákon č. 91/1918 Sb.¹⁷²

Dle delimitační zprávy bylo ke 29. 2. 1948 ve firmě zaměstnáno 97 dělníků, 3 úředníků a 6 dalších osob.¹⁷³ Dne 16. března 1948 byla na firmu uvalena národní správa výměrem Okresního národního výboru v Humpolci č. 3996/1948. Vyhláškou ministra průmyslu č. 2859 byla firma znárodněna a vyhláškou č. 2887 byla začleněna do národního podniku Vlnářské závody a fezární ve Strakonicih.

Tabulka 9.: Orientační data k firmě K. Trnka.

rok	počet zaměstnanců	počet stavů
90. léta 19. století	—	8
1919	50	—
1928	80-90	—
1945	29	—
1948	106	50

Zdroj: BRZON, Roman a kol. *Humpolec v zrcadle času VIII: řemesla, průmysl a živnosti*. Humpolec, MHA, s. r. o., 2015.

1.1.5. Rodina Smrčková

Antonín Klement Smrčka (Božena Stanglerová)

Roku 1881 složil A. K. Smrčka mistrovské zkoušky a poté byl několik let zaměstnán v otcově¹⁷⁴ dílně. Vlastní firmu si začal budovat v devadesátých letech 19. století. Mezi lety 1890-1895 měl prostory v domě č. p. 438 a postupně je vybavoval stroji a dalším zařízením.¹⁷⁵ Roku 1907 koupil A. K. Smrčka budovu č. p. 286 v Podhradí.¹⁷⁶ Roku 1915 přijal Antonín K. Smrčka do vedení firmy nejstaršího syna Antonína,¹⁷⁷ firma se tak stala veřejnou

¹⁷¹ Propuštěno bylo na 83 dělníků.

¹⁷² SOkA Pelhřimov. Fond Okresní úřad Humpolec, karton 329, inv. č. 989, fol. 5, 6.

¹⁷³ SOA v Třeboni – oddělení České Budějovice. Fond Karel Trnka, továrna na sukna a vlněné látky, Humpolec, karton 1, sign. 05.03/1, fol. 1.

¹⁷⁴ Rodina Smrčků byla po generaci soukeníky, výjimkou nebyl ani Vilém Smrčka.

¹⁷⁵ Roku 1895 byl v provozu již dobře vybavený menší tovární podnik.

¹⁷⁶ Původně zde chtěl majitel zřídit valchu a barevnu. Pro časté povodně se ještě roku 1910 v továrně pracovalo pouze na několika sušících strojích. Teprve roku 1914 začala skutečná rekonstrukce, která se kvůli první světové válce protáhla až do roku 1923. (BRZON, Roman a kol. *Humpolec v zrcadle času VIII: řemesla, průmysl a živnosti*, s. 312.).

¹⁷⁷ Antonín Smrčka od roku 1913 provozoval malou dílnu se šesti dělníky.

obchodní společností. Dne 18. listopadu 1915 byla firma zapsána u Krajského soudu v Kutné Hoře a nesla název Antonín Klement Smrčka a syn.¹⁷⁸ Roku 1916 si v otcově továrně otevřel malou soukenickou živnost i syn Richard.¹⁷⁹ Dne 19. února 1917 továrna č. p. 438 vyhořela, ovšem majitelé brzy obnovili provoz továrny.¹⁸⁰ Finanční krize zasáhla v polovině dvacátých let 20. století i tuto továrnu, výroba byla roku 1925 na nějaký čas pozastavena.¹⁸¹ Zakladatel firmy A. K. Smrčka zemřel roku 1928, jediným vlastníkem továrny č. p. 438 se stal Antonín Smrčka. Vlivem velké hospodářské krize zastavila továrna počátkem třicátých let provoz, a navíc byla zatížena vysokými dluhy.¹⁸² Správy továrny se ujala dcera A. K. Smrčky Božena Stanglerová,¹⁸³ ovšem výroba byla v továrně spuštěna v omezené podobě až roku 1934.¹⁸⁴ Božena Stanglerová továrnu řídila až do roku 1948.¹⁸⁵

Tovární areál č. p. 438 měl k dispozici přádelnu, sklad, postřihačskou dílnu, valchu, strojovnu a kotelnu parního stroje o výkonu 15 HP, který pro celý podnik obstarával mechanický pohon. Dále pak skladiště již hotových výrobků a vlastní tkalcovskou dílnu. Areál firmy se postupně rozrůstal a modernizoval. Koncem devadesátých let 19. století byl vyměněn parní stroj, výkon se zvýšil na 60 HP.¹⁸⁶ V roce 1904 byla provedena přístavba, v níž byla zřízena dílna se stavy a v patře byla místnost se selfactory. V roce 1911 byla přistavěna třídírna vlny a opět byl instalován nový parní kotel – o výkonu 90 HP. Roku 1912 vznikla nová barevna s parním strojem o výkonu 8 HP. K dispozici byla i valcha a zařízení pro apreturu a impregnaci. Po požáru továrny roku 1917 byla výroba obnovena a modernizována. Roku 1928 byl opět modernizován parní stroj, nyní již měl výkon 120 HP.¹⁸⁷

¹⁷⁸ SOKA Pelhřimov. Fond Okresní úřad Humpolec, karton 151, inv. č. 745, fol. 8.

¹⁷⁹ BRZOŇ, Roman a kol. *Humpolec v zrcadle času VIII: řemesla, průmysl a živnosti*, s. 312.

¹⁸⁰ Požáru byla ušetřena barevna, kotelná, zámečnická dílna, sklad hotových výrobků, sklad na dvoře a dům majitele. Obnovená továrna byla vybavena nejmodernější technikou. (SOKA Pelhřimov. Fond Okresní úřad Humpolec, karton 151, inv. č. 745, fol. 110-112, 120.).

¹⁸¹ Toto pozastavení výroby souviselo s deflační krizí z roku 1922. Jak jsem již uvedla v úvodu této kapitoly, problémy v souvislosti s touto krizí měla většina firem ve městě. Souviselo to především s krachem jedné jihlavské firmy, která zprostředkovávala export více humpoleckých firem na zahraniční trhy. SOKA Pelhřimov. Fond Archiv města Humpolce, karton 50, inv. č. 448, fol. 32.

¹⁸² A. Smrčka si po převzetí továrny vzal půjčku na její modernizaci, avšak v důsledku velké hospodářské krize nemohl půjčku řádně splácet.

¹⁸³ Manželem B. Stanglerové byl Josef rytíř Stangler, majitel statku Horka, rodinným sídlem byla Věž. (BRZOŇ, Roman a kol. *Humpolec v zrcadle času VIII: řemesla, průmysl a živnosti*, s. 272.).

¹⁸⁴ Mezi zářím 1933 a první polovinou roku 1934 nebyla továrna v provozu, kvůli nedostatku objednávek. Tento problém souvisel s tím, že si lidé nemohli dovolit nakupovat zbytečné věci. V době zastavení provozu byla většina zaměstnanců propuštěna a bohužel si nemohli najít práci jinde – velký přetlak poptávky po práci. (SOKA Pelhřimov. Fond Okresní úřad Humpolec, karton 151, inv. č. 745, fol. 149.).

¹⁸⁵ BRZOŇ, Roman a kol. *Humpolec v zrcadle času VIII: řemesla, průmysl a živnosti*, s. 313.

¹⁸⁶ Tamtéž, s. 269.

¹⁸⁷ Tamtéž, s. 272.

Dle údajů z roku 1928 směřovala velká část vývozu továrny do Maďarska a Království Srbů, Chorvatů a Slovinců.¹⁸⁸ Export výrobků obstarávaly firmy Otakar Palounek, Epratex-Ekrt, František Vokrouhlecký, všechny z Prahy.¹⁸⁹

V delimitační zprávě, která byla sepsána v rámci znárodnění firmy se uvádí, že ke dni 31. 12. 1947 firma zaměstnávala 56 dělníků, 6 úředníků, 6 učňů a 2 jiné osoby.¹⁹⁰ Dále byla ve zprávě k 1. 1. 1948 vyčíslena hodnota firmy na cca 9 150 000,- Kčs.¹⁹¹ I na tuto firmu byla 16. března 1948 uvalena národní správa výměrem Okresního národního výboru v Humpolci č. 3998/1948. Vyhláškou ministra průmyslu č. 2859 byla firma znárodněna a vyhláškou č. 2887 byla začleněna do Vlnářských závodů a fezáren, národní podnik Strakonice. Božena Stanglerová ani tichý společník Lumír Vacek se nezúčastnili sepisování delimitačního protokolu, tudíž ani nemohli podat své vyjádření.¹⁹²

Tabulka 10.: Orientační data k firmě A. K. Smrčka (B. Stanglerová).

rok	počet zaměstnanců	počet stavů	výroba (m./rok)	další výroba (deky, koň. příkrývky)
1895	—	20	—	—
1902	57	18	120 000-150 000	8 000 (d.) + 4 000 (k. p.)
1910	100	—	—	—
1. pol. 1914	96	—	—	—
konec 1914	110	—	—	—
1928	120	—	—	—
1935	95	36	99 000	—
1947	70	—	—	—

Zdroj: BRZONĚ, Roman a kol. *Humpolec v zrcadle času VIII: řemesla, průmysl a živnosti*. Humpolec, MHA, s. r. o., 2015.

Richard Smrčka (Jaroslav Smrčka)

Richard Smrčka byl mladším synem A. K. Smrčky, který si po získání živnostenského oprávnění založil roku 1916 vlastní dílnu, jež byla umístěna v rámci továrního komplexu A. K. Smrčky. Zároveň firma R. Smrčky používala i některé stroje z otcovy firmy. V roce 1919 svěřil A. K. Smrčka řízení továrny č. p. 268 v Podhradí svému druhorozenému synovi. R. Smrčka řídil tuto továrnu až do své předčasné smrti roku 1933 a následně se stal jejím vlastníkem nejmladší z bratrů Jaroslav Smrčka.¹⁹³ Živnostenský list získal však až roku 1935. Továrna byla v provozu i přes období druhé světové války.

¹⁸⁸ Souviselo to s Československou politikou – hospodářská spolupráce států v rámci Malé dohody.

¹⁸⁹ SOA v Třeboni – oddělení České Budějovice. Fond B. Stanglerová Humpolec, karton 1, sign. 05.03/1, fol. 1-3.

¹⁹⁰ SOA v Třeboni – oddělení České Budějovice. Fond B. Stanglerová Humpolec, karton 1, sign. 05.03/1, fol. 1-2.

¹⁹¹ SOA v Třeboni – oddělení České Budějovice. Fond B. Stanglerová Humpolec, karton 1, sign. 10.05/1, fol. 23.

¹⁹² B. Stanglerová se od června 1948 nacházela mimo Československo, stejně tak i Lumír Vacek. (SOA v Třeboni – oddělení České Budějovice. Fond B. Stanglerová Humpolec, karton 1, sign. 05.03/2, fol. 3, 4.).

¹⁹³ BRZONĚ, Roman a kol. *Humpolec v zrcadle času VIII: řemesla, průmysl a živnosti*, s. 312.

Továrna v Podhradu se specializovala na výrobu stejnokrojového sukna a dalších vlněných látek. Továrnu vlastnila rodina Smrčků již od roku 1907, avšak plně vybavenou se stala až po rekonstrukci roku 1923. V továrně se nacházela valcha, barevna, tkalcovská dílna. Pohon obstarával parní stroj o výkonu 180 HP a energie se do tkalcovny přenášela pomocí transmisí.¹⁹⁴ Od roku 1928 měla továrna také možnost částečného pohonu na základě vodní síly (staré vodní kolo bylo nahrazeno moderní turbínou).¹⁹⁵

Dle delimitační zprávy pracovalo ke 31. 12. 1947 v továrně 34 dělníků, 4 úředníci, 13 učňů a 1 další pracovník.¹⁹⁶ Ve zprávě se taktéž uvádí, že provozovna měla hodnotu cca 5 milionů Kčs.¹⁹⁷ Na základě rozhodnutí Okresního národního výboru v Humpolci byla 16. března 1948 na firmu uvalena národní správa výměrem č. 4000/1948. Vyhláškou ministra průmyslu č. 1769 byla firma znárodněna a vyhláškou č. 1982 byla začleněna do národního podniku Vlnářské závody a fezární ve Strakoniciích. U sepisování protokolu o delimitaci firmy nebyl Jaroslav Smrčka přítomen.¹⁹⁸

Josef Smrčka

Josef Smrčka byl bratr A. K. Smrčky, roku 1873 převzal dílnu po otci Vilému Smrčkovi¹⁹⁹ a postupně ji modernizoval.²⁰⁰ Na počátku 20. století patřila firma spíše mezi živnostenské podniky.²⁰¹ Vlastní továrnu č. p. 169 vybudoval Josef Smrčka až roku 1910.²⁰² K dalšímu rozšíření podniku pomohla účast na vojenských dodávkách během první světové války, kdy si majitelé našetřili potřebný kapitál. Zakladatel firmy Josef Smrčka zemřel roku 1928. Firma jednotlivce byla následně transformována ve veřejnou obchodní společnost

¹⁹⁴ Z hlediska konstrukce má vlastní transmise podobu dlouhé vodorovné hřídele, skládající se z několika dílů spojených dohromady a jsou vybaveny řemenicemi. Transmise prochází podélně celou budovou provozovny a rozvádí hnací sílu (v tomto případě od parního stroje) k jednotlivým strojům. (Mve.energetika.cz. *Transmisní pohony*. Online [5. 4. 2024]. Dostupné z: <https://mve.energetika.cz/prevody/transmise.htm>).

¹⁹⁵ BRZONĚ, Roman a kol. *Humpolec v zrcadle času VIII: řemesla, průmysl a živnosti*, s. 272-273.

¹⁹⁶ SOA v Třeboni – oddělení České Budějovice. Fond Ing. Jaroslav Smrčka, továrna na sukna a vlněné látky, Humpolec, karton 1, sign. 05.03/1, fol. 1-3.

¹⁹⁷ SOA v Třeboni – oddělení České Budějovice. Fond Ing. Jaroslav Smrčka, továrna na sukna a vlněné látky, Humpolec, karton 1, sign. 11.02/1, fol. 5.

¹⁹⁸ Jaroslav Smrčka se ženou Zdenou byli od června 1948 v zahraničí. (SOA v Třeboni – oddělení České Budějovice. Fond Ing. Jaroslav Smrčka, továrna na sukna a vlněné látky, Humpolec, karton 1, sign. 05.03/1, fol. 2, 5.).

¹⁹⁹ I díky tomu se historie firmy odkazuje na rok založení 1856, tou dobou provozoval živnostenskou dílnu Ferdinand Smrčka (děd J. Smrčky). (Muzeum Humpolec, *Knihovni majetek veřejných společníků firmy Josef Smrčka v Humpolci* (inv. č. 14.900), úvod.).

²⁰⁰ BRZONĚ, Roman a kol. *Humpolec v zrcadle času VIII: řemesla, průmysl a živnosti*, s. 272-273.

²⁰¹ Firma měla pouze 8 dělníků a 2 mechanické stavy.

²⁰² Roku 1907 manželé Smrčkovi koupili továrnu č. p. 169 od Leopolda Löwyho. Přesto ještě roku 1913 měl snovací a tkalcovské stroje umístěné v nájmu u F. Procházky a A. Wurma – kvůli šetření. Ve vlastním továrním objektu byly pouze kanceláře, expediční místnost a sklad zboží.

s datem založení 1. srpna 1929. Společníky se stali vdova po J. Smrčkovi Klementina a její synové Jan a Jiří Smrčkovi. U Krajského soudu v Kutné Hoře byla oficiálně zapsána dne 30. května 1930 pod číslem 1695-30/A III-114-117, zároveň firma zažádala o nový živnostenský list.²⁰³ Z nařízení protektorátní vlády si firma podala dne 30. dubna 1941 žádost o zapsání německého znění firmy u Krajského soudu v Kutné Hoře. Znění bylo „Josef Smrčka, Tuchfabrik, Gumpolds“.²⁰⁴ V srpnu 1942 vstoupil do společnosti čtvrtý společník Jaroslav Kopecký (vnuk K. Smrčkové). V září roku 1945 žádala firma odškodnění za válečné škody na továrně i pozemcích. Majitelé si přáli, aby byla náhrada škody uhrazena ve prospěch budoucích daní, celkově se jednalo cca o 230 tisíc Kčs.²⁰⁵

Firma se postupně rozrůstala, roku 1931 odkoupili Jan a Jiří Smrčkovi část objektů Beckovy továrny. Další nákup nemovitostí byl realizován roku 1936, kdy byli jedni ze sedmi dražitelů konkurzní podstaty Beckovy továrny – příklep z 24. listopadu 1936, č. j. E606/36-58. Vlastnické právo na odkoupené nemovitosti získala firma 2. února 1938.²⁰⁶

Po stránce technického vybavení byla továrna kompletní až na přelomu dvacátých a třicátých let, kdy byla zřízena moderní valcha a barevna, roku 1937 přibyla nová tkalcovna a úpravna.²⁰⁷ V roce 1940 přistoupila firma k modernizaci kotelny a strojovny. Kvůli probíhající válce musela firma zažádat o přiděl surovin potřebných k přestavbě. I přes probíhající válku se podařilo přistavět některé chybějící objekty.²⁰⁸ K pohonu strojů byl odebírán proud z městské elektrárny vybudované roku 1911.

Firma se věnovala výrobě obdobného sortimentu jako další firmy v Humpolci. Na přelomu třicátých a čtyřicátých let vyráběla mimo jiné oblekové látky z česané přize zimníkové i sportovní. Ve stejném období byli ve firmě po část roku zaměstnaní studenti Podnikové školy československého textilního průmyslu v Humpolci, kteří tam vykonávali praxe.²⁰⁹

²⁰³ SOkA Pelhřimov. Fond Okresní úřad Humpolec, karton 151, inv. č. 745, fol. 1, 38.

²⁰⁴ SOA v Třeboni – oddělení České Budějovice. Fond J. Smrčka, továrna na sukna, Humpolec, karton 1, sign. 04.04/1, fol. 7.

²⁰⁵ SOA v Třeboni – oddělení České Budějovice. Fond J. Smrčka, továrna na sukna, Humpolec, karton 2, sign. 06.12/3, fol. 1, 2, 7.

²⁰⁶ Muzeum Humpolec, *Knihovní majetek veřejných společníků firmy Josef Smrčka v Humpolci* (inv. č. 14.900), s. 18.

²⁰⁷ BRZONĚ, Roman a kol. *Humpolec v zrcadle času VIII: řemesla, průmysl a živnosti*, s. 272-273.

²⁰⁸ SOkA Pelhřimov. Fond Archiv města Humpolce, karton 136, inv. č. 624, fol. 55.

²⁰⁹ SOA v Třeboni – oddělení České Budějovice. Fond J. Smrčka, továrna na sukna, Humpolec, karton 2, sign. 09.10/1, fol. 5, 13.

Část exportu (10-20 %) roku 1928 směřovala do Maďarska, Království Srbů, Chorvatů a Slovinců, Rumunska, Litvy, Rakouska a Nizozemí. Od roku 1947 měla firma obchodní zastoupení např. ve Velké Británii, Jižní Africe, USA, Kanadě či Iráku. Suroviny k výrobě dovážela prostřednictvím obchodních zástupců např. z Velké Británie (Brandford), USA (New York), Argentina (Buenos Aires), Švýcarsko (Basilej) či z Belgie (Brusel).²¹⁰

V rámci delimitační zprávy při znárodnění bylo zaznamenáno, že k 31. 12. 1947 pracovalo ve firmě 102 dělníků, 12 úředníků, 19 učňů a 3 další osoby.²¹¹ Okresní národní výbor v Humpolci uvalil na firmu dne 16. března 1948 národní správu výměrem č. 3999/1948. Vyhláškou ministra průmyslu č. 1254 byla firma znárodněna a vyhláškou č. 1396 byla firma začleněna do národního podniku Vlnářské závody a fezárný ve Strakonici. Při sepisování delimitačního protokolu byl za majitele firmy přítomen Jan Smrčka.²¹²

Tabulka 11.: Orientační data k firmě J. Smrčka.

rok	počet zaměstnanců	počet stavů	výroba (m./rok)
poč. 20. století	8	2	—
1929	—	15	—
1935	115	32	50 000
1942	77 (z možných 135)	—	—
1947	136	—	—

Zdroj: BRZONĚ, Roman a kol. *Humpolec v zrcadle času VIII: řemesla, průmysl a živnosti*. Humpolec, MHA, s. r. o., 2015.

1.1.6. Rodina Závodských Ferdinand Silvestr Závodský

F. S. Závodský byl bratrancem Emericha Dítěte, u kterého si pronajímal prostory k výrobě. Svoji vlastní továrnu č. p. 168 si vybudoval v průběhu osmdesátých let 19. století. Firma skončila se smrtí svého zakladatele, synové F. S. Závodského se věnovali jiným povoláním.

Do nové továrny přenesl stroje z Dítětovy továrny a taktéž přikoupil nové, především spřádací stroje. Roku 1888 instaloval také parní stroj. V roce 1895 byla vybudována tkalcovská

²¹⁰ SOA v Třeboni – oddělení České Budějovice. Fond J. Smrčka, továrna na sukna, Humpolec, karton 14, sign. 12.01/4, fol. 2, 5, 21, 22, 123, 130, 132, 175-180, 261-263.

²¹¹ SOA v Třeboni – oddělení České Budějovice. Fond J. Smrčka, továrna na sukna, Humpolec, karton 1, sign. 05.03/1, fol. 1-3.

²¹² SOA v Třeboni – oddělení České Budějovice. Fond J. Smrčka, továrna na sukna, Humpolec, karton 1, sign. 05.03/2, fol. 1-4.

dílna, do které byly instalovány mechanické stavy a česací a stříhací stroje. Továrna ještě nebyla kompletní – část suken byla po celou dobu výroby dovážena do cechovní valchy.

Ještě předtím, než si vybudoval F. S. Závodský svoji vlastní továrnu, se v rámci Společenstva soukeníku podílel na vojenských dodávkách. Dále firma vyráběla látky na uniformy pro zemské ústavy, pošty či pražskou koňskou pouliční dráhu. Roku 1891 na Jubilejní výstavě v Praze byla oceněna módní a komerční sukna z této továrny.²¹³

Fridolin Závodský st. a ml. (sukno a pletené zboží)

Fridolin Závodský st.²¹⁴ měl dlouhá léta živnostenskou dílnu ve svém domě a další prostory si pronajímal v továrnách (např. u E. Dítěte). Teprve roku 1901 měl vlastní továrnu.²¹⁵ Roku 1910 převzal vedení firmy jeho syn, Fridolin Závodský ml. V období první světové války byla činnost firmy pozastavena – F. Závodský ml. musel narukovat. Po roce 1918 byla pod jeho vedením činnost obnovena, avšak pouze tkalcovství, a to v pronajatých prostorách továrny bratří Joklů v Brunce. Ve dvacátých letech se stal F. Závodský ml. jedním ze sedmi spolumajitelů nové textilní továrny v Dobré nad Sázavou, avšak roku 1931 z továrny vystoupil a založil si v Humpolci pletárnu č. p. 494. V roce 1949 došlo ke znárodnění firmy. Znárodněná firma byla připojena k Modetě Jihlava, avšak již ke konci roku 1949 byl provoz ukončen.²¹⁶

Podnik F. Závodského ml. se po roce 1931 zaměřoval na pletení moderního zboží – pánské a dětské punčochy a ponožky, dále pak tzv. žerzej.²¹⁷ Hlavním materiálem byla bavlněná příze, kterou firma nakupovala především z brněnských přádelen. Vyrobené zboží bylo dodávalo do velkých měst po celé republice. Během let získala firma i státní zakázky pro vojsko.²¹⁸

Tabulka 12.:Orientační data k firmě F. Závodský ml.

rok	počet zaměstnanců	soukací stroje	pletací stroje	řetízkové stroje	vyhotové punčochy (tucty)	žerzej (m./rok)
1937	42	3	35	5	20 000	—
1948	43	—	—	—	25 000	1 500

Zdroj: BRZONĚ, Roman a kol. *Humpolec v zrcadle času VIII: řemesla, průmysl a živnosti*. Humpolec, MHA, s. r. o., 2015.

²¹³ BRZONĚ, Roman a kol. *Humpolec v zrcadle času VIII: řemesla, průmysl a živnosti*, s. 297, 303.

²¹⁴ Podílel se na výrobě suken pro armádu a část produkce byla vyvážena na Balkán. Závodský st. se podílel na založení vzorové tírny lnu roku 1897.

²¹⁵ V továrně se nacházela moderní přádelna a tkalcovská dílna s mechanickými stavy.

²¹⁶ Stroje byly převezeny do pletářského závodu K. H. Borovského v Havlíčkově Brodě a zaměstnanci byli převedeni do národního podniku Sukno, který zpočátku využíval budovu bývalé pletárny.

²¹⁷ Lehčí bavlněná pletenina.

²¹⁸ BRZONĚ, Roman a kol. *Humpolec v zrcadle času VIII: řemesla, průmysl a živnosti*, s. 216-217.

1.1.7. Další výrobci

Adolf Procházka (František Procházka)

Adolf Procházka roku 1884 koupil od Karla Nápravníka hostinec se zahradou č. p. 180 a přebudoval jej v továrnu na parní úpravu látek. Syn Adolfa Procházky František převzal řízení firmy od roku 1900.²¹⁹ Ještě roku 1912 zněl oficiální název firmy František Procházka, parní úprava vlněných látek v Humpolci, ve skutečnosti v té době firma látky i sama vyráběla. Roku 1914 rozšířil František Procházka své podnikání i jiným směrem.²²⁰ Textilní továrnu roku 1918 prodal K. Trnkovi.

Po přebudování hostince na továrnu roku 1887 byl v nové továrně umístěn parní stroj a roku 1890 instalován první parní lis vybavený železnými plotnami na celou šíři kusu látky. Od roku 1902 byla ve firmě zřízena přádelna a tkalcovna. V roce 1906 měla již firma k dispozici dobře vybavenou dílnu na úpravu látek. Pohon zajišťoval parní stroj a šoupátkový parní stroj²²¹ o výkonu 56 HP. Pomocí dynama byla vyráběna elektrická energie, jež byla využívána především k osvětlení.²²² Od roku 1907 začalo budování nové dvoupatrové provozovny, kde se počítalo se zřízením několika dílen. Pohon následně obstarával parní stroj o výkonu 150 HP a osvětlení zajišťovalo dynamo o výkonu 130 kW, navíc byly dílny vytápěny horkovzdušným ústředním topením.

Budova továrny nesloužila jen pro výrobu rodiny Procházkovy, ale i dalším soukenickým mistrům. Již roku 1890 byla část továrny pronajímána devíti soukenickým mistrům, kteří zde měli své stroje. Roku 1910 mělo své stroje v továrně dvanáct soukeníků, o rok později již jen osm. Dalším šesti živnostem dodávala firma elektřinu. V roce 1912 zaměstnávala Procházkova firma 32 pracovníků, v celém objektu však pracovalo na 120 dělníků.²²³

²¹⁹ F. Procházka byl absolventem tkalcovské školy v Humpolci. Mezi lety 1893-1895 pomáhal zřídit soukenickou továrnu v bulharském Gabrovu.

²²⁰ Od Adolfa Wurma koupil továrnu č. p. 173 s velkým zemědělským hospodářstvím.

²²¹ Šlo o klasický parní stroj s vylepšeným rozvodem páry. Pohybem šoupátka byly zajištěny jednotlivé fáze cyklu parního stroje. Předností byla jednoduchost, spolehlivost a funkčnost i při opotřebení. Tento typ rozvodu byl obvykle využíván u malých a středně velkých parních strojů. (Transformační-technologie.cz. *Pístový parní motor*: Online [5. 4. 2024]. Dostupné z: <https://www.transformacni-technologie.cz/30.html>).

²²² Zčásti byla elektrická energie dodávána do okolních podniků, např. do barevny Společenstva soukeníků.

²²³ BRZONĚ, Roman a kol. *Humpolec v zrcadle času VIII: řemesla, průmysl a živnosti*, s. 331.

Bohumír Nejedlý

B. Nejedlý začínal jaro praktikant v továrně A. K. Smrčky. Před první světovou válkou si otevřel vlastní zasilatelský obchod, orientovaný především na kvalitní pánské a dámské látky. Od počátku dvacátých let 20. století začal sám vyrábět jemné látky z česané i mykané příze, nejprve v pronajatých prostorách a od roku 1933 ve vlastní tovární budově č. p. 789. Dne 14. května 1932 byla firma zapsána u Krajského soudu v Kutné Hoře. Továrna v poválečném období fungovala v omezené míře, přestože žádné vybavení nebylo za války poškozeno.²²⁴ Bohumír Nejedlý byl po druhé světové válce vyšetřován kvůli podezření z kolaborantství (roku 1942 po popravě starosty Hrdličky byl zvolen předsedou městského výboru), na firmu byla dočasně uvalena národní správa a to do 16. listopadu 1945.

Po zdárném zavedení textilní výroby roku 1933 začal B. Nejedlý investovat do vybavení továrny (stavby budov, kompletní strojní zařízení a další). K roku 1942 měla továrna tkalcovskou dílnu, valchu, barevnu, úpravnu i přádelnu.²²⁵ V roce 1941 vznikl kvůli probíhající válce v rámci firmy Fond pro podporu nemocných či zestárých zaměstnanců.

V rámci znárodnění byl vytvořen delimitační protokol, ve kterém bylo mimo jiné uvedeno, že ke dni 31. 12. 1947 pracovalo pro firmu 111 dělníků, 12 úředníků, 1 učeň a 2 další osoby.²²⁶ Součástí zprávy bylo i ocenění firmy na cca 20 a půl milionu Kčs. K 16. březnu 1948 byla na firmu uvalena Okresním národním výborem v Humpolci národní správa výměrem č. 4002/1948. Vyhláškou ministra průmyslu č. 1254 byla firma znárodněna a vyhláškou č. 1396 byla začleněna do národního podniku Vlnářské závody a fezárný ve Strakonicih.²²⁷

Tabulka 13.: Orientační data k firmě B. Nejedlý.

rok	počet zaměstnanců	počet stavů	počet vřeten
1937	94-110	—	—
1942	—	21	2 040
1948	130	—	—

Zdroj: BRZOŇ, Roman a kol. *Humpolec v zrcadle času VIII: řemesla, průmysl a živnosti*. Humpolec, MHA, s. r. o., 2015.

²²⁴ Hlavním problémem byl nedostatek surovin a odliv dělníků do příhraničních oblastí.

²²⁵ BRZOŇ, Roman a kol. *Humpolec v zrcadle času VIII: řemesla, průmysl a živnosti*, s. 325.

²²⁶ SOA v Třeboni – oddělení České Budějovice. Fond Bohumír Nejedlý, továrna na sukna, Humpolec, karton 1, sign. 05.03/2, fol. 1-3.

²²⁷ SOA v Třeboni – oddělení České Budějovice. Fond Bohumír Nejedlý, továrna na sukna, Humpolec, karton 5, sign. 11.03/8, fol. 211.

1.2. Průmysl po roce 1948

Znárodnění průmyslových podniků bylo uskutečněno podle § 12 dekretu prezidenta republiky ze dne 25. října 1945, č. 100/1945 Sb., o znárodnění dolů a některých průmyslových podniků,²²⁸ ve znění čl. II zákona ze dne 28. dubna 1948, č. 114 Sb., o znárodnění některých dalších průmyslových a jiných podniků a závodů a o úpravě některých poměrů znárodněných a národních podniků,²²⁹ v dohodě s ministrem financí ke dni 1. ledna 1948 byly majetkové podstaty znárodněných podniků začleněny do národních podniků. Stalo se tak prostřednictvím vyhlášek ministra průmyslu, které byly vydávány v průběhu roku 1948.

Před samotným znárodněním byla pro jednotlivé firmy vypracována tzv. Hlášení o předpokladech znárodnění.²³⁰ Předpokladem bylo alespoň 50 zaměstnanců firmy.²³¹ Nemovitosti původních majitelů označených v tzv. Delimitačních protokolech²³² byly s okamžitou platností začleněny do národních podniků se vším příslušenstvím a movitým zařízením sloužícím nebo určeným k provozu znárodněného podniku, včetně všech práv, smének, cenných papírů, vkladových knížek, hotovostí a pohledávek jakož i zásob, zejména surovin, pomocných a provozních hmot, polotovarů, rozpracovaných a hotových výrobků.²³³

Humpolecké firmy byly po znárodnění vyhláškami (viz jednotlivé firmy v předcházející podkapitole) začleněny do národního podniku Vlnářské závody a fezárný ve Strakonicih.²³⁴ Stalo se tak na podkladě zákonů č. 118-126/1948 Sb. ze 3. 3. 1948. O budoucím znárodnění se muselo debatovat již roku 1947,²³⁵ v závěru roku navštívil předseda Ústřední rady odborů Antonín Zápotocký dělníky v humpoleckých továrnách Primatex, Bratři Joklové a Bohumír Nejedlý. Co přesně dělal A. Zápotocký v těchto konkrétních firmách prameny neuvádí. Faktem je, že tyto firmy a mnoho dalších ve městě bylo po únoru 1948²³⁶ znárodněno. Celkově byla národní správa prostřednictvím Vlnářských závodů a fezáren, národního podniku

²²⁸ Zakonyprolidi.cz. Dekret č. 100/1945 Sb. o znárodnění dolů a některých průmyslových podniků. Online [6. 4. 2024]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1945-100#oddil1>

²²⁹ Zakonyprolidi.cz. Zákon č. 114/1948 Sb. o znárodnění některých dalších průmyslových a jiných podniků a závodů a o úpravě některých poměrů znárodněných a národních podniků. Online [6. 4. 2024]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1948-114>

²³⁰ Hlášení o předpokladech znárodnění obsahovalo odůvodnění znárodnění, seznam důkazů (např. seznam majetku a jeho hodnotu či počet zaměstnanců), případně seznam svědků.

²³¹ SOA v Třeboni – oddělení České Budějovice. Fond B. Stanglerová Humpolec, karton 1, sign. 05.03/1, fol. 1-3.

²³² V delimitačních protokolech byl uveden podrobný seznam majetku firmy, někdy i seznam zaměstnanců.

²³³ SOA v Třeboni – oddělení České Budějovice. Fond B. Stanglerová Humpolec, karton 1, sign. 05.03/2, fol. 4.

²³⁴ SOA v Třeboni – oddělení České Budějovice. Fond B. Stanglerová Humpolec, karton 1, sign. 05.03/2, fol. 1.

²³⁵ Již roku 1945 byl znárodněn německý majetek (i ten, co byl původně židovský) a klíčové podniky – např. banky. Pro plánované hospodářství bylo klíčové, aby měla vláda v rukou i všechny průmysl země. Plány na zestátnění průmyslu v soukromých rukou začaly vznikat již koncem roku 1947.

²³⁶ 25. února 1948 přijal prezident Edvard Beneš demisi části ministrů vlády a doplnil vládu kandidáty, které navrhl premiér Klement Gottwald. Tím se stala vláda čistě komunistickou.

ve Strakoniciích uvalena na devět textilních továren v Humpolci²³⁷ a jeden závod v Dobré nad Sázavou (vlastníci byli z Humpolce). Znárodněna byla i firma Fridolin Závodský, továrna na pletené zboží, která byla začleněna do národního podniku Pletařské závody K. H. Borovského v Havlíčkově Brodě.²³⁸

Dalších 16 menších firem zůstalo prozatím v rukou majitelů (Jan Barták, Jindřich Barták, Karel Janoušek, Bedřich Kryštůfek, Jaromír Kryštůfek, Jaroslav Mašík, Otokar Med, Václav Nárovec, František Pavlovec, Miloš Poláček, Florián Pouchlý, František Pršala, Milouš Pultar, Otta Šaman, Jindřich Trnka, Otto Trnka). V těchto živnostenských firmách pracovalo 263 zaměstnanců.²³⁹ Většina firem byla do roku 1952 začleněna do národního podniku Sukno, dvě firmy zanikly. Začátkem roku 1949 vznikl Svaz československého živnostnictva v Praze, s podřízenými složkami krajských a okresních sekretariátů, v jejich čele stál akční výbor a předsednictvo. Svaz měl za úkol likvidaci samostatných živností a přechod živnostníků do výrobních družstev či začlenění do místního průmyslu. Svaz byl rozpuštěn po dokončení centralizace roku 1952.²⁴⁰

1.2.1. Sukno, národní podnik Humpolec 1948-1989

Po znárodnění roku 1948 byly největší firmy v Humpolci pod správou národního podniku Vlnářské závody a fezární Strakonice.²⁴¹ Okresní národní výbor v Humpolci se začátkem září 1948 vyjádřil kladně pro vznik samostatného národního podniku sdružující závody na Humpolecku. Československé textilní závody, národní podnik – ústřední ředitelství obdrželo 12. září 1948 rezoluci o 13 bodech, v níž jednotlivé závodní rady humpoleckých vlnářských závodů žádaly, aby v Humpolci vznikl samostatný vlnářský národní podnik. Odpověď z ústředního ředitelství ovšem nebyla kladná, jelikož uplynulo pouze několik měsíců od zařazení humpoleckých závodů pod Vlnářské závody a fezární Strakonice.²⁴² Zásadou Městského národního výboru v Humpolci přese všechno ani ne po roce vznikl nový národní podnik sdružující humpolecké závody.

²³⁷ Primatex, Br. Joklové, J. Smrčka, B. Nejedlý, A. Trnka, Jar. Smrčka, K. Trnka, F. Jokl ml., B. Stanglerová.

²³⁸ BRZON, Roman a kol. *Humpolec v zrcadle času VIII: řemesla, průmysl a živnosti*, s. 367, 369.

²³⁹ Tamtéž, s. 216-217.

²⁴⁰ Tamtéž, s. 158.

²⁴¹ Tamtéž, s. 367.

²⁴² SOkA Pelhřimov. Fond Městský národní výbor Humpolec, karton 3, inv. č. 66, fol. 83-87.

Národní podnik Sukno Humpolec vznikl 4. 7. 1949 zřizovací listinou ministra průmyslu č. j. 1567/49-V-IV-1 z 27.6.1949. Podnikovým ředitelem se od 4. 7. 1949 stal Otokar Med²⁴³ a v této roli byl do roku 1951.²⁴⁴ 1. 1. 1950 bylo dovršeno znárodňování, kdy do Sukna bylo začleněno i 14 zbývajících menších firem.²⁴⁵ Ocenění pro delimitaci devíti humpoleckých závodů z Vlnářských závodů a fezáren Strakonice bylo cca 147,7 milionů Kčs.²⁴⁶

Původní firmy byly rozděleny do závodů následovně:

- **Závod 01** – Primatex, Jaroslav Mašík, Václav Nárovec, Miloš Poláček, Otto Trnka a technické zařízení Společenstva soukeníků.
- **Závod 02** – Bratři Joklové na Brunce.
- **Závod 03** – Josef Smrčka, Josef Barták, Karel Janoušek, Bedřich Kryštůfek, Otto Šaman.
- **Závod 04** – Bohumír Nejedlý, Florián Pouchlý, Jindřich Trnka.
- **Závod 05** – Adolf Trnka.
- **Závod 06** – Trnkové a spol. v Dobré nad Sázavou.
- **Závod 07** – Jaroslav Smrčka, František Pršala, Miloš Pultar.
- **Závod 08** – Karel Trnka, František Pavlovec.
- **Závod 09** – František Jokl ml., Jindřich Barták.²⁴⁷
- **Závod 10** – Božena Stanglerová.
- **Závod 11** – Společenstvo soukeníků.²⁴⁸

Dočasně tvořil součást podniku i závod v Žirovnici (bývalá firma Leopold Brdlík a synové), reorganizací byl od 1. 1. 1955 nově začleněn do národního podniku Partex Nová Včelnice jako závod 05.

Od 19. 3. 1958 došlo ke změně zřizovací listiny národního podniku Sukno. Podnik byl přejmenován na: Sukno, vlnářské závody, n. p., Humpolec. Nový podnik byl včleněn do národního podniku Vlna, sdružení podniků vlnářského průmyslu v Brně. Došlo také k reorganizaci závodů a přecíslování.²⁴⁹ Od 1. 7. 1965 byl podnik přidělen pod nové oborové

²⁴³ Již dříve spravoval humpolecké závody v národním podniku Vlnářské závody a fezárný Strakonice.

²⁴⁴ BRZOŇ, Roman a kol. *Humpolec v zrcadle času VIII: řemesla, průmysl a živnosti*, s. 367.

²⁴⁵ V roce 1948 bylo těchto firem 16, ale dvě firmy zanikly – Jaromír Kryštůfek a Otokar Med.

²⁴⁶ SOA v Třeboni – oddělení České Budějovice. Fond Fezko, státní podnik, karton 63, inv. č. 311, nefoliováno.

²⁴⁷ BRZOŇ, Roman a kol. *Humpolec v zrcadle času VIII: řemesla, průmysl a živnosti*, s. 275.

²⁴⁸ Tamtéž, s. 368.

²⁴⁹ Tamtéž, s. 373.

ředitelství Vlnářský průmysl Brno. Rozhodnutím ministra průmyslu č. 113/1988 byl k 31. 12. 1988 zrušen národní podnik Sukno Humpolec a od 1. 1. 1989 vznikla socialistická organizace Sukno, vlnářské závody, státní podnik Humpolec s identifikačním číslem 013145.

Rok po vytvoření národního podniku Sukno došlo k úpravě vnitřního uspořádání podniku, konkrétně ke koncentraci výroby – v jednotlivých závodech bylo přistoupeno k soustředění výrobních stupňů.²⁵⁰ Závod 10 byl přebudován na pomocný provoz a dopravní středisko. Závod 04 byl upraven na ústřední přípravnu materiálu. Závody 08 a 09 byly přebudovány na odloučené provozy závodu 01. Závod 03 byl uvolněn pro strojírenský průmysl – národní podnik Adamovské strojírny. Ve Lnářské ulici č. p. 127 došlo k adaptaci bývalého továrního a skladového objektu pro podnikové ředitelství. Roku 1952 došlo k postupnému uvolnění závodu 07 a některých dalších objektů pro nově vytvořený národní podnik Českomoravský len. V následujících letech byly uvolněny i další prostory pro tento nový národní podnik.²⁵¹ Od roku 1960 měl podnik jen čtyři závody: 01 – Hálkova ulice (přičleněny závody 04, 08 a 09; 02 - Brunka; 04 – Dobrá nad Sázavou;²⁵² a 05 – Lužická ulice; podnikovému ředitelství byly podřízeny závody 10 a 11). Rozhodnutím ministra spotřebního průmyslu z 29. 3. 1964 byl ze Sukna vyčleněn závod 04 v Dobré nad Sázavou a začleněn do národního podniku Modety Jihlava.

Roku 1954 byl závod 05 (ústřední sklad surovin) zasažen velkým požárem. Bylo zničeno velké množství surovin a ohroženo zásobování jednotlivých závodů. Budova byla koncem padesátých let opět uvedena do provozu. Počátkem šedesátých let došlo k modernizaci procesu výroby tím, že začaly být používány děrnošítkové stroje,²⁵³ nejprve Aritma.²⁵⁴ V roce 1966 byla dokončena částečná přestavba v závodě 02 na Brunce.²⁵⁵ O tři roky později byla na Brunce zahájena výstavba centrální úpravny látek a skladu. Ta byla dokončena roku 1974. Do provozu byly uvedeny nové stavy Novostav na výrobu tesilových tkanin.²⁵⁶ V roce 1971 začala probíhat modernizace výroby a strojového parku v závodě 01. Bylo instalováno 24 nových sovětských stavů STB. Tato modernizace byla dokončena roku 1976. V roce 1974 začala v závodě 01 výstavba ověřovací tkalcovny Nopas

²⁵⁰ Byla to snaha o naplnění výrobní kapacity.

²⁵¹ BRZONĚ, Roman a kol. *Humpolec v zrcadle času VIII: řemesla, průmysl a živnosti*, s. 371.

²⁵² Dřívější číslo závodu bylo 06.

²⁵³ Děrnošítkové stroje vylepšily proces výroby látek tím, že např. umožnily strojově řídit opakování vzoru po celé ploše tkaniny.

²⁵⁴ BRZONĚ, Roman a kol. *Humpolec v zrcadle času VIII: řemesla, průmysl a živnosti*, s. 375.

²⁵⁵ Závod 02 byl v rámci národního podniku Sukno největší, zaměstnával přes 500 lidí.

²⁵⁶ BRZONĚ, Roman a kol. *Humpolec v zrcadle času VIII: řemesla, průmysl a živnosti*, s. 374.

s předpokladem umístění 60 výkonných stavů Nopas vyráběných v Týništi nad Orlicí. Do plného provozu byla tkalcovna uvedena roku 1979 se 60 stavy. V závodě 03 byla ve druhé polovině sedmdesátých let dostavěna mazutová kotelna.²⁵⁷ V roce 1981 byla dokončena přestavba mazutové kotelny i v závodě 02. Koncem osmdesátých let rozhodlo vedení podniku o investici do modernizace výroby, jednalo se cca o 50 milionů Kčs.

Od počátku své existence měl národní podnik Sukno stanoven za hlavní výrobní program²⁵⁸ výrobu tkanin pro pánské svrchní odívání.²⁵⁹ Ovšem s ohledem na centrální plánování byl podnik nucen vyrábět co největší objemy látek v sortimentu odpovídajícímu potřebám velkých konfekčních firem, bez většího ohledu na kvalitu. Postupně se v obecné rovině vyřazovaly tradiční látky ze 100 % vlny a nahrazovaly se lehkými šatovkami z česané příze jen s 20-45 % vlny, zbytek tvořil polyester. Od roku 1954 byly vyráběny pouze tkaniny pro pánské svrchní odívání – oblekové látky česané, mykané a kombinované, látky svrchníkové, zimníkové a hubertusové. V roce 1956 byla zvýšena produkce oblekových látek z česané příze na úkor kyselinovzdorného lodenu. U mykaných obleků se roku 1960 kvůli požadavkům trhu přistoupilo na opětovné zvýšení podílu vlny až na 100 %. Na počátku šedesátých let 20. století se postupně připravovala výroba nových druhů látek – módního multikoloru a neconu. V rámci specializace bylo Sukno pověřeno výrobou pánských oblekových látek z česané příze: z čisté vlny, 70 % vlny a 30 % buničiny, látky kombinované vyráběné z česané i mykané příze a v malé míře hubertusové tkaniny. Roku 1966 byly vyrobeny i první látky v kombinaci vlna-tesil²⁶⁰ (vyznačovaly se pevností a nemačkovostí).²⁶¹ V sedmdesátých let byly mykané látky vyráběny ze 100 % vlny či z vlny s polyesterem a viskózou, česané látky byly vyráběny z tesilu a vlny v poměru 45:55. V roce 1984 se vyrobilo v podniku 670 tun česané příze, 1 250 tun mykané příze a 1 000 tun tkané příze. Výroba byla po celou druhou polovinu 20. století závislá na nákupu ze zahraničí v důsledku nedostatečného chovu ovcí v Československu.²⁶²

V rámci exportu svého zboží začal podnik od roku 1954 spolupracovat s podnikem zahraničního obchodu Centrotex, o rok později bylo Centrotexu dodáno

²⁵⁷ BRZOŇ, Roman a kol. *Humpolec v zrcadle času VIII: řemesla, průmysl a živnost*, s. 376.

²⁵⁸ Každý národní podnik se specializoval na určitý produkt, který byl pro daný podnik stanoven vládou, jež určovala kvóty ke splnění v daném období. Tím byla zajištěna rovnoměrná distribuce výrobků a podniky si nekonkurovaly.

²⁵⁹ BRZOŇ, Roman a kol. *Humpolec v zrcadle času VIII: řemesla, průmysl a živnost*, s. 369-371.

²⁶⁰ Tesil je uměle vytvořené polyesterové vlákno.

²⁶¹ BRZOŇ, Roman a kol. *Humpolec v zrcadle času VIII: řemesla, průmysl a živnost*, s. 375.

²⁶² Jednalo se o 850 tun ovčí vlny, 350 tun umělých stříží, 400 tun vlněných česanců a 430 tun polyesterových česanců. Převážná část vlny pocházela ze zahraničí např. z Austrálie, Nového Zélandu či Velké Británie, z domácích zdrojů bylo 220 tun.

na 290 tisíc m. vlněných látek. Postupně bylo zboží vyrobené v Humpolci exportováno např. do Iráku, SSSR, NDR, NSR (SRN), Švýcarska, Norska a Finska. V roce 1960 vyvážel podnik své výrobky do 42 zemí světa, např. SSSR, NDR, Kanada, Chile a JAR. V roce 1979 byly prostřednictvím obchodu Centrotex vyváženy výrobky do 40 zemí světa, většina exportních zemí se neměnila. Každým rokem se cena exportovaného zboží zvyšovala, za rok 1984 dosahovala 261 milionů Kčs. Část produkce byla určena pro domácí trh, v průběhu osmdesátých let se jednalo cca o 1 810 000 m. látek, které byly dodány např. OP Prostějov, Triola Praha, Kras Brno, Oděvné závody Trenčín a další. V roce 1988 dosahovala hodnota výrobků 260 milionů Kčs. Od roku 1988 změnil podnik své výrobní zaměření na maloobchodní prodej vlnářských výrobků (v rámci domácího trhu).

Národní podnik Sukno Humpolec měl svoji ochrannou známku, dne 1. prosinci 1961 v 9 hodin ráno byla pod číslem 155059 registrována.²⁶³ Sukno Humpolec bylo se svými výrobky úspěšné. Roku 1973 byly jako vynikající výrobek vyhodnoceny tkaniny z česané příze pro pánský oblek Mikár (vzory 50220 a 50237), byly oceněny zlatou medailí na libereckých výstavních trzích. Na Jihočeských textilních trzích v Českých Budějovicích získaly oblekové tkaniny 30314 a 50315 ocenění Zlatý kolovrat.²⁶⁴ Roku 1975 získala Zlatý kolovrat i tkanina Emerich 21261 (svrchník z mykané příze). Roku 1978 získal ocenění ministerstva pro technický a investiční rozvoj desén Meteor 50421 (pánské oblekové tkaniny). Roku 1980 získaly tkaniny Oleg (česaná tkanina), Šebor (mykaná obleková tkanina) a Olaf Zlatou medaili Libereckých výstavních trhů. O rok později získala stejnou cenu i tkanina Šarkan. Ministerstvo průmyslu vyhodnotilo jako nejlepší výrobky roku 1985 oblekové tkaniny Meteron a Marbiton. Ze 112 výrobků předložených státní zkušebně v roce 1986 bylo 61 výrobků zařazeno do první jakosti. Za pánskou oblekovou tkaninu z mykané příze Marcelon 50956 získal podnik roku 1988 zlatou medaili na 19. mezinárodním veletrhu spotřebního zboží v Brně.²⁶⁵

V rámci národního podniku Sukno Humpolec existovalo i učňovské středisko, kde si podnik vychovával své budoucí zaměstnance. V září roku 1950 žádal podnik o povolení mít učně a udělovat výuční list v oboru elektrotechniky a přesného strojírenství.²⁶⁶ Okresní národní výbor

²⁶³ NOVÁK, František. *Dvacet let socialistického podnikání v Humpolci*, s. 8. (Muzeum Humpolec, inv. č. 8.522).

²⁶⁴ Byla to cena, kterou získávaly nejlepší výrobky textilního odvětví v rámci Jihočeských textilních trhů v Českých Budějovicích.

²⁶⁵ BRZONĚ, Roman a kol. *Humpolec v zrcadle času VIII: řemesla, průmysl a živnosti*, s. 380.

²⁶⁶ Podnik si tak sám vyučoval budoucí pracovní sílu.

v Humpolci schválil žádost pro výuku elektrotechniky, přesného strojírenství ovšem ne.²⁶⁷ Výuka po celá desetiletí probíhala v budovách podniku, až roku 1983 byla dokončena stavba středního odborného učiliště v areálu závodu 03. Ve školním roce 1984/1985 se začalo vyučovat na střední odborné škole, učňů nastoupilo 139. V následujícím školním roce byla výuka zajištěna i pro učně z Bytexu (Jihlava) a Partexu (Nová Včelnice).²⁶⁸

Od svého vzniku se národní podnik Sukno Humpolec snažil zaměstnávat co nejvíce žen, roku 1951 byla v podniku cca ½ pracovníků tvořena ženami, muži měli být převedeni do přednějších výrobních oborů (především primární ekonomický sektor).²⁶⁹ V roce 1956 byla zkrácena pracovní doba ze 48 na 46 hodin za týden.²⁷⁰ Od 1. 8. 1966 byla upravena pracovní doba – sudý týden 40 hodin (volná sobota), lichý týden 46 hodin (6 hodin v sobotu). Od roku 1968 byl zaveden pětidenní pracovní týden.²⁷¹ V podniku v rámci socialistického bloku pracovali i lidé ze zahraničí, např. Mongolové, Kubánci či Vietnamci.²⁷² Mezi lety 1982-1986 bylo v závodě 02 zaměstnáno několik desítek Vietnamců. V roce 1987 začalo v podniku pracovat 50 Kubánek, jejichž pobyt byl naplánován do roku 1991. Většina z nich odešla z Československa roku 1990.

Zaměstnanci národního podniku se mohli organizovat v rámci závodního klubu Revoluční odborové hnutí založeného roku 1951. Trvalý vzestup výroby vedl k různým formám soutěží jednotlivců i kolektivů, závodů mezi sebou. Roku 1958 se dohodly tři největší podniky²⁷³ na spojení ve společný Závodní klub Zálesí.²⁷⁴ Do roku 1959 bylo vystavěno 12 bytových jednotek pro zaměstnance národního podniku Sukno, v Hálkově ulici.²⁷⁵ Bytová výstavba probíhala i v dalších letech, avšak v prostudovaných pramenech není dále specifikována.

²⁶⁷ Přesné strojírenství se po Československu vyučovalo hojně, nebylo potřeba dalšího vyučovacího místa. (SOKA Pelhřimov. Fond Okresní národní výbor Humpolec, karton 102, inv. č. 468, fol. 1, 2.).

²⁶⁸ BRZONĚ, Roman a kol. *Humpolec v zrcadle času VIII: řemesla, průmysl a živnost*, s. 377.

²⁶⁹ NOVÁK, František. *Čtyřicet let socialistického podnikání v Humpolci*, s. 14. (Muzeum Humpolec, inv. č. R 379).

²⁷⁰ Hlavním podnětem pro zkrácení pracovní doby bylo zvýšení efektivity práce: „Rozvoj výrobních sil a zvýšení produktivity práce, jichž bylo dosaženo při budování socialismu naší vlasti, umožňuje přistoupit ke zkrácení pracovní doby jako k jedné z forem zvyšování životní úrovně pracujících“. (Zakonyprolidi.cz. Zákon č. 45/1956 Sb. o zkrácení pracovní doby. Online [6. 4. 2024]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1956-45>).

²⁷¹ Zakonyprolidi.cz. *Výhláška č. 62/1966 Sb. o zásadách pro zkracování pracovní doby a pro úpravu pracovních a provozních režimů*. Online [6. 4. 2024]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1966-62>

²⁷² V rámci hospodářsko-politické spolupráce přicházeli do Československa pracovníci ze zahraničí, především z Východního bloku, kteří měli pomoci s výrobou a dosažením kvót plánovaného hospodářství.

²⁷³ Národní podnik Sukno Humpolec, národní podnik Českomoravský len a národní podnik Adamovské strojírný.

²⁷⁴ Hlavní motivací bylo vybudování jediného klubu ve městě, který budou dotovat všechny firmy. BRZONĚ, Roman a kol. *Humpolec v zrcadle času VIII: řemesla, průmysl a živnost*, s. 372.

²⁷⁵ SOKA Pelhřimov. Fond Okresní národní výbor Humpolec, karton 332, inv. č. 468, fol. 2-12.

V roce 1985 bylo zapojeno do socialistické soutěže 840 pracovníků, z toho v brigádách socialistické práce 566 pracovníků.²⁷⁶

V rámci národního podniku Sukno Humpolec vycházel mezi lety 1952 a 1955 časopis *Nový humpolecký textilák*, zpočátku vycházel měsíčně, později jednou za 14 dní. Zabýval se děním v rámci národního podniku a životem dělníků ve městě.²⁷⁷ V roce 1961 žilo celé město oslavami „500 let soukenictví“, které se zúčastnily i zahraniční delegace – např. z NDR, SSSR či KLDŘ.²⁷⁸ Roku 1969 byla v muzeu Vysočiny v Jihlavě zřízena stálá expozice o podniku Sukno Humpolec. Prameny bohužel neuvádí, kdo za expozicí stál, či do kdy fungovala.²⁷⁹

Po roce 1989

Sukno a. s. bylo zařazeno do první vlny privatizace.²⁸⁰ Sukno, a. s. založilo se slovenskou Merinou Trenčín vývozní společnost Sumertex, s. r. o. a dohodlo se o dělbě sortimentu vyráběných látek. Ministerstvo průmyslu chtělo textilní výrobu v Humpolci zachovat²⁸¹ – k 31. 2. 1991 byla založena společnost Surest, s. r. o. Na jednotlivé závody se vztahovala práva restituentů.²⁸² Závody 01-03 byly přeceněny a společnost byla zapsána do obchodního rejstříku jako Sukno, s. r. o. Humpolec. Společnost disponovala základním jměním 206 571 000,- Kčs rozepsaným z 62 % mezi 12 původních majitelů, z 38 % na 6 členů managementu společnosti Sumertex, s. r. o. V roce 1996 došlo k odprodeji bývalého závodu 03. K 31. 7. 1999 bylo Sukno s. r. o. transformováno na Sukno Textil a.s., většinový podíl měl Vladimír Racek (od roku 1997 ředitel) a Miloslav Paták. Roku 2001 se firma dostala do konkurzu kvůli nezaplaceným zahraničním pohledávkám i kvůli chybám vlastníků a vedení (např. nevýhodné

²⁷⁶ Socialistické soutěže a brigády socialistické práce měly motivovat pracovníky v jednotlivých podnicích, k lepším pracovním výkonům. Většinou mezi sebou soutěžily pracovní kolektivy, nejlepší byl následně odměněn pamětním diplomem a čestným odznakem. Zároveň měli zaměstnanci zapojení do těchto soutěží drobné výhody oproti ostatním zaměstnancům (např. vyšší odměny).

²⁷⁷ SOkA Pelhřimov. *Humpolec: 1461-1961; 500 let soukenictví*, s. 71.

²⁷⁸ NOVÁK, František. *Čtyřicet let socialistického podnikání v Humpolci*, s. 41. (Muzeum Humpolec, inv. č. R 379).

²⁷⁹ NOVÁK, František. *Čtyřicet let socialistického podnikání v Humpolci*, s. 21. (Muzeum Humpolec, inv. č. R 379).

²⁸⁰ První vlna kuponové privatizace se uskutečnila roku 1992. Jednotlivec si mohl zakoupit tzv. kuponové knížky a na základě kuponů mohl investovat do podniku, který si vybral. Tímto způsobem se stát snažil decentralizovat ekonomiku a přenést vlastnictví a řízení podniků do rukou soukromých investorů a občanů.

²⁸¹ V textilním průmyslu bylo v Humpolci zaměstnáno mnoho obyvatel města i okolí. Kdyby byl podnik zrušen, zaměstnanci by měli problém si najít práci.

²⁸² Závody 04-11(respektive objekty) byly navraceny majitelům. Někteří restituenti se podíleli na projektu Surest s. r. o.

úvěry a nezaplacené zahraniční zakázky ve výši 200 milionů Kč).²⁸³ Textilní výroba v Humpolci definitivně skončila v říjnu 2003.²⁸⁴

Sukno s. r. o. Humpolec zvýšil roku 1993 výrobu o 20 %, neměl problém s odbytem zboží, ale s nedostatkem pracovní síly. Mezi lety 1993-1995 vyvážel podnik 80 % své produkce do zahraničí, např. do Německa, USA, Velké Británie či Ruska. Po roce 1997 nastaly částečně potíže s prodejem výrobků – došlo ke změně vedení a zaměření výroby – začaly se vyrábět i speciální potahové látky pro automobilový průmysl (potahy do interiérů vozidel), které odebírala např. Škoda Volkswagen Mladá Boleslav.

V souvislosti s otevřením mezinárodního trhu od počátku devadesátých let nastaly zejména pro textilní výrobu velké změny, konkurence levných asijských výrobců a nasycení západoevropských textilních trhů přivedla celý textilní průmysl v České republice do krizové situace. V rámci restrukturalizace bylo mezi lety 1998-1999 přistoupeno ke snížení počtu pracovníků (o více jak 200). V říjnu 2003 byla textilní výroba v Humpolci definitivně ukončena.²⁸⁵

Tabulka 14.: Orientační data k n. p. Sukno.

rok	počet zaměstnanců	průměrný plat (Kčs/Kč)	zaměstnané ženy (%)	výroba (m./rok)
1949	—	—	48	920 000
1958	—	1 049	62	—
1965	—	1 212	—	—
1969	1 630	1 552	66	2 080 000
1975	—	—	—	2 500 000
1979	1 299	2 238	—	—
1984	—	2 502	—	3 280 000
1988	1 250	—	—	3 430 000
1999	545	—	—	1 966 000

Zdroj: BRZONĚ, Roman a kol. *Humpolec v zrcadle času VIII: řemesla, průmysl a živnosti*. Humpolec, MHA, s. r. o., 2015.

1.2.2. Českomoravský len, národní podnik Humpolec 1953-1989

V roce 1952 národní podnik Sukno Humpolec uvolnil závod 07 a některé další objekty pro vznik nového národního podniku. Ústřední rada družstev²⁸⁶ a ministerstvo lehkého

²⁸³ BRZONĚ, Roman a kol. *Humpolec v zrcadle času VIII: řemesla, průmysl a živnosti*, s. 381-383.

²⁸⁴ Tamtéž, s. 363.

²⁸⁵ Tamtéž, s. 385.

²⁸⁶ Rada vznikla zákonem č. 187/1948 Sb. o Ústřední radě družstev. Byla řídicí organizací družstevních podniků v Československu, která postupně začlenila celou družstevní strukturu do nového plánovaného hospodářství státu. (Aspi.cz. *Zákon 187/1948 Sb. o Ústřední radě družstev*. Online [6. 4. 2024]. Dostupné z:

průmyslu uzavřely 22. 9. 1953 dohodu o předání a převzetí tíren lnu v ČSR.²⁸⁷ Družstevní provozovny měly být převedeny do jednoho socialistického podniku a byl tak zajištěn jejich plánovitý rozvoj.

Českomoravský len, národní podnik Humpolec (zkráceně Čemolen) byl založen 1. 10. 1953 zřizovací listinou ministra lehkého průmyslu z 29. 9. 1953 č. j. 001-4361-53. Do nově vzniklého podniku byly začleněny majetkové podstaty 11 družstevních tíren lnu – Lnářská družstva: Batelov, Bobrová, Domanínek, Humpolec, Jakubín, Leština, Stará Říše, Větrný Jeníkov, Žďár nad Sázavou, a Družstvo pro zvelebování lnářství v Písečné. V roce 1953 existovaly v české části Československé republiky tři tírenské národní podniky, Českomoravský len byl čtvrtým.²⁸⁸ K 1. 3. 1958 byly zrušeny tři dosavadní tírenské národní podniky (Lužan ve Veselí nad Lužnicí, Lenas v Bruntále a Tírny v Týništi nad Orlicí).²⁸⁹ Jim podřízené tírenské závody byly začleněny do národního podniku Českomoravský len, který se stal jediným tírenským závodem v Čechách i na Moravě.²⁹⁰ Zároveň byly zrušeny tírny ve Žďáru nad Sázavou a Batelově, zastavení výroby v Batelově znamenalo značný úbytek výrobní kapacity národního podniku.²⁹¹ Výrobně-technickou základnu podniku nadále tvořilo 24 závodů a 7 provozoven. V roce 1973 sdružoval podnik 26 závodů ve 23 lokalitách. K roku 1981 bylo tírenských závodů 21. K 31. 12. 1988 byl zrušen národní podnik Českomoravský len a od 1. 1. 1989 vznikl státní podnik Českomoravský len Humpolec.

Národní podnik Českomoravský len měl hned po svém vzniku nemalé potíže, pět z jedenácti převzatých družstev bylo ve výstavbě, a jedno nepracovalo vůbec. Dále byl nedostatek kvalifikovaných pracovníků a podnik neměl zázemí pro podnikové ředitelství. Na začátku roku 1954 byl závod v Humpolci uveden do provozu, přesto pokračovala výstavba základního závodu v Humpolci. Taktéž byly podniku přiděleny další objekty (č. p. 163-165) národního podniku Sukno Humpolec, mohlo tak vzniknout podnikové ředitelství a další

<https://www.aspi.cz/products/lawText/1/17604/0/2/zakon-c-187-1948-sb-o-ustredni-rade-druzstev/zakon-c-187-1948-sb-o-ustredni-rade-druzstev>).

²⁸⁷ V roce 1948 bylo v ČSR 47 tírenských závodů.

²⁸⁸ BINDER, Miroslav, SVOBODA, Josef. *35 let Českomoravského lnu, n. p. Humpolec*. Českomoravský len, n. p. Humpolec, Praha, 1988., s. 29-30.

²⁸⁹ BRZON, Roman a kol. *Humpolec v zrcadle času VIII: řemesla, průmysl a živnosti*, s. 407.

²⁹⁰ Českomoravský len se tak stal monopolním výkupcem stonkového lnu a zároveň jediným dodavatelem tuzemského lněného vlákna a koudele přádelnám. (BRZON, Roman a kol. *Humpolec v zrcadle času VIII: řemesla, průmysl a živnosti*, s. 408.).

²⁹¹ BINDER, Miroslav, SVOBODA, Josef. *35 let Českomoravského lnu, n. p. Humpolec*, s. 38.

administrativní budovy. Toho roku nebyl uveden do provozu závod pouze v Jakubíně kvůli neúměrným finančním nákladům.

Při výrobě lněné příze se dalo použít jen 8-20 % vláken lnu,²⁹² zbytek tvořila tzv. koudel²⁹³ a pazdeří.²⁹⁴ Pazdeří bylo dříve jen odpadem, ale Českomoravský len ho postupně začal využívat k výrobě pazdeřových desek.²⁹⁵ Kromě pazdeřových desek, které se časem staly hlavním výrobním programem, byl stále vyráběn i třený len a tírenská koudel.²⁹⁶

Ani ne rok po vzniku národního podniku byla zahájena výstavba skladů na stonkový len a v závodě 01 byla zahájena výstavba provozovny. V budovách v Podhradí bylo zřízeno ústředí třídirny a objekty ústředního skladu.²⁹⁷ Ústřední třídirna lnu byla uvedena do provozu roku 1957. První malá linka na výrobu pazdeřových desek byla postavena v humpolecké tírně pod Rozkoší roku 1958. V listopadu 1961 byla uvedena do provozu v závodě ve Veselí nad Lužnicí první výrobní linka. Obdobná linka byla uvedena do provozu o dva roky později i v Humpolci. Roku 1963 byla zahájena výstavba nového závodu na výrobu pazdeřových desek v Humpolci, závod byl uveden do provozu 6. 10. 1965 a nabízel až 280 nových pracovních míst. Současně s výstavbou byla do závodu zavedena i železniční vlečka. V roce 1967 rozhodlo vedení podniku, na základě úspěšné výroby i exportu, o výstavbě nové výrobní haly s moderní výrobní technikou pro povrchovou úpravu pazdeřových desek. Vlastní výstavba započala 5. dubna 1968 a cena byla odhadována na 88 milionů Kč, ve výsledku se stavba o několik milionů prodražila. V roce 1970 byla uvedena do provozu automatická linka pazdeřové desky s povrchovou úpravou melaminovou folií, kterou obstarával dvacetitážový lis firmy Siempelkamps. Díky zrychlení výroby byl v podniku zaveden čtyřsměnný provoz. V první polovině sedmdesátých let 20. století probíhala modernizace tírenských závodů, postupně byly zaváděny velkokapacitní turbíny Depoortere. Mezi lety 1970-1974 byla zavedena linka KT-lisy²⁹⁸ italské firmy Pagnoni s technologií německé firmy Goldschmidt. K 11. 10. 1974 byla uvedena do provozu druhá linka na výrobu pazdeřových laminovaných desek v Humpolci. V roce 1981 byl len zpracováván na 32 turbínách. Další větší investice byla dokončena roku 1986, a to nová kotelna za 16,6 milionů Kčs.²⁹⁹ Ještě koncem

²⁹² Len je jednoletá rostlina.

²⁹³ Sloužila k výrobě hrubší příze.

²⁹⁴ Asi 65 % z celkového objemu lnu představuje dřevitá část stonku, tzv. pazdeří. Z 1 ha lnu je možné vyrobít 2,5-3 m³ pazdeřových desek.

²⁹⁵ BINDER, Miroslav, SVOBODA, Josef. *35 let Českomoravského lnu, n. p. Humpolec*, s. 78.

²⁹⁶ Tamtéž, s. 40.

²⁹⁷ BRZONĚ, Roman a kol. *Humpolec v zrcadle času VIII: řemesla, průmysl a živnosti*, s. 406.

²⁹⁸ Linka vyráběla laminové desky na dvou jednoetážových krátkotaktových lisech bez chlazení.

²⁹⁹ BRZONĚ, Roman a kol. *Humpolec v zrcadle času VIII: řemesla, průmysl a živnosti*, s. 410.

roku 1989 vynaložil podnik více než 100 milionů Kčs na modernizaci výroby surových a laminovaných pazdeřových desek a výstavbu výrobní haly na úpravu koudele.

Národní podnik vyráběl od roku 1958 pazdeřové desky značky Orlen,³⁰⁰ nejprve malého formátu 700 x 800 mm o tloušťce 8 mm.³⁰¹ Od roku 1961 započala výroba pazdeřových desek většího formátu 1220 x 2440 mm o tloušťce 8-44 mm, s kapacitou 15 tisíc m³/rok ve Veselí nad Lužnicí. Tyto desky se mechanickými i fyzickými vlastnostmi vyrovnaly dřevotřískovým deskám, čímž nastalo šetření dřeva. V roce 1963 byl v Humpolci zahájen provoz linky na výrobu 30 tisíc m³ pazdeřových desek ve formátu 1220 x 2440 mm, první taková deska byla vyrobena v Humpolci 1. 10. 1963.³⁰² V roce 1970 začala v Humpolci povrchová úprava pazdeřových desek laminací. V roce 1979 přešel závod 01 po rekonstrukci výrobního zařízení na monopolní výrobu pazdeřových desek s obsahem 20-30 % dřevěných pilin.³⁰³ K výrobě pazdeřových desek přibyla od 1. 4. 1988 výroba pazdeřových obkladů.

Kromě zpracování lnu se podnik věnoval i výrobě strojů k úpravě lnu. V roce 1968 zahájil podnik výrobu ověřovací série a následnou výrobu sběračů, obracečů a vazačů lnu – SOVL-1. V různých typech bylo těchto strojů vyrobeno do roku 1981 na 560. Tyto stroje byly i exportovány, např. do Polska.³⁰⁴

Své výrobky dodával Českomoravský len do řady podniků a provozů textilního, nábytkářského, stavebního, strojírenského, slévárenského, čalounického a dřevařského průmyslu. Hlavními odběrateli byly nábytkářské podniky jako např. Interier Praha, UP Rousínov, Jitona Soběslav či lodní doprava např. Slovenské lodenice. Z pazdeřových či pazdeřopilinových laminovaných desek byly vyráběny odolné kuchyně, kancelářský nábytek a další bytové zařízení. Z pazdeřových či pazdeřopilinových desek, které byly upraveny tzv. tmelením, se vyráběly stavební příčky a panely.³⁰⁵ Pazdeřové desky byly exportovány takřka po celé Evropě. Podnik udržoval úzké styky s obdobným podnikem v NDR (podnik Feherbellin).³⁰⁶ Laminované pazdeřové desky díky své kvalitě byly vyváženy i do západní Evropy.

³⁰⁰ odvozeno od hradu Orlíku u Humpolce a lnu.

³⁰¹ BINDER, Miroslav, SVOBODA, Josef. *35 let Českomoravského lnu, n. p. Humpolec*, s. 39.

³⁰² BRZOŇ, Roman a kol. *Humpolec v zrcadle času VIII: řemesla, průmysl a živnosti*, s. 408.

³⁰³ Řešil se tak nedostatek pazdeří – deska byla ze tří vrstev, prostřední vrstva byla z pilin.

³⁰⁴ BRZOŇ, Roman a kol. *Humpolec v zrcadle času VIII: řemesla, průmysl a živnosti*, s. 409.

³⁰⁵ BINDER, Miroslav, SVOBODA, Josef. *35 let Českomoravského lnu, n. p. Humpolec*, s. 79-80.

³⁰⁶ *Jak ten čas letí! Českomoravský len již dvě desetiletí*. Humpolecký zpravodaj 10/1973 (Muzeum Humpolec).

Českomoravský len získal titul Podnik 30. výročí osvobození v roce 1975. V roce 1976 proběhly pravidelné zkušební testy Státního dřevařského výzkumného ústavu v Bratislavě, které opět označily pazdeřové desky jako výrobek 1. jakosti.

Již od roku 1958 vytvářel podnik reklamu a propagační materiály pro své zákazníky. Upozorňovaly na laminované pazdeřové desky Orlen velikosti M, které měly širokou použitelnost, velkou užitnou hodnotu, vysokou estetičnost, snadnou údržbu a díky jejich použití nastala úspora práce.

Po roce 1989

V roce 1990 se začaly jednotlivé tírny organizačně osamostatňovat – vzniklo pět nových státních podniků. Českomoravskému lnu zůstalo 63 % výroby. Českomoravský len jako akciová společnost vznikl k 1. 4. 1992. V roce 2000 došlo k odprodeji výrobní části společnosti, nová společnost s názvem DH Dekor Lukavec převzala výrobu a dodnes se věnuje výrobě desek a nábytkových dílů z dřevotřísky.

Další vývoj podniku byl zcela závislý na zemědělské politice státu³⁰⁷ a na schopnosti zemědělců produkovat kvalitní suroviny. Pro len nebyl odbyt, jelikož cena byla vyšší než cena bavlny. V roce 1993 se podnik potýkal s nedostatkem lněného vlákna a pazdeří. V ekonomicky vyspělých státech měly výrobky ze lnu charakter luxusního zboží a lněné vlákno se používalo do šatových a oblekových látek, v Československu byl však trend opačný (největší oblibě se těšila bavlna).

Pro Českomoravský len byla důležitá výroba laminovaných desek, v tomto provozu pracovalo na 400 lidí. Ještě roku 1991 pracoval podnik v nepřetržitém čtyřsměnném provozu, později ve třisměnném.³⁰⁸ Ke konci roku 1998 byla ukončena výroba pazderopilinových desek, bylo propuštěno na 60 zaměstnanců. Taktéž byl ukončen vývoj a výroba strojů na zpracování stonkového lnu. Firma se poté věnovala především povrchové úpravě desek různého formátu a dezénové skladby. Zásadně byla rozšířena výroba impregnovaných papírů. Celkový obrat za rok 1999 činil 600 milionů Kč. Po roce 2000 již podnik nevyvíjel žádnou podnikatelskou činnost, byl pouze zachován pro správu zbývajícího majetku do vyřízení všech závazků a pohledávek.³⁰⁹

³⁰⁷ Od roku 1992 přestalo být pěstování lnu vládou dotováno, zatímco pěstitelé lnu v EU dostávali dotace (cca 30 000 Kč/1 ha sklizeného lnu). Zvyšující se náklady vstupů a snižující se ceny za rosený stonek lnu znamenaly dotování ze strany zemědělců, což si nemohli dovolit. (Uroda.cz. *Len je žádaná surovina*. Online [6. 4. 2024]. Dostupné z: <https://uroda.cz/len-je-zadana-surovina/>).

³⁰⁸ Tím se snížila výroba o 25 %.

³⁰⁹ BRZONĚ, Roman a kol. *Humpolec v zrcadle času VIII: řemesla, průmysl a živnosti*, s. 361.

V roce 1994 byla zahájena spolupráce se zahraničními partnery v USA, cílem bylo vybudovat firmu na zpracování lnu, a tak pomoci americkým podnikatelům při obnově zpracování lnu.³¹⁰ Firma spolupracovala na projektu se zemědělskými univerzitami v Jižní Karolině a Georgii (poskytování znalostí o využití lnu a dodávky technologií pro laboratorní zpracování vzorků). Program financovala vláda USA. Českomoravský len se v USA prosadil díky dceřiné společnosti Carolina Flax Inc., založené roku 1995. Dceřiná společnost navazovala kontakty se zájemci o spolupráci také v Kanadě a Velké Británii.³¹¹ Bohužel se mi nepodařilo dohledat, zda společnost stále existuje, jisté ale je, že v Jižní Karolině je dodnes pěstován len.³¹²

Tabulka 15.: Orientační data k n. p. Českomoravský len.

rok	počet zaměstnanců (v rámci podniku)	průměrný plat (Kčs)	hodnota výroby (mil. Kčs)	stonkový len (q)	těný len + koudel + pazdří (t)	pazdřové desky (m3)	laminové pazdřové desky (m3)
1953	547	—	—	—	954	—	—
1954	921	—	48,5	—	5021	—	—
1955	675	—	—	—	—	—	—
1958	2662	1 178	134	—	15 130	309	—
1962	—	—	—	—	60 000	—	—
1966	—	—	—	—	—	26 207	—
1972	—	—	426,8	821 000	—	45 000	—
1973	2600	—	—	—	—	—	—
1981	—	—	486	800 000	—	46 140	19 136
1983	2500	2 463	—	—	18 400	60 000	30 400
1986	2386	2 531	—	—	—	—	—
1990	1368	—	—	—	—	—	36 000
1993	400	—	—	—	—	—	—
1999	—	—	600	—	—	—	—

Zdroj: BINDER, Miroslav, SVOBODA, Josef. *35 let Českomoravského lnu, n. p. Humpolec*. Českomoravský len, n. p. Humpolec, Praha, 1988. BRZON, Roman a kol. *Humpolec v zrcadle času VIII: řemesla, průmysl a živnosti*. Humpolec, MHA, s. r. o., 2015.

1.2.3. Humpolecké strojírny

1951-1989

Vznik podniku je spojen s nařízením vlády č. 33/1951 Sb. a datem 1. 10. 1951, kdy došlo k uvolnění a předání jednoho z největších znárodněných závodů národního podniku Sukna, závodu 03, pro strojírenský průmysl Škodových závodů, národní podnik Adamovské strojírny.³¹³ Strojírenská výroba započala v průběhu roku 1952, kdy byla v Humpolci zřízena závodní pobočka. Vznikem tohoto podniku se Humpolec zařadil na první místo v průmyslové zaměstnanosti v Jihlavském kraji.³¹⁴ V rámci reorganizace byl humpolecký závod od 1. 1. 1965 začleněn do národního podniku Agrostroj Pelhřimov. Od 1. 1. 1969 byl

³¹⁰ V USA byl len vytlačen v padesátých letech 20. století bavlnou.

³¹¹ BRZON, Roman a kol. *Humpolec v zrcadle času VIII: řemesla, průmysl a živnosti*, s. 413.

³¹² Farmprogress.com. *Flax production coming back to South Carolina*. Online [6. 4. 2024]. Dostupné z: <https://www.farmprogress.com/management/flax-production-coming-back-to-south-carolina>

³¹³ KOVÁŘ, Adolf, ŠURÁT, Václav. *Historie Humpoleckých strojren, od jejich založení 1.10.1951 do vzniku akciové společnosti 1.1.1994*. Město Humpolec, Humpolec, 2014, s. 5.

³¹⁴ Především díky rozšíření pracovní nabídky.

strojírenský závod vyčleněn z pelhřimovského Agrostroje, stal se samostatným národním podnikem Humpolecké strojírny a byl začleněn do Koncernového podniku Agrozet, zemědělské strojírenství Brno. Nadřízeným orgánem byla výrobně hospodářská jednotka Zbrojovka Brno. Od 1. 1. 1983 se stal podnik součástí Agrozetu, koncernového podniku Brno – závod Humpolec. K 1. 3. 1989 se stal Agrozet Humpolec samostatným koncernovým podnikem.

Již v průběhu roku 1951, ještě před vznikem samotného podniku, bylo vysláno 120 dělníků, jež dříve pracovali v textilním odvětví, na zapracování do Adamova. Po tříměsíčním školení tvořili tito pracovníci základ budoucí strojní výroby.³¹⁵ Zavedení strojírenské výroby ve městě znamenalo oslabení monopolního postavení národního podniku Sukno, ale zároveň to znamenalo významné rozšíření pracovní nabídky pro občany města. Již roku 1952 se postupně zahajovala strojírenská výroba, zpočátku byla zaměřena na produkci munice. Byly vyráběny různé druhy velkorážní munice, např. i části pro střelivo do raketometů BM 13-16 Katuša. Výroba zbraní byla ukončena roku 1957 a začalo se s výrobou hydraulických nakladačů.³¹⁶

V roce 1957 podnik přešel na výrobu hydraulických nakladačů a přídavných zařízení k traktorům Zetor.³¹⁷ Pod heslem „*dřinu strojům*“ byly vyráběny závěsné tažní nakladače určené pro zemědělskou výrobu. Prvním typem nakladače byl nesený stroj NuJN 100³¹⁸ a NuJZ 100.³¹⁹ Od roku 1963 přibyl NuJZ 150, nosnost nakladačů byla podle typu 100 a 150 kg. Od roku 1959 měl podnik vlastní samostatné vývojové a výzkumné oddělení.³²⁰ V roce 1965 měl závod v Humpolci takové vysoké odbytové požadavky na dodávky nakladačů, že mohl předat do Agrostroje Pelhřimov n. p. výrobu objemu 300 tisíc Nh.³²¹ V červenci 1967 se začaly vyrábět nakladače druhé generace UNHZ 500³²² a UNHN 500.³²³ Státním zkušebním ústavem v Řepích byly nakladače druhé generace podrobeny technologické

³¹⁵ BRZOŇ, Roman a kol. *Humpolec v zrcadle času VIII: řemesla, průmysl a živnosti*, s. 386-387.

³¹⁶ KOVÁŘ, Adolf, ŠURÁT, Václav. *Historie Humpoleckých strojíren, od jejich založení 1.10.1951 do vzniku akciové společnosti 1.1.1994*, s. 6.

³¹⁷ BRZOŇ, Roman a kol. *Humpolec v zrcadle času VIII: řemesla, průmysl a živnosti*, s. 388-389.

³¹⁸ NuJN = nakladač univerzální jeřábový nesený.

³¹⁹ NuJZ = nakladač univerzální jeřábový závěsný.

³²⁰ Díky kvalitní práci konstruktérů tak v dalším období existence podniku docházelo k neustálému zlepšování a vývoji nových typů nakladačů. (BRZOŇ, Roman a kol. *Humpolec v zrcadle času VIII: řemesla, průmysl a živnosti*, s. 390.).

³²¹ Tolik tisíc normohodin představovalo práci pro 160 výrobních dělníků. Díky přerozdělení práce byla zachována pracovní místa v dalších pobočkách Agrostroje Pelhřimov (v Třešti, Počátkách a Přibyslavi). Samotný Agrostroj Pelhřimov v té době neměl dostatek zakázek na výroby. (KOVÁŘ, Adolf, ŠURÁT, Václav. *Historie Humpoleckých strojíren, od jejich založení 1.10.1951 do vzniku akciové společnosti 1.1.1994*, s. 12.).

³²² UNHZ = univerzální nakladač hydraulicky závěsný.

³²³ UNHN = univerzální nakladač hydraulicky nesený.

kontrole s vynikajícím výsledkem³²⁴ a byly vyráběny až do roku 1992, celkem jich bylo vyrobeno více než 38 tisíc kusů. V letech 1969-1974 vyrobil podnik téměř 20 tisíc kusů nakladačů NuJZ 100, UNHZ 500 a UNHN 500. Od počátku sedmdesátých let 20. století byla vyráběna výhradně zemědělská technika,³²⁵ závěsné a čelní nakladače v počtu 4 tisíc kusů ročně. V roce 1972 se začal vyrábět patrně nejlépe vybavený sériově vyráběný závěsný nakladač UNHZ 750, který měl i vyhřívanou kabinu. Tento typ byl ve výrobě až do roku 1994 a celkem bylo vyrobeno více než 15 tisíc těchto strojů. Výroba náhradních dílů představovala asi 40 % celkové produkce, podnik rovněž zajišťoval i odborný servis. V roce 1974 byla zahájena ověřovací výroba 20 kusů prvního českého čelního nakladače NKČ 800, následně pak NKČ 800 C. V roce 1975 bylo vyrobeno 105 kusů nakladače ověřovací série. V letech 1976-1980 vyrobil podnik kromě náhradních dílů hlavně 15 200 hydraulických nakladačů, z nichž 13 tisíc bylo vyvezeno do zemí Východního bloku. Taktéž probíhala výrobní kooperace hydraulických válců a rozvaděčů s výrobcí traktorů ŠT 180 NP LIAZ Jablonec nad Nisou a Zetor Brno s unifikovanou druhou řadou traktorů Zetor 12045. Ke konci desetiletí se změnil design nakladačů (přechod na černou barvu). V osmdesátých letech nastupovala nová generace nakladačů, typickými představiteli byly stroje ND 4-022, ND 5-014 a ND 5-032.³²⁶ V roce 1981 byla ukončena výroba nakladačů UNHZ 500 a pro rok 1982 byla plánována výroba nakladačů ND 4-022 a čelního nakladače ND 5-014, ND 5-017 a ND 5-019. Roku 1983 hlavní výroba spočívala ve výrobě nakladače ND 4-002 a ND 5-021. V roce 1989 byla spuštěna výroba nakladače ND 4-039³²⁷ – díky racionalizaci výroby³²⁸ nastala velká časová i materiální úspora u výroby tohoto typu nakladače.

V rámci národního podniku probíhaly již od roku 1953 stavební úpravy stávajících objektů a dostavba nových, v tentýž rok byla zahájena výstavba administrativní budovy a sociálního zázemí. V roce 1955 byly otevřeny nové šatny, umývárna, jídelna a kuchyně. V roce 1965 byla dokončena stavba neutralizační stanice a chromovny. V letech 1969-1973 investoval podnik do moderních technologií a výrobních zařízení. Dne 7. 10. 1971 byla uvedena do provozu oddělená provozovna Humpoleckých strojíren v Opatově. Mezi lety 1979-1982 byly vybudovány náhradní plochy včetně výstavby nového

³²⁴ 1. třída s paramenty světové úrovně.

³²⁵ Od sedmdesátých let 20. století nacházely nakladače UNHZ 500 a UNHZ 750 uplatnění nejen v zemědělství, ale i na stavbách a v dopravě při manipulaci s materiály.

³²⁶ BRZONĚ, Roman a kol. *Humpolec v zrcadle času VIII: řemesla, průmysl a živnosti*, s. 392.

³²⁷ Poslední z řady závěsných nakladačů.

³²⁸ Výroba byla optimalizována a zefektivněna – cílem bylo navýšit produkci, snížit náklady a zlepšit kvalitu výrobků.

provozu – montované haly ze železobetonu pro výrobu dílců hydraulických nakladačů v lokalitě na ulici Pražská.

Kromě Zetoru spolupracoval podnik i s dalšími podniky, např. STS Kroměříž,³²⁹ JRD Vajnory u Bratislavy³³⁰ či STS Povážská Bystrica.³³¹ Pro zahraniční obchod spolupracoval podnik s vývozní společností Motokov, jejímž prostřednictvím byly v první polovině šedesátých let 20. století výrobky exportovány např. do Polska, Maďarska, Jugoslávie a Rumunska.³³² Od začátku sedmdesátých let byly nakladače dodávány především na trhy v NDR, Polsku, Maďarsku a na domácí trh. S vývozem NKČ³³³ 800 a NKČ 800 C se počítalo do západní Evropy a na Balkán.³³⁴ Téměř 55 % produkce šlo roku 1976 na vývoz. Ve druhé polovině sedmdesátých let byl plánován vývoz např. do Jugoslávie, Francie, či Vietnamské lidové republiky. Zájem o zařízení z Humpoleckých strojírny mělo i Rumunsko³³⁵ a Švédsko.³³⁶ V osmdesátých letech byly Humpolecké strojírny v rámci vývozu monopolním vývozcem středních typů nakladačů do zemí RVHP. V roce 1988 export do zemí Východního bloku činil 211 milionů Kčs a do zemí s kapitalistickým hospodářstvím (Egypt, Saudská Arábie, Norsko, Řecko, Francie a další) 6,5 milionů Kčs.

Humpolecké strojírny získaly řadu ocenění, roku 1967 získal podnik za své výrobky stříbrnou plaketu na zemědělské výstavě v Budapešti. V roce 1968 se podnik umístil na 1. místě v soutěži Rudý prapor VHJ Zbrojovka Brno.³³⁷ Kromě domácích výstav a veletrhů byly výrobky propagovány i na mezinárodních veletrzích, např. v Jugoslávii, Bulharsku, Řecku či Chile.³³⁸ V roce 1970 byl podnik oceněn titulem Podnik 25. výročí osvobození Československa Sovětskou armádou. V roce 1976 obdržel kolektiv státního podniku vyznamenání „*Za vynikající práci*“ od Ministerstva průmyslu ČSSR. V soutěži o Nejlepší výrobek oboru byl VHJ Zbrojovka Brno vyhodnocen odbornou komisí nakladač UNHZ 750 humpoleckých strojírny. Za čelní nakladač NKC 1000 obdržel podnik ocenění Zlatý list na Výstavě Země živitelka v Českých Budějovicích. V roce 1981 se podnik umístil

³²⁹ Dodáván drapák šterkopísku.

³³⁰ Dodáváno stohovací zařízení na ŠT 180 pro „021“.

³³¹ Dodávány otočné hevery. (KOVÁŘ, Adolf, ŠURÁT, Václav. *Historie Humpoleckých strojírny, od jejich založení 1.10.1951 do vzniku akciové společnosti 1.1.1994*, s. 20.).

³³² BRZOŇ, Roman a kol. *Humpolec v zrcadle času VIII: řemesla, průmysl a živnost*, s. 388-389.

³³³ NKČ = nakladač čelní.

³³⁴ BRZOŇ, Roman a kol. *Humpolec v zrcadle času VIII: řemesla, průmysl a živnost*, s. 391.

³³⁵ V dopisech se doptávalo, jestli půjde sestava zapojit za traktory vyrobené v Rumunsku.

³³⁶ SOA v Třeboni – oddělení České Budějovice. Fond Humpolecké strojírny, karton 160, inv. č. 380, nefoliováno.

³³⁷ BRZOŇ, Roman a kol. *Humpolec v zrcadle času VIII: řemesla, průmysl a živnost*, s. 390.

³³⁸ NOVÁK, František. *Humpolecké strojírny*. Humpolecký zpravodaj 2/1969 (Muzeum Humpolec).

mezi 10 nejlepších podniků v Jihočeském kraji.³³⁹ Na výstavě Země živitelka v Českých Budějovicích byl nakladač ND 5-021 oceněn Zlatým klasem a medailí prvního stupně. V listopadu obdržel podnik Čestné uznání Vlády ČSSR. Roku 1984 na Mezinárodním veletrhu v Lipsku 1983 byl jedním z pěti československých výrobků oceněn zlatou medailí nakladač ND 5-018 v agregaci s traktorem Z 5211. Současně byl nakladač ND 5-031 vyhodnocen jako nakladač s nejlepším designem.

Zaměstnanci podniku se zapojovali do socialistických soutěží, např. v roce 1954 se do socialistické soutěže zapojilo na 80 % zaměstnanců. Hlavním cílem socialistických závazků, které si pracovní kolektivy průběžně stanovovaly, bylo snížení zmetkovitosti, snížení režijních nákladů a spotřeby materiálu. V rámci socialistických brigád pomáhali zaměstnanci v zemědělství a uhelných dolech na Jáchymovsku a Ostravsku.

Vedení podniku myslelo na své zaměstnance i tím, že jim pomáhalo s bydlením, např. v roce 1953 probíhala výstavba 24 bytových jednotek pro zaměstnance. V následujícím roce se pokračovalo ve výstavbě, bylo vystavěno 49 bytových jednotek a vodovod k této výstavbě.³⁴⁰ Kvůli výstavbě musely Adamovské strojírny podat žádost k povolení stavby vodojemu k domům.³⁴¹ Výstavba pokračovala i nadále, avšak ve studovaných pramenech již nebyla zaznamenána.

Po roce 1989

Od 1. 7. 1990 se podnik opět přejmenoval na Humpolecké strojírny, státní podnik. V rámci druhé vlny kuponové privatizace došlo k 1. 1. 1994 k transformaci státního podniku na akciovou společnost Humpolecké strojírny Humpolec, s majoritním vlastníkem akcií Lubomírem Stokláskem.³⁴² Výroba v Humpoleckých strojírnách a.s. pokračuje i v současnosti.

Výrobní závod v Opatově byl koncem roku 1991 zrušen. Situace podniku byla roku 1992 složitá, především kvůli restitučním nárokům bývalých majitelů objektů a platební neschopnosti.³⁴³ Firma byla nadále ve finančních problémech a musela ve velkém propouštět. Od poloviny devadesátých let lze výrobní a prodejní aktivity rozdělit na dvě základní oblasti: 1) výroba a prodej strojního zařízení vlastní konstrukce, 2) výroba komponentů pro velkoodběratele. Skončila výroba závěsných tažených nakladačů.

³³⁹ Humpolecké strojírny byly zároveň největším vývozcem pelhřimovského okresu za rok 1982.

³⁴⁰ BRZON, Roman a kol. *Humpolec v zrcadle času VIII: řemesla, průmysl a živnost*, s. 387.

³⁴¹ SOKA Pelhřimov. Fond Okresní národní výbor Humpolec, karton 175, inv. č. 729, fol. 7-11.

³⁴² KOVÁŘ, Adolf, ŠURÁT, Václav. *Historie Humpoleckých strojíren, od jejich založení 1.10.1951 do vzniku akciové společnosti 1.1.1994*, s. 24.

³⁴³ Nestálý nákup materiálů a investiční výstavba na ulici Pražské.

V letech-1998-2000 došlo k zásadní změně v obchodní politice a sortimentu výroby. V kooperační výrobě se strojírny specializovaly na výrobu obráběných svařenců včetně bezpečnostních dílů. Dlouhodobou prioritou bylo zachování maximálního možného podílu výroby nakladačů. Taktéž se firma definitivně celá přestěhovala do areálu na ulici Pražská.

Od spolupráce s Motokovem si podnik sliboval větší vývoz na západ. Roku 1992 byl vývoz realizován především do Velké Británie, Rakouska, Norska, Kanady, Nizozemska, Německa či na Filipíny. Od roku 1998 se staly strojírny dodavatelem čelních nakladačů pro německého výrobce traktorů Fendt (nakladače jakou součást traktoru). Tímto dlouhodobým kontraktem se dostaly Humpolecké strojírny na nejvyspělejší světové trhy v rámci prodejní sítě Fendt.³⁴⁴ V souvislosti s problémy výrobce traktorů Zetor Brno³⁴⁵ došlo k prudkému poklesu prodeje nakladačů na traktory Zetor a v síti afilací Motokov a.s. V roce 1999 byla uzavřena smlouva na prodeje nakladačů pro dovozce traktorů Renault v SRN a pro Fendt. Kolem roku 2000 se firma zaměřila na rozvoj obchodních vztahů v oblasti výroby komponentů s významnými zahraničními společnostmi: Agro Co (traktory Fendt), Jungheinrich Ag. (vysokozdvížné vozíky), Still Wagner (součástí holdingu Linde, vysokozdvížné vozíky).

I po roce 1989 se podnik se svými výrobky účastnil výstav, např. na Techagro roku 1997 získaly Humpolecké strojírny zlatou medaili za řadu nakladačů FL a v následujícím roce vstoupily na trh s novou řadou čelních nakladačů, oceněných na Techagru 1998 zlatou medailí Grand Prix, pod obchodním označením Trac-Lift.

³⁴⁴ BRZONĚ, Roman a kol. *Humpolec v zrcadle času VIII: řemesla, průmysl a živnosti*, s. 395-396.

³⁴⁵ V letech 1998-1999 odkoupil Motokov téměř polovinu akcií Zetoru, ale pro nedostatek provozního kapitálu byla výroba traktorů těsně před koncem 20. století dočasně zastavena. (Auto.cz. *Zetor a jeho prvních 70 let*. Online [6. 4. 2024]. Dostupné z: <https://www.auto.cz/zetor-a-jeho-prvnich-70-let-96301>).

Tabulka 16.: Orientační data podniku Humpolecké strojírny.

rok	počet zaměstnanců	průměrný plat (Kčs/Kč)	hodnota výroby (mil.Kčs/Kč)
1952	200	—	—
1960	650	—	—
1969	800	—	107
1970	1 000	—	—
1977	900	2 584	207
1982	—	2 906	—
1983	—	3 031	—
1988	910	—	292
1991	820	—	—
1992	980	—	—
1994	500	—	—
2000	320	10 500	215
2010	230	—	—

Zdroj: BRZONĚ, Roman a kol. *Humpolec v zrcadle času VIII: řemesla, průmysl a živnosti*. Humpolec, MHA, s. r. o., 2015. KOVÁŘ, Adolf, ŠURÁT, Václav. *Historie Humpoleckých strojíren, od jejich založení 1.10.1951 do vzniku akciové společnosti 1.1.1994*. Město Humpolec, Humpolec, 2014.

2. Zpracovatelský průmysl v Třešti po roce 1940

V této části práce navazuji na svoji bakalářskou práci *Zpracovatelský průmysl v Třešti od počátku 19. století do počátku druhé světové války*. Stejně jako v předchozí části věnované Humpolci bude část věnovaná Třešti rozdělena do dvou podkapitol – před rokem 1948 (tedy 1940-1948) a po roce 1948.

2.1. Průmyslová výroba v Třešti mezi lety 1940-1948

Stejně jako v jiných městech Protektorátu Čechy a Morava byly i v Třešti po roce 1939 původně židovské továrny arizovány a dány pod německou správu. V Třešti se to týkalo firem Rudolf Münch, Ignác Meissner a Norbert Meissner. V období mezi lety 1945-1948 se žádná z jmenovaných firem nevrátila do rukou původních majitelů, na firmy byla uvalena národní správa. Po druhé světové válce byla uvalena dočasná národní správa i na firmy v českých rukou, souviselo to s obviněním majitelů z válečného kolaborantství.

2.1.1. Adolf Münch a syn (Ludvík Hayer)

Vývojem Münchovy továrny před rokem 1940 jsem se zabývala ve své bakalářské práci.³⁴⁶ Továrník Rudolf Münch (syn Adolfa Müncha), jenž byl židovského původu, se stal na podzim roku 1939 první obětí nového režimu. Jeho rodina zavčas emigrovala z Československa, čímž si zachránila život. Roku 1947 se potomci Rudolfa Müncha pokoušeli získat zkonfiskovaný majetek zpět, avšak restituční návrh byl zamítnut. Důvodem zamítnutí byla skutečnost, že se R. Münch a celá jeho rodina se hlásila k německému občanství.³⁴⁷ Ani po roce 1989 nebyl majetek rodině vrácen.

Již ke konci roku 1939 byla továrna v německé správě, správou byl pověřen jihlavský komisionář Alois Felker.³⁴⁸ Již 27. února 1940 byl veškerý majetek firmy Adolf Münch a syn v Třešti zabaven německou státní tajnou policií (byl zde předpoklad budoucího prodeje nějakému Němci). Dne 24. 9. 1940 byl A. Felker oficiálně zapsán do obchodního rejstříku jako

³⁴⁶ GUTWALDOVÁ, Petra. *Zpracovatelský průmysl v Třešti od počátku 19. století do počátku druhé světové války*. Brno, 2022, s. 25-28.

³⁴⁷ MZA Brno. Fond H 249 (Ludvík Hayer, továrna na sukna a vlněné látky), karton 308, inv. č. A5-63 I./55-13, fol. 16, 17.

³⁴⁸ JEŽEK, Rudolf a kol. *Třešť: 600 let městečka pod Špičákem*, 1. vydání, Havlíčkův Brod, 1959, s. 171.

správce. Ludvík Hayer³⁴⁹ (švagr A. Felkera) koupil 5. 2. 1942 majetkovou podstatu firmy, cena činila 262 500,- říšských marek.³⁵⁰ Do obchodního rejstříku Krajského soudu v Třebíči byla firma zapsána až dne 15. ledna 1943, pouze v německém znění: Tuchfabrik Triesch Ludwig Hayer in Triesch. Na jaře 1945 byla v bývalé vile továrníka Müncha umístěna německá posádka. Začátkem května 1945 dohlížela místní odbojová skupina na chod firmy.³⁵¹

Ve válečných letech byla firma Ludvíka Hayera modernizována, především po technické stránce, byly zakoupeny nové stroje či stroje ze zastavených textilních továren. Budova továrny byla opravena – nové stropy, podlahy a dlažby. Celková investice byla cca 4 miliony K.

Po celou válečnou dobu se pracovalo na výrobě oblekových a stejnokrojových látek a příkrývek. Suroviny byly dovážely z Argentiny, Uruguaye, Dánska, Švýcarska, Sovětského svazu, Velké Británie a dalších zemí. Mezi odběratele v průběhu okupace patřili – např. Alexanderwerk, Remscheid – Triesch; „Dřevo“, Triesch; Mühlhansel & Co., Triesch; Josef Podzimek & Söhne, Triesch; Sochůrek Nechvátal a spol., Triesch; Josef Vystrčil a syn, Telč; Jindřich Barták, Humpolec; Baťa A. G., Zlín a další.³⁵² Část odběratelů se po druhé světové válce změnila.

Po druhé světové válce začala továrna fungovat po třítýdenní přestávce 28. května 1945 pod národní správou. Národním správcem byl jmenován dosavadní vedoucí úpravy Jan John. Správa firmy převzala více jak jeden a půl milionu K dluhů z válečného bankovního úvěru. Výměrem č. 417-IV-X-45 Okresního národního výboru v Jihlavě ze dne 12. června 1945 byla potvrzena národní správa. Výměrem Zemského národního výboru v Brně ze dne 23. srpna 1946 č. j. 9642-IVa/26-46 byla firma zkonfiskována (pro německou příslušnost dosavadního majitele a německé smýšlení dřívějšího majitele).³⁵³

³⁴⁹ Vše, co se týká firmy Adolf Münch a syn je v MZA Brno ve fondu pod názvem L. Hayer (jemu firma patřila mezi lety 1942-1945).

³⁵⁰ Ludvík Hayer ovšem tou dobou vykonával vojenskou službu, Aloise Felkera pověřil plnou mocí ve všech otázkách týkající se podniku.

³⁵¹ VYBÍHAL, Jiří. *Třešť 1945*. Nová tiskárna Pelhřimov, 2010, s. 17.

³⁵² MZA Brno. Fond H 249 (Ludvík Hayer, továrna na sukna a vlněné látky), karton 314, inv. č. A5-90 III./8-18, fol. 2, 92, 170, 172, 268, 278, 326.

³⁵³ MZA Brno. Fond H 249 (Ludvík Hayer, továrna na sukna a vlněné látky), prozatímní inventární seznam, s. 3.

Firma podala přihlášku válečných škod a škod způsobených mimořádnými poměry.³⁵⁴ Celkově se jednalo o částku 1 334 637, 20,- Kčs.³⁵⁵ Vedení firmy pracovalo velice dobře, již koncem roku 1945 bylo splaceno 120 000,- Kčs dluhu. Koncem roku 1945 také proběhla revize zásob, pohledávek a další. Nezaplacené pohledávky tvořily ke 31. 12. 1945 cca 7 400,- Kčs, nejvíce dlužníků bylo z Prostějova – např. Carl Hückel a spol. či Spojené továrny na oděvy Prostějov. Dlužníci byli ale také z Třeště, např. Dělnické oděvní družstvo Třešť (cca 680,-), Národní výbor v Třešti (cca 2 630,-). Pohledávku od dodavatele s největší hodnotou tvořila firma Josef Smrčka z Humpolce, která dlužila cca 70 000,- Kčs.³⁵⁶

Výroba se po druhé světové válce částečně změnila, nově byly vyráběny koberce tzv. běhouny (z odpadkového materiálu). Dále byly z čisté buničiny vyráběny látky na dámské šaty různých vzorů a barev. Také byla vyráběna sukna v barvě khaki a vlněné oblekové látky zvané fresco.³⁵⁷

Pro podporu zaměstnanců byl založen podpůrný fond, do kterého zaměstnanci přispívali půl procenta čisté mzdy a správa firmy taktéž přispívala nějakým obnosem. Fond sloužil jako podpora pro stávající zaměstnance i již bývalé zaměstnance v důchodu v těžkých životních situacích.

Dle delimitačního hlášení vypracovaného v rámci znárodnění firmy pracovalo k 31. 12. 1947 ve firmě 127 dělníků, 9 úředníků a 1 učeň.³⁵⁸ Dále byla součástí hlášení i hodnota majetku firmy, ke dni 31. 12. 1947 měla firma hodnotu cca 7 390 682,- Kčs.³⁵⁹ Vyhláškou ministra průmyslu 27. června 1948 č. 1254 byla firma znárodněna a vyhláškou stejného ministra ze dne 29. června 1948 č. 1396 byla začleněna do národního podniku Moravskoslezské vlnářské závody v Brně. Od září 1948 přešel závod do nově vzniklého národního podniku Mosilana Brno. Dne 23. července 1949 přešel závod pod správu národního

³⁵⁴ Na základě dekretu č. 54/1945 Sb. o přihlašování a zjišťování válečných škod a škod způsobených mimořádnými poměry si mohla firma zažádat o peněžní náhradu škod, které byly na majetku firmy způsobeny válkou či mimořádnými poměry v zemi. Firma sepsala hlášení o škodách, následně proběhlo ve firmě šetření okresního národního výboru, které sesbíralo důkazy. Vyšetřenou přihlášku s doklady předložil okresní národní výbor s přehledným výkazem zemskému národnímu výboru, který učinil další kroky k odškodnění. (Zakonyprolidi.cz. Dekret č. 54/1945 Sb. o přihlašování a zjišťování válečných škod a škod způsobených mimořádnými poměry. Online [11. 4. 2024]. Dostupní z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1945-54>).

³⁵⁵ MZA Brno. Fond H 249 (Ludvík Hayer, továrna na sukna a vlněné látky), karton 307, inv. č. A5-36 I./28-12, fol. 71.

³⁵⁶ MZA Brno. Fond H 249 (Ludvík Hayer, továrna na sukna a vlněné látky), karton 307, inv. č. A5-36 I./28-12, fol. 11, 12.

³⁵⁷ JEŽEK, Rudolf a kol. *Třešť: 600 let městečka pod Špičákem*, s. 172

³⁵⁸ MZA Brno. Fond H 249 (Ludvík Hayer, továrna na sukna a vlněné látky), karton 308, inv. č. A5-63 I./55-13, fol. 119.

³⁵⁹ MZA Brno. Fond H 249 (Ludvík Hayer, továrna na sukna a vlněné látky), karton 242, inv. č. 12, fol. 6.

podniku Jilana v Malém Beranově, jehož součástí byl až do zrušení národního podniku roku 1951. Poté byl až do roku 1964 závodem národního podniku Partex Nová Včelnice.³⁶⁰

2.1.2. Rudolf Bartůněk

Vývoj Bartůňkovy továrny před rokem 1940 stručně shrnuji ve své bakalářské práci.³⁶¹ Avšak podnikání pana Bartůňka má daleko větší dosah až ve čtyřicátých letech 20. století, kdy ovládl velkou část textilního průmyslu v Třešti, a zároveň rozšířil svoji firmu i do cca 50 km vzdáleného města Velkého Meziříčí. Rudolf Bartůněk byl po druhé světové válce obviněn z kolaborantství s Němci (firma šila uniformy pro německou armádu a policii), na firmu byla po dobu několika měsíců uvalena národní správa. Firma byla navracena do rukou majitele, jelikož se obvinění nepotvrdilo, avšak R. Bartůňka ještě čekal soud. Přes znárodnění na jaře 1948 zvolili dělníci firmy Rudolfa Bartůňka za svého vedoucího, takže v podniku působil i nadále. Dne 27. září 1948 se s ním konalo soudní slyšení ohledně válečné spolupráce se zástupci Třetí říše, avšak soud ho obvinění zprostil. Poté mužští členové rodiny emigrovali do zahraničí.³⁶² Po roce 1989 nebyl původní majetek rodině vrácen.

Od roku 1939 měla firma R. Bartůňka v Třešti ke své výrobě k dispozici dvě od sebe nepřilíživě vzdálené budovy (č. p. 325 a bývalou továrnu Stern a Knapp v ulici Tovární). Budovu bývalé továrny Stern a Knapp odkoupilo roku 1947 Dělnické družstvo truhlářů Dřevo za čtyři a půl milionu Kčs.³⁶³

Roku 1942 zanikla výroba jemných látek, vše bylo orientováno na krejčovskou výrobu uniforem. V únoru 1945 R. Bartůněk ve své továrně (budova Stern a Knapp) poskytl místnosti k výuce místní škole, která byla obsazena jednotkou wehrmachtu.³⁶⁴ Začátkem května 1945 dohlížela místní odbojová skupina na chod firmy. Odboji poskytl Bartůněk uniformy, které šil během druhé světové války pro německou armádu a měl zásoby.³⁶⁵

Po druhé světové válce byla výroba plně obnovena roku 1946. Toho roku byla také značná část výroby přenesena do Velkého Meziříčí. Rudolf Bartůněk podepsal u Okresního soudu ve Velkém Meziříčí 18. listopadu 1946 nájemní smlouvu na bývalou továrnu firmy

³⁶⁰ BUKVAJ, František. *Třešť 1349-2001*. Město Třešť, Katos Přerov, 2001, s. 93.

³⁶¹ GUTWALDOVÁ, Petra. *Zpracovatelský průmysl v Třešti od počátku 19. století do počátku druhé světové války*, s. 29.

³⁶² VYBÍHAL, Jiří. *Třešť 1945*, s. 117.

³⁶³ BUKVAJ, František. *Třešť 1349-2001*, s. 95.

³⁶⁴ BUKVAJ, František. *Třešť ve 2. světové válce*. Město Třešť, K&M Press, 2015, s. 13.

³⁶⁵ VYBÍHAL, Jiří. *Třešť 1945*, s. 17-18.

Wilhelm Beck und Söhne,³⁶⁶ Velké Meziříčí, na dobu dvaceti let s platností od 1. 1. 1947 a předkupním právem.³⁶⁷ Roční nájem továrny činil 63 tisíc Kčs plus daně, poplatky a dávky.³⁶⁸ Adaptace tovární budovy ve Velkém Meziříčí byla provedena na vlastní náklady firmy. Mezi dodavatele materiálů pro adaptaci patřily i firmy z Velkého Meziříčí, které budou podrobněji rozebrány v následující kapitole. Na adaptaci se podílely např. firmy A. Jeřábek, strojírna Velké Meziříčí či L. Köppel, továrna na káble.³⁶⁹

V Třešti byla ponechána manipulace, barevna a úpravna, kanceláře, pracovalo zde 37 lidí. Ve Velkém Meziříčí v pronajatých továrních prostorách byla umístěna tkalcovna a přádelna, a také krejčovská dílna, celkem zde pracovalo 105 lidí. Koncem roku 1947 dostali zaměstnanci firmy tzv. vánoční příspěvek, bylo to hezké gesto v těžkých letech.³⁷⁰

Dovoz surovin v období po druhé světové válce probíhal prostřednictvím obchodní společností, podobně jako v předválečných letech, např. N. V. Alintex, Amsterdam (Nizozemsko); Walbrad Limited, Wool and Waste, Bradford (Velká Británie) či A. H. Guggenheim, Basel (Švýcarsko).³⁷¹ Firma měla mnoho odběratelů z Prahy – např. Závodní rada Legiobanky, Praha. Dalšími zákazníky byli lidé a firmy z různých částí Československa, nejvíce např. z Prostějova, Velkého Meziříčí či Třeště (Oděvní družstvo Vývoj). Někteří z odběratelů byli dlužníky firmy, celkově tvořily nesplacené objednávky k 31. 12. 1947 dluh za cca 352 tisících Kčs.³⁷²

V rámci znárodnění byla vypracována delimitační zpráva, ve které je uvedeno, že ke 31. 12. 1947 měla firma hodnotu cca 1 309 000,- Kčs.³⁷³ Výměrem č. j. 2569-IVa/29-48 Zemského národního výboru v Brně ze dne 27. 2. 1948 byla zavedena nad firmou kolektivní národní správa. Tento výměr platil pouze pro část firmy ve Velkém Meziříčí. Národním správcem byl ustanoven národní podnik Moravskoslezské vlnářské závody, Brno – nad částí firmy ve Velkém Meziříčí. Mimo to byl národním správcem ustanoven národní podnik Oděvní průmysl, Prostějov – nad částí firmy v Třešti a nad krejčovskou dílnou

³⁶⁶ Veškerý majetek firmy Wilhelm Beck und Söhne ve Velkém Meziříčí byl během druhé světové války zkonfiskován (majitel byl židovského původu). Po válce se majitelem stal československý stát. Národním správcem objektu továrny ve Velkém Meziříčí se stal Jaromír Palla, který zároveň zprostředkoval nájem Rudolfu Bartůňkovi.

³⁶⁷ MZA Brno. Fond H 250 (Rudolf Bartůňek, továrna na vlněné látky), karton 1, inv. č. 13, fol. 3-7.

³⁶⁸ MZA Brno. Fond H 250 (Rudolf Bartůňek, továrna na vlněné látky), karton 1, inv. č. 17, fol. 2.

³⁶⁹ MZA Brno. Fond H 250 (Rudolf Bartůňek, továrna na vlněné látky), karton 2, inv. č. 28, fol. 39, 43.

³⁷⁰ MZA Brno. Fond H 250 (Rudolf Bartůňek, továrna na vlněné látky), karton 1, inv. č. 19, fol. 9.

³⁷¹ MZA Brno. Fond H 250 (Rudolf Bartůňek, továrna na vlněné látky), karton 5, inv. č. 39, fol. 2, 9, 11.

³⁷² MZA Brno. Fond H 250 (Rudolf Bartůňek, továrna na vlněné látky), karton 1, inv. č. 25, fol. 3.

³⁷³ MZA Brno. Fond H 250 (Rudolf Bartůňek, továrna na vlněné látky), karton 1, inv. č. 25, fol. 1.

ve Velkém Meziříčí. Dva národní správci byli z toho důvodu, že firma se skládala ze dvou částí, tkalcovny a výroby oděvů.

Vyhláškou ze dne 27. 6. 1948 ministra průmyslu č. 1254 byla firma znárodněna a vyhláškou ze dne 29. 6. 1948 č. 1395 byla část firmy ve Velkém Meziříčí začleněna do národního podniku Mosilana Brno. Následně o zhruba rok později, dne 23. 7. 1949 byl závod ve Velkém Meziříčí vyhláškou ministra průmyslu č. 1338 začleněn do národního podniku Jilana, vlnářské závody, Malý Beranov.³⁷⁴

2.1.3. Dělnické oděvní družstvo

Na vývoj družstva před rokem 1940 jsem se zaměřila ve své bakalářské práci.³⁷⁵ Vývoj a existence po roce 1940 byly značně ovlivněny událostmi roku 1939 – byly rozpuštěny všechny orgány družstva a nad samotným družstvem byla ustanovena správní komise (řada členů družstva byla v komunistické straně, jež byla během Protektorátu Čechy a Morava ilegální). V průběhu Protektorátu Čechy a Morava používalo Dělnické oděvní družstvo v Třešti i německý název „ARBEITERBEKLEIDUNGSGENOSSENSCHAFT in Triesch“.³⁷⁶ Bylo to nařízení protektorátní vlády ze dne 30. dubna 1941.³⁷⁷

V důsledku událostí roku 1939 bylo družstvo v průběhu druhé světové války na pokraji přežití. Družstvo spolupracovalo s Rudolfem Bartůňkem při zhotovování vojenských a dalších zakázek - vedle šití konfekce se družstvo specializovalo na výrobu stejnokrojů. Později bylo hlavní pracovní náplní družstva opravování roztrhaných německých uniforem, a to v sále U Černého orla (důstojníci wehrmachtu naznali, že provozy družstva nejsou vhodné pro výrobu nových uniforem).³⁷⁸

Mezi dodavatele v průběhu války patřil např. Karel Vágner z Brna (kancelářské potřeby), Rudolf Bartůněk (látky), Ludvík Hayer z Třeště (látky), Jaroslav Mašík (látky), Karel Janoušek (látky) a Bohumír Nejedlý z Humpolce (látky) a další.³⁷⁹

³⁷⁴ MZA Brno. Fond H 250 (Rudolf Bartůněk, továrna na vlněné látky), karton 1, inv. č. 25, fol. 5.

³⁷⁵ GUTWALDOVÁ, Petra. *Zpracovatelský průmysl v Třešti od počátku 19. století do počátku druhé světové války*, s. 29-30.

³⁷⁶ MZA Brno. Fond H 597 (Dělnické oděvní družstvo Třešť), karton 1, inv. č. 7, nefoliováno.

³⁷⁷ Vládní nařízení č. 268/1941 Sb. o jazykové úpravě zápisu firem do obchodního nebo společenstevního rejstříku. (Aspi.cz. Nařízení 268/1941 Sb. o jazykové úpravě zápisu firem do obchodního nebo společenstevního rejstříku. Online [11. 4. 2024]. Dostupné z: <https://ftp.aspi.cz/opispdf/1941/089-1941.pdf>).

³⁷⁸ BUKVAJ, František. *Třešť 1349-2001*, s. 96-97.

³⁷⁹ MZA Brno. Fond H 597 (Dělnické oděvní družstvo Třešť), kniha inv. č. 13.

Družstvo si pravidelně vytvářelo přehledy o financích, pracovnících či výrobcích, v rámci konečné rozvahy k 31. 12. 1945 mělo jmění družstva hodnotu více jak 960 tisíc Kčs.³⁸⁰ Hlášení za leden 1947 bylo vypracováno dne 20. února 1947, kdy v družstvu pracovalo 94 lidí, a to 9 dílovedoucích a mistrů/mistryň, 76 dělníků/dělnic a 8 učenkyn.³⁸¹

Zákazníky Dělnického oděvního družstva v letech 1946-1948 byly jak fyzické osoby jako např. Josef Dušek, Humpolec; Ladislav Galle, Velké Meziříčí; Irena Hlávková, Třešť; František Dietz, Třešť; a další, tak firmy např. Baťa, národní podnik, Zlín; Lippe Karel; národní správce Wolf Vilém, Brno; Hybský Josef, Třebíč; Sochůrek-Nechvátal a spol., Třešť; Krejčovské družstvo, Třebíč; Alexandrovy závody, akciová společnost, Třešť; Barták Jindřich, Humpolec; Janoušek Karel, Humpolec; a další.³⁸² Kromě výše uvedených mělo družstvo velké množství zákazníků z Litoměřic a Bratislavy, samozřejmě i z dalších měst. Z účetních kont dále vyplývá, že družstvo mělo vřelé obchodní styky s humpoleckými textilními firmami, jak s velkými, tak i s malými – dalo by se říci, že nějaký obchodní kontakt mělo s většinou textilních firem z Humpolce.

V roce 1947 odkoupilo Dělnické oděvní družstvo budovy Dělnického družstva truhlářů Dřevo na ulici Dělnické a převedlo výrobu tam, avšak na novém místě pracovalo samostatně jen po krátký čas. Na jaře 1948 bylo družstvo znárodněno (viz podkapitola Kras, státní podnik, Brno).³⁸³

2.1.4. Oděvní družstvo Vývoj

Oděvní družstvo Vývoj před rokem 1940 stručně shrnuji ve své bakalářské práci.³⁸⁴ V období druhé světové války družstvo živořilo, pro nedostatek práce většinou končilo ve ztrátě.³⁸⁵ Přesto zaměstnávalo na 16 dělníků, kteří šili uniformy a saka, taktéž přešivali a opravovali již starší obleky. Během druhé světové války muselo vedle českého názvu užívat i německý, jenž zněl „ENTWICKLUNG KLEIDERERZEUGUNGSGENOSSENSCHAFT in Triesch“.³⁸⁶ Německý název byl zrušen roku 1945.

³⁸⁰ MZA Brno. Fond H 597 (Dělnické oděvní družstvo Třešť), karton 1, inv. č. 2, nefoliováno.

³⁸¹ MZA Brno. Fond H597 (Dělnické oděvní družstvo Třešť), karton 8, inv. č. 49, nefoliováno.

³⁸² MZA Brno. Fond H597 (Dělnické oděvní družstvo Třešť), karton 6 a 7, inv. č. 32-34, nefoliováno.

³⁸³ BUKVAJ, František. *Třešť 1349-2001*, s. 96-97.

³⁸⁴ GUTWALDOVÁ, Petra. *Zpracovatelský průmysl v Třešti od počátku 19. století do počátku druhé světové války*, s. 30-31.

³⁸⁵ BUKVAJ, František. *Třešť 1349-2001*, s. 97-98.

³⁸⁶ KLIMEŠ, Radvan. *K 75. výročí vzniku „Vývoje“ v Třešti*. Naše město 35, 2006, Třešť, 2006, s. 84.

Situace se změnila k lepšímu již v červnu 1945, kdy do družstva přistoupili noví členové. Ještě téhož roku získalo družstvo nové výrobní prostory na ulici Čenkovská.³⁸⁷ Za rok 1946 mělo družstvo celkem 42 členů a čistý zisk cca 35 000,- Kčs.³⁸⁸ V roce 1946 byl přijat i první učeň, kterým byl František Cířhan z Hodic.

Výroba roku 1946 byla zaměřena na šití stejnokrojů pro železnici a přešívání německých stejnokrojů pro Československou armádu.³⁸⁹ O rok později byla hlavní náplň výroby zajištěna pomocí stáních zakázek na šití stejnokrojů pro vojsko, policii, a konfekční výrobou oděvů.³⁹⁰

2.1.5. Josef Pokorný

Na vývoj firmy Josefa Pokorného před rokem 1940 jsem se zaměřila ve své bakalářské práci.³⁹¹ Firma si pravidelně vytvářela statistické přehledy, dle bilančního stavu ke 31. 12. 1940 byla hodnota firmy stanovena na cca jeden a čtvrt milionu K.³⁹² Během druhé světové války měla firma zákazníky nejen v Protektorátu Čechy a Morava – např. Josef Podzimek a syn, Třešť; Adolf Münch a syn, Třešť; Jaroslav Mašík, Humpolec; Julius Meinl akciová společnost, Praha VIII.; Dr. A. Oetker, Brno; Orion akciová společnost továrny na čokoládu, Praha XII.; Ideal - Radio akciová společnost, Kolín; své zákazníky měla firma i mimo Protektorát – např. Sicherheits-Hauptamt R.F.S.D. Verwaltung, Berlin; či Adolf Hollenweger, Curych; a další.³⁹³

V období po druhé světové válce mezi dlužníky a věřitele firmy J. Pokorný patřili soukromníci i firmy z Třeště a blízkého okolí, ale také Prahy či Brna, jako např. Karel Wágner z Brna.³⁹⁴

Během května 1945 byla na firmu uvalena státní správa, která byla jmenována z řad dělníků a doplněná státním zmocněncem. V roce 1946 byl i přes protesty dělníků navrácen

³⁸⁷ KAMENÍKOVÁ, Marie. *Devadesát let oděvního družstva Vývoj Třešť*. Naše město 50, č. 3. 2021, Třešť, 2021, s. 13.

³⁸⁸ BUKVAJ, František. *Třešť 1349-2001*, s. 97-98.

³⁸⁹ Na přešívání německých stejnokrojů pro užití Československou armádou se podílelo i Dělnické oděvní družstvo.

³⁹⁰ BUKVAJ, František. *Třešť 1349-2001*, s. 97-98.

³⁹¹ GUTWALDOVÁ, Petra. *Zpracovatelský průmysl v Třešti od počátku 19. století do počátku druhé světové války*, s. 36-37.

³⁹² MZA Brno. Fond H 281 (Josef Pokorný, první továrna na dřevěné zboží, Třešť), karton 1, inv. č. 13, fol. 1.

³⁹³ MZA Brno. Fond H 281 (Josef Pokorný, první továrna na dřevěné zboží, Třešť), karton 1, inv. č. 12, fol. 136, 144, 154, 171, 222, 367, 390, 430, 442.

³⁹⁴ MZA Brno. Fond H 281 (Josef Pokorný, první továrna na dřevěné zboží, Třešť), karton 1, inv. č. 14, kniha.

majetek příbuzným původních majitelů. Změna nastala opět po únoru 1948, kdy byla firma znárodněna.

Od 1. ledna 1949 byla firma začleněna jako závod do Umělecko-průmyslových závodů Brno. Závod však byl samostatně hospodařící jednotkou, jejím ředitelem byl jmenován A. Hadač.³⁹⁵ V době po znárodnění byly provedeny rozsáhlé úpravy dílen, odstraněny transmise, provedena výstavba sociálního zařízení a zřízena závodní kuchyně. Výrobní náplní byly radiové skříně, nábytek, pohovky, křesla, stoly. Na výrobě se podílelo na 180 zaměstnanců.³⁹⁶

2.1.6. Ignác Meissner a synové (F. Mühlhansel)

Vývoj firmy Ignáce Meissnera před rokem 1940 stručně shrnuji ve své bakalářské práci.³⁹⁷ Ignác Meissner byl židovského původu, nad firmou byla roku 1940 uvalena německá správa. Dne 20. září 1940 bylo zažádáno o převzetí majetku firmy Johannem W. Engelmannem. Za továrnu zaplatil 1 700 000 K.³⁹⁸ Po schválení převzal správu společně s Franzem Mühlhanslem a E. Langem. V továrně pracovalo 160 až 260 zaměstnanců a hlavní výroba spočívala ve výrobě beden pro munici a dělostřelecké granáty.³⁹⁹ Stále pokračovala výroba dveří s dřevěnou výplní, díky kterým firma prosperovala před vypuknutím druhé světové války.

Ke konci druhé světové války pracovala během totálního nasazení ve firmě i mladá baronka Leopoldina Wenzel Sternbachová (v době nasazení jí nebylo ještě 15 let).⁴⁰⁰ Začátkem května 1945 dohlížela místní odbojová skupina na chod firmy.⁴⁰¹

Během května 1945 byla na firmu uvalena národní správa z řad zaměstnanců.⁴⁰² Firma zanikla v roce 1949, polovinu budov získala Jednota, spotřební družstvo, Třešť; druhou polovinu Spojené umělecko-průmyslové závody, národní podnik Brno. Sem přešlo

³⁹⁵ JEŽEK, Rudolf a kol. *Třešť: 600 let městečka pod Špičákem*, s. 176.

³⁹⁶ BUKVAJ, František. *Třešť 1349-2001*, s. 95.

³⁹⁷ GUTWALDOVÁ, Petra. *Zpracovatelský průmysl v Třešti od počátku 19. století do počátku druhé světové války*, s. 38.

³⁹⁸ Většina peněz mu ovšem byla půjčena.

³⁹⁹ VYBÍHAL, Jiří. *Třešť 1945*, s. 97-98.

⁴⁰⁰ Tamtéž, s. 66.

⁴⁰¹ Tamtéž, s. 17.

⁴⁰² Továrna byla před druhou světovou válkou v majetku židů, kteří přišli o život ke konci války v koncentračním táboře. (JEŽEK, Rudolf a kol. *Třešť: 600 let městečka pod Špičákem*, s. 180-181.).

na 90 zaměstnanců firmy, zbylých 70 zaměstnanců našlo uplatnění v rámci Dělnického družstva truhlářů Dřevo.⁴⁰³

2.1.7. Dělnické družstvo truhlářů Dřevo

Na vývoj Dělnického družstva truhlářů Dřevo před rokem 1940 jsem se zaměřila ve své bakalářské práci.⁴⁰⁴ Bohužel jsem nenalezla žádné informace o výrobě družstva během druhé světové války ani v dostupných pramenech, ani v literatuře.

V dostupné literatuře o Třešti jsem našla informace z pozdější doby, v roce 1947 odkoupilo družstvo od Rudolfa Bartůňka budovy bývalé továrny Stern a Knapp za čtyři a půl milionu Kč a po rekonstrukci budov začalo výrobou právě v těchto prostorech.⁴⁰⁵ Ve stejném roce prodalo své původní výrobní prostory na ulici Dělnické Dělnickému oděvnímu Družstvu.

Družstvo Dřevo se specializovalo ve čtyřicátých letech 20. století na výrobu radioskríní, skříní pro televizory⁴⁰⁶ a gramoskríně, telefonní ústředny a nábytek.⁴⁰⁷ Radioskríní zvládlo družstvo vyrobit většinou kolem 50 tisíců za rok.

Dělnické družstvo truhlářů Dřevo bylo samostatným subjektem až do roku 1952, kdy se dne 29. září 1952 stalo závodem Umělecko-průmyslových závodů Třešť,⁴⁰⁸ národní podnik Brno. Koncem září 1952 proběhla dodatečná delimitace, jejíž součástí byl i seznam dělníků,⁴⁰⁹ kteří přešli do UP závodů. Před začleněním do UP závodů pracovalo v družstvu na 250 zaměstnanců, většina z nich přešla pod nové vedení. Hlavním výrobním programem byla výroba televizních skříní s roční kapacitou cca 65 tisíc kusů.

⁴⁰³ BUKVAJ, František. *Třešť 1349-2001*, s. 94.

⁴⁰⁴ GUTWALDOVÁ, Petra. *Zpracovatelský průmysl v Třešti od počátku 19. století do počátku druhé světové války*, s. 38-39.

⁴⁰⁵ Výrobna Dělnického družstva truhlářů Dřevo byla dříve na ulici Dělnické, tyto objekty odkoupilo roku 1947 Dělnické oděvní družstvo.

⁴⁰⁶ Roku 1952 se začaly vyrábět sériově skříně pro televizory, třešťský závod byl první v republice. Produkci těchto skříní zajišťoval závod dodávky pro celou výrobu Tesly Pardubice. (BALÍK, BARTŮŠEK, BUKVAJ a spol. *50 let KSČ: půlstoletí práce, bojů, vítězství a socialistického budování v Třešti*. Třešť, 1971, s. 23.).

⁴⁰⁷ VYBÍHAL, Jiří. *Třešť 1945*, s. 117.

⁴⁰⁸ Do UP závodů byla začleněna pouze hlavní výrobní budova v Třešti – ulice Tovární, pobočné provozovny v Horních Dubenkách, Staré Říši, Telči a dvě natěračské provozovny v Třešti zůstaly nadále v rámci družstevního podnikání. (MZA Brno. Fond K 860 (Intea, státní podnik, Třešť), karton 5, inv. č. 14, nefoliováno.).

⁴⁰⁹ Součástí seznamu dělníků bylo celé jméno a příjmení, rok narození, bydliště, dosud vykonávaná činnost a pracoviště, platové zařazení a nevybraná dovolená. Pro příklad údajů, které byly zaneseny do seznamu, vyberu svoji prababičku: Matylda Gutvaldová; ročník 1893; bydliště Třešť, A. Dvořáka 453; pracovní zařazení pomocná dělnice u výtahu; druhá platová třída; denní mzda 11,- Kčs; nárok na 384 hodin dovolené. (MZA Brno. Fond K 860 (Intea, státní podnik, Třešť), karton 4, inv. č. 9, nefoliováno.).

Dnem 1. března 1958 byl třešťský závod Umělecko-průmyslových závodů, národní podnik Brno převeden pod národní podnik Interier Praha.⁴¹⁰

2.1.8. Norbert Meissner (Alexanderwerke A. G., Remscheid)

Na vývoj továrny Norberta Meissnera před rokem 1940 jsem se zaměřila ve své bakalářské práci.⁴¹¹ Norbert Meissner byl židovského původu, a tak byla již na počátku druhé světové války na firmu uvalena německá správa.

Továrna náležela pod německou společnost Alexanderwerke A. G. z Remscheidu. Oficiální název firmy byl pouze v němčině a zněl „ALEXANDERWERK, A. G. ZWEIGNIEDERLASSUNG Triesch“.⁴¹² Do Třeště přišli z Remscheidu dva vedoucí – vrchní inženýr Kurt Zürn jako technický vedoucí a doktor Hermes jako administrativní vedoucí. Doktor Hermes po zavedení nutné administrativy odešel zpět do Remscheidu. K. Zürn byl později převelen do Polska na správu další firmy pro Alexanderwerk. Továrna byla poněmčovaná, byli přijati další úředníci a dělníci německé národnosti. Veškerá administrativa byla vedená v němčině. Po odchodu Zürna byl správou pověřen Ewald Radtke.

Zpočátku probíhala výroba v nezměněné podobě. Postupně byla původní výroba zrušena a nahrazena výrobou strojů pro velkokuchyně MWC – řezačka na maso a zeleninu, elektrický kráječ chleba a skříně na ukládání přídatných velkokuchyňských strojů. Všechny stroje byly z výrobního programu Alexanderwerk. Odlitky na stroje byly dováženy z Německa. Zbytek kapacity továrny byl využit pro výrobu různých součástí zbrojní výroby (s největší pravděpodobností námořní miny a torpéda).

Během okupační správy byly zbořeny smaltovací pece původní firmy a odvezena větší část dřevobráběcích strojů. Taktéž dřevěné formy na stroje byly nenávratně zničeny, přestože měly hodnotu stovky tisíc.⁴¹³ Dne 19. dubna 1945 dal E. Radtke naložit a odvést do Německa tři vagony výrobních strojů. Jeden vagón byl odpojen v Kostelci u Jihlavy díky

⁴¹⁰ BUKVAJ, František. *Třešť 1349-2001*, s. 95.

⁴¹¹ GUTWALDOVÁ, Petra. *Zpracovatelský průmysl v Třešti od počátku 19. století do počátku druhé světové války*, s. 43-45.

⁴¹² SOA v Třeboni – oddělení České Budějovice. Fond Agrostroj Pelhřimov, s. p., Pelhřimov, karton 149, inv. č. 1218, nefoliováno.

⁴¹³ MORKUS, Jan st., *Strojírna a smaltovna N. Meissnera a spol.*, Vlastivědný sborník Třeště a okolí 01/2019, Muzejní spolek Třešť, 2019, s. 75-78.

duchapřítomnosti místního výpravčího. Další dva vagóny skončily v Račicích na Křivoklátsku z důvodu přerušených kolejí a později byly vráceny nazpět do Třeště.⁴¹⁴

Velké ztráty v továrně přišly těsně před osvobozením. V březnu 1945 se některé vagonové zásilky hotových strojů, jež byly vyexpedovány zákazníkům, vracely zpět kvůli válečnému chaosu a narušení železniční dopravy. Správce E. Radtke začal po dohodě s ředitelstvím v Remschaidu tyto stroje rozprodávat. Zpráva se rychle rozšířila po celém okolí a denně přijížděli zákazníci a odváželi si stroje. Následně začal Radtke prodávat i další stroje, elektromotory a ostatní elektromateriál. Nejprve byly prodeje legální, přes dodací listy, faktury a pokladnu, ke konci již bylo zboží prodáváno z ruky do ruky.

Kolem 11. května 1945 bylo zajištěno střežení továrny z řad zaměstnanců. V neděli 13. května přišel do továrny předseda revolučního národního výboru v Třešti Josef Smejkal a sdělil zaměstnancům, že továrna byla předána do správy národního výboru a vedením byl pověřen Josef Leirich.⁴¹⁵ Továrna byla pod národní správou až do roku 1948, kdy byla znárodněna.

Po znárodnění v roce 1948 byla firma převedena jako závod pod národní podnik Frigera Kolín. V té době byly vyráběny potravinářské stroje.⁴¹⁶ V roce 1951 byl národní podnik Frigera rozdělen do dvou podniků – první část se stala součástí národního podniku Pal (předchůdce Motorpalu) a věnovala se výrobě příslušenství pro motorová vozidla, druhá část se stala součástí národního podniku Topos Šluknov, který měl ve výrobním programu potravinářské stroje. V Třešti byly vyráběny výhradně potravinářské stroje, a tak přešel závod pod již výše zmíněný Topos, kde setrval až do 31. 12. 1952. Roku 1952 pro nedostatečný odbyt výrobků se část výroby přesunula k výrobě slévárenských formovacích strojů.⁴¹⁷ Koncem roku byl závod převeden pod národní podnik Agrostroj Pelhřimov a výrobní náplní se staly zemědělské stroje.⁴¹⁸

⁴¹⁴ VYBÍHAL, Jiří. *Třešť 1945*, s. 99.

⁴¹⁵ MORKUS, Jan st., *Strojírna a smaltovna N. Meissnera a spol.*, s. 75-78.

⁴¹⁶ BUKVAJ, František. *Třešť 1349-2001*, s. 96.

⁴¹⁷ BALÍK, BARTUŠEK, BUKVAJ a spol. *50 let KSČ: půlstoletí práce, bojů, vítězství a socialistického budování v Třešti*, s. 12.

⁴¹⁸ BUKVAJ, František. *Třešť 1349-2001*, s. 96.

2.1.9. Podzimek a syn

Na vývoj firmy Podzimek a syn před rokem 1940 jsem se zaměřila ve své bakalářské práci.⁴¹⁹ Na počátku druhé světové války, konkrétně v letech 1940-1941 realizovala firma 10 stavebních projektů. Následně však došlo k omezení výstavby - na území Protektorátu Čechy a Morava byla vyhlášena stavební uzávěra,⁴²⁰ jež měla trvat pět let.⁴²¹ Mezi lety 1943-1945 klesl počet stálých pracovníků více jak o polovinu (roku 1943 měla firma 30, roku 1945 měla firma 14 zaměstnanců).⁴²² Začátkem května 1945 dohlížela místní odbojová skupina na chod firmy.⁴²³

Výroba ve firmě byla roku 1945 opět obnovena v plném rozsahu. Právní úpravu firma zaznamenala ve druhé polovině roku 1945, kdy byla firma napsána na tehdy osmiletého Josefa Podzimka (důvodem byl rozvod jejich rodičů).⁴²⁴ Opatrovníkem majetku se stal Vladimír Kulhánek, dědeček výše jmenovaného.

Od květnu 1945 mohla firma opět bez omezení fungovat. Nejprve se naplno rozjela pila a obchod s řezivem. Nabírání nových zaměstnanců šlo pozvolně, v roce 1946 měla firma 18 stálých zaměstnanců, o rok později 26 (na počátku druhé světové války jich měla 30). Firma se rozvíjela i svým zaměřením, těsně před znárodněním (ke konci roku 1947) byla v ulici Čenkovská vybudována nová cihelna, která byla v provozu do konce šedesátých let 20. století.

Po únoru 1948 zpočátku nebylo na chodu firmy znát, že se právně změnil její majitel. Firma neměla podléhat znárodnění (neměla více jak 50 zaměstnanců), přesto byla na firmu uvalena národní správa.⁴²⁵ Jaroslav Podzimek řídil firmu nadále (firmu řídil i přesto, že nebyla jeho majetkem), umožnila mu to závodní rada, avšak postupně řízení firmy ovládl národní

⁴¹⁹ GUTWALDOVÁ, Petra. *Zpracovatelský průmysl v Třešti od počátku 19. století do počátku druhé světové války*, s. 45-48.

⁴²⁰ Aspi.cz. *Nariadení 166/1941 Sb. o zákazu nových staveb*. Online [11. 4. 2024]. Dostupné z: <https://www.aspi.cz/products/lawText/1/9441/1/2/vladni-narizeni-c-166-1941-sb-o-zakazu-novych-staveb>

⁴²¹ Pro výstavbu soukromých staveb byl vydán všeobecný zákaz. Taktéž došlo k upuštění od dalších stavebních prací, které byly považovány za postradatelné či nadbytečné.

⁴²² PODZIMEK, Jan, PODZIMEK, Josef, PODZIMEK Martin a kol. *Pět generací stavařů: na přelomu tisíciletí*. Praha, 2011, s. 83-85.

⁴²³ VYBÍHAL, Jiří. *Třešť 1945*, s. 17.

⁴²⁴ PODZIMEK, Jan, PODZIMEK, Josef, PODZIMEK Martin a kol. *Pět generací stavařů: na přelomu tisíciletí*, s. 87.

⁴²⁵ I menší firmy mohly být znárodněny, pokud byly vnímány jako potenciální hrozba pro státní kontrolu ekonomiky, nebo pokud byly v odvětvích, která byla považována za strategická.

správce František Dvořák.⁴²⁶ K symbolickému znárodnění došlo 28. května 1952, v den 15. narozenin Josefa Podzimka.⁴²⁷

Po uvalení národní správy na firmu se stal podnik nejprve součástí národního podniku Moravskoslezské pily v Šumperku, a to již od 4. března 1948. O několik týdnů později přešla správa na Konstruktivu, národní podnik v Brně. Dne 2. února 1949 se bývalá firma Podzimek a syn stala součástí národního podniku Československé stavební závody, závodu Havlíčkův Brod.⁴²⁸ Následujícím národním správcem byl jmenován Stavební komunální podnik ONV v Třešti. Podnik zajišťoval stavební práce v rámci celého okresu, stalo se tak 2. února 1950. Dne 1. září 1950 z rozhodnutí ministerstva průmyslu byla firma Podzimek a syn začleněna do Okresního stavebního podniku Jihlava.

⁴²⁶ Národním správcem byl do roku 1955, kdy byl odvolán.

⁴²⁷ Dne 28. srpna 1952 obdržela Krista Podzimková oznámení od krajského národního soudu v Jihlavě, že veškerý majetek byl oficiálně znárodněn již k 1. lednu 1948. (PODZIMEK, Jan, PODZIMEK, Josef, PODZIMEK Martin a kol. *Pět generací stavařů: na přelomu tisíciletí*, s. 90-92.).

⁴²⁸ BUKVAJ, František. *Třešť 1349-2001*, s. 96-97.

2.2. Průmysl po roce 1948

Průmyslové podniky v Třešti byly znárodněny podle stejných zákonů a vyhlášek jako firmy jinde v Československu, viz s. 32.

2.2.1. Partex, národní podnik Nová Včelnice

Pod správou národního podniku Vlnařské závody partyzána Emra v Nové Včelnici (pozdější název národní podnik Partex, vlnařské závody, Nová Včelnice) se ocitla bývalá továrna A. Münch od roku 1951, kdy byl zrušen národní podnik Jilana Malý Beranov, jehož byla předtím součástí. V rámci Partexu byl třešťský závod označovaný jako závod 05.

V roce 1952 byla vystavěna v areálu továrny závodní kuchyně, jejíž počet strážníků se pohyboval kolem 500 osob. V roce 1955 bylo vystavěné sociální zázemí, oddělené pro muže a ženy. Na přelomu let 1954/1955 došlo k modernizaci barevny. Bohužel nedošlo k modernizaci čistícího zařízení, závod se několikrát potýkal s pokutami za nedodržování čištění odpadních vod – byly vypouštěny do potoka. Roku 1956 při kontrole bylo Partexu uloženo, aby vystavěl funkční čističku odpadních vod. V roce 1958 došlo k namontování odsávacího zařízení v barevně, díky kterému bylo v barevně v zimních měsících sucho a světlo.⁴²⁹ Roku 1962 došlo v barevně k umístění několika převzatých strojů ze závodů v Žirovnici a Malém Beranově. Taktéž byla dokončena stavba skladu materiálu.⁴³⁰

V rámci Partexu bylo třešťskému závodu dáno za úkol vyrábět technických tkanin, např. pro národní podnik Svit Gottwaldov (tento podnik měl pobočný závod ve Velkém Meziříčí, o kterém toho více zazní v následující kapitole). Výrobní prostory byly v třešťském závodu nadbytečné, proto bylo roku 1958 rozhodnuto, že část budov (bývalá továrna R. Bartůněk) bude převedena pod národní podnik Agrostroj Pelhřimov - odloučený podnik Třešť. Partex měl na revanš od Agrostroje bezplatný pronájem skladovacích prostor pro cca 10 vagonů surovin.⁴³¹

Z rozhodnutí ministerstva spotřebního průmyslu č. j. 1232/Ha/Ch z 1. září 1964 byl závod 05 národního podniku Partex v Třešti k 1. 10. 1964 zrušen.⁴³² Uvolněné objekty byly

⁴²⁹ JEŽEK, Rudolf a kol. *Třešť: 600 let městečka pod Špičákem*, s. 172-173.

⁴³⁰ SOA v Třeboni – oddělení České Budějovice. Fond Partex, vlnařské závody, s. p., Nová Včelnice, karton 20, inv. č. 39, nefoliováno

⁴³¹ SOA v Třeboni – oddělení České Budějovice. Fond Partex, vlnařské závody, s. p., Nová Včelnice, karton 20, inv. č. 39, nefoliováno

⁴³² SOA v Třeboni – oddělení České Budějovice. Fond Partex, vlnařské závody, s. p., Nová Včelnice, karton 18, inv. č. 30, nefoliováno.

převedeny do správy národního podniku Interier, Praha, který z něj vybudoval podnik 14 patřící pod závod 01 Třešť.

Již od září 1964 docházelo k likvidaci textilních strojů, které nebyly určeny k převezení, většina z nich byla sešrotována. Některé stroje či náhradní díly byly převezeny do střediska generálních oprav závodu 04 v Nové Včelnici. Většina základních prostředků jako menší stroje, nářadí a další byly rozděleny do ostatních závodů Partexu (Nová Včelnice, Malý Beranov, Nová Bystřice a Žirovnice).⁴³³ Ke 30. dubnu 1964 bylo v závodě 05 zaměstnáno 147 dělníků, z nichž valná většina prošla rekvalifikací a začala pracovat v národním podniku Interier, Praha, závod 01 Třešť, podnik 14. Součástí převedení závodu mezi národními podniky byly i seznamy přestupujících dělníků a základního vybavení - např. strojů.⁴³⁴

2.2.2. Kras, národní podnik Brno

Dělnické oděvní družstvo, firma R. Bartůněk a firma Sochůrek-Nechvátal a spol. byly v průběhu znárodnění roku 1948 sloučeny v jeden výrobní celek, který byl začleněn do národního podniku Oděvní průmysl Prostějov. V roce 1949 byl tento celek rozčleněn na dvě části:

1) V prostorech původní firmy Sochůrek, Nechvátal a spol. probíhala oděvní výroba. V roce 1952 přešel tento závod pod národní podnik Arma Praha, výrobní náplní byly vojenské stejnokroje pro důstojníky. V roce 1961 byla výroba ukončena a od 1. ledna 1962 zaměstnanci přešli do závodu národního podniku Kras Brno. Budovy byly předány národnímu podniku Interier Praha.

2) Od roku 1949 přešly původní firmy Rudolf Bartůněk a Dělnické oděvní družstvo jako jeden závod pod národní podnik Slavona se sídlem ve Slavonicích. Hlavní výrobní náplní byla výroba pracovních oděvů. V roce 1958 přešla Slavona pod národní podnik Otavan v Třeboni. Výrobní náplní byly stejnokroje pro poštu, dráhy a jiné organizace, konfekce a sportovní i pracovní oděvy. K 1. lednu 1961 přebíral závod v Třešti národní podnik Kras Brno.

Národní podnik Kras Brno, třešťský závod byl označován jako 13, byl umístěn do továrního komplexu na rohu ulic Dělnická a Wolkerova. Od roku 1972 byl součástí závodu

⁴³³ SOA v Třeboni – oddělení České Budějovice. Fond Partex, vlnářské závody, s. p., Nová Včelnice, karton 20, inv. č. 37, nefoliováno.

⁴³⁴ SOA v Třeboni – oddělení České Budějovice. Fond Partex, vlnářské závody, s. p., Nová Včelnice, karton 21, inv. č. 44, nefoliováno.

i odloučený provoz v Měříně. Mezi lety 1969-1970 došlo z rozhodnutí ředitelství národního podniku k investiční výstavbě nových výrobních prostor v areálu. Zde bylo vystavěno i učňovské středisko s kapacitou 80 učňů, jež mělo přispět ke zvyšování počtu pracovníků. Kromě učňovského střediska byly vybudovány i nové sklady, celková investice byla cca dva miliony Kčs. Dále došlo k modernizaci vybavení – např. nové stroje v žehlárně či nové šicí stroje značky Textima (z NDR).⁴³⁵

Mezi lety 1967-1972 závod v Třešti vyráběl pánské obleky, od roku 1972 se specializoval na sportovní konfekci z polyamidových materiálů. Bundy a pláště byly dodávány především do zahraničí – Východní blok, USA, SRN, Kanada, Finsko, Rakousko a další. V roce 1978 šlo na export na 94 % výroby.

Počátkem 90. let byl národní podnik Kras Brno transformován ve státní podnik. Od 1. dubna 1995 byl podnik transformován v Kras-Haka Brno, a. s., závod Třešť. Výrobní náplní byly nadále bundy a pláště dodávané z větší části do západní Evropy, částečně byl výrobní program doplňován šitím uniforem.⁴³⁶ Výroba v třešťském závodu byla ukončena roku 2004. V současnosti probíhá přestavba jednotlivých továrních objektů na byty (na přestavbě se podílí stavební firma Podzimek & synové).⁴³⁷

Tabulka 17.: Orientační data k n. p. Kras Brno – závod Třešť.

rok	počet zaměstnanců	průměrný plat v (Kčs)	hodnota výroby (mil. Kčs)
1964	314	1 375	17,5
1970	298	1 960	40,2

Zdroj: BUKVAJ, František. *Třešť 1349-2001*. Město Třešť, Katos Přerov, 2001.

2.2.3. Oděvní družstvo Vývoj

Po únoru 1948 byly v Oděvním družstvu Vývoj stanoveny reálné podmínky k rozvoji družstevního podnikání, čímž došlo k většímu zefektivnění výroby. V roce 1951 byl změněn oficiální název družstva na Vývoj, oděvní družstvo v Třešti.

V padesátých letech 20. století vzrostla členská základna z důvodu zániku soukromých živností. Družstvo získalo prostornější dílny v domě č. p. 137 (ulice Tovární), kde dříve bývala živnostenská truhlárna, v prvním poschodí vznikla prostorná stříhárna. V roce 1955 byly

⁴³⁵ BALÍK, BARTUŠEK, BUKVAJ a spol. *50 let KSČ: půlstoletí práce, bojů, vítězství a socialistického budování v Třešti*, s. 46-48.

⁴³⁶ BUKVAJ, František. *Třešť 1349-2001*, s. 98-100.

⁴³⁷ Kvůli zjištění bližších informací o národním podniku Kras Brno - závod Třešť jsem se obrátila na Moravský zemský archiv v Brně. Bohužel mi bylo odpovězeno, že mi prameny z fondu L 153 nemohou být zpřístupněny, protože ještě neuplynula ochranná doba, po kterou jsou dokumenty tajné.

otevřeny pobočky v Telči, Dačicích a Jemnici, kde taktéž probíhala výroba.⁴³⁸ Na počátku osmdesátých let byla rozšířena pobočka v Telči, díky tomu vzniklo na 80 nových pracovních míst. Nové provozovny vznikly i v Jihlavě, Pelhřimově a Brtnici. Do družstva byli přijímáni mladí lidé, průměrný věk členů družstva byl pod 30 let, zaměstnáno bylo na 84 % žen.

Družstvo pracovalo ve více objektech v Třešti (výroba nebyla koncentrována do jednoho továrního objektu), rozpracované oděvy se musely převážet. V roce 1968 začala výstavba moderního domu odívání, který po svém otevření 30. října 1970 centralizoval výrobu. Dům odívání se dodnes nachází na rohu ulic Franze Kafky a K. H. Máchy. S otevřením nového komplexu byly zlepšeny pracovní i hygienické podmínky, došlo k výrazné modernizaci přechodem na modernější technologie. V roce 1986 zasáhl budovu odívání požár, škoda dosáhla více než 800 000,- Kčs.⁴³⁹ Díky schopnosti zaměstnanců byla budova opravena do měsíce. Již před rokem 1989 se podařilo družstvu získat zakázku od italské firmy, za utržené devizové prostředky byl realizován nákup nových strojů a zařízení. Postupným zaváděním počítačů se zkvalitnila technická příprava výroby. Koncem osmdesátých let proběhala větší rekonstrukce oděvního domu. V průběhu devadesátých let 20. století byly z Rakouska, Německa a Japonska byly nakoupeny nové stroje a zařízení.

V rámci družstva fungovalo učňovské středisko, a to již od druhé poloviny čtyřicátých let 20. století. V roce 1970 přesídlilo učňovské středisko do budovy družstva v ulici Tovární. Počátkem osmdesátých let mělo družstvo na 200 učňů, pro které nedostačovala kapacita stávajícího objektu. Již roku 1978 rozhodlo vedení Vývoje o výstavbě nové budovy učňovského střediska, samotná výstavba byla realizována v letech 1979-1985. Vývoj se stal hlavním investorem nového areálu SOU Třešť, celkově bylo do stavby investováno 45 milionů Kč – většina peněz byla půjčkou od státu. Nový areál měl pojmut na 500 učňů.⁴⁴⁰ Výuka krejčovských učňů skončila krátce po roce 2000.⁴⁴¹

Již od počátku padesátých let se družstvo kromě šití konfekce zabývalo i šitím na zakázku. Vývoj pořádal módní přehlídky, které měly upoutat pozornost potenciálních

⁴³⁸ BALÍK, BARTŮŠEK, BUKVAJ a spol. *50 let KSČ: půlstoletí práce, bojů, vítězství a socialistického budování v Třešti*, s. 60.

⁴³⁹ KAMENÍKOVÁ, Marie. *Devadesát let oděvního družstva Vývoj Třešť*. Naše město 50, č. 6. 2021, Třešť, 2021, s. 11.

⁴⁴⁰ BUKVAJ, František. *Třešť 1349-2001*, s. 97-98.

⁴⁴¹ Areál je i v současnosti využíván pro výuku střední odborné školy a odborného učiliště. Nabídka vzdělávání se zaměřuje na práce v potravinářství, zahradnické práce, pečovatelské služby a truhlářské práce. (Sskola-trest.cz. *Nabídka vzdělávacích oborů*. Online [12. 4. 2024]. Dostupné z: <https://www.sskola-trest.cz/pro-uchazece/#1519509228111-ff4ae855-01db>).

zákazníků, modely většinou předváděli samotní krejčí a švadleny.⁴⁴² V sedmdesátých letech 20. století bylo pozměněno výrobní zaměření, nově byla výroba založena na pánském a dámském zakázkovém krejčovství, kožešnictví, šití prádla, prošívání dek, bytových doplňků, pletení halenek a svetrů včetně různých oprav oděvů a čištění kožešin. Obdobné služby byly nabízeny i v dalších pobočkách družstva.⁴⁴³ Od devadesátých let 20. století začaly být vyráběny i speciální pracovní oděvy do extrémních podmínek (GORE-TEX⁴⁴⁴ a NOMEX), které byly odolné proti chemikáliím, ohni či mrazu.⁴⁴⁵

Hlavním odběratelem družstva byl až do konce osmdesátých let 20. století Maloobchod textilního a oděvního zboží Praha, odkud byly výrobky dále distribuovány k prodeji po celém Československu.⁴⁴⁶ Po roce 1989 získalo družstvo zakázky např. v Itálii, Německu, Rakousku, Nizozemsku či v Belgii. Export na zahraniční trh tvořil okolo 90 % výroby Vývoje. Pro tuzemský trh zůstala hlavní výrobní náplní klasická konfekce.

Oděvní družstvo Vývoj se účastnilo v průběhu druhé poloviny 20. století řady výstav a veletrhů, avšak v dostupných pramenech nebyly konkrétní veletrhy a výstavy jmenovány. Na podzim roku 1995 se Vývoj zúčastnil veletrhu Styl Kabo v Brně a veletrhu Elegance v Praze, kde představovaná kolekce získala první cenu „Elegance 95“. Vznikly i nové značky, pod nimiž byla výroba exportována, jednalo se o Chairman style, Chairwoman style a Hobby style (zaměřeno na turistiku, zimní sporty, oděvy pro myslivce a rybáře). Občasné byly družstvu zadávány speciální zakázky – uniformy pro hradní stráž, uniformy pro švýcarskou gardu ve Vatikánu (2003) a další. Oděvní družstvo Vývoj funguje v Třešti do dnešních dní.⁴⁴⁷

⁴⁴² KAMENÍKOVÁ, Marie. *Devadesát let oděvního družstva Vývoj Třešť*. Naše město 50, č. 3. 2021, Třešť, 2021, s. 13.

⁴⁴³ KAMENÍKOVÁ, Marie. *Devadesát let oděvního družstva Vývoj Třešť*. Naše město 50, č. 4. 2021, Třešť, 2021, s. 13.

⁴⁴⁴ BUKVAJ, František. *Třešť 1349-2001*, s. 97-98.

⁴⁴⁵ KAMENÍKOVÁ, Marie. *Devadesát let oděvního družstva Vývoj Třešť*. Naše město 50, č. 9. 2021, Třešť, 2021, s. 13.

⁴⁴⁶ KAMENÍKOVÁ, Marie. *Devadesát let oděvního družstva Vývoj Třešť*. Naše město 50, č. 5. 2021, Třešť, 2021, s. 9.

⁴⁴⁷ Zkoušela jsem psát na vedení družstva ohledně dalších pramenů pro tuto diplomovou práci, ale bohužel mě odkázali pouze na všeobecnou literaturu o městě.

Tabulka 18.: Orientační data k Oděvnímu družstvu Vývoj.

rok	počet zaměstnanců v Třešti	počet zaměstnanců v celém družstvu	průměrný plat (Kčs/Kč)	hodnota výroby (mil. Kč/Kč)
1942	16	—	—	—
1946	42	—	—	—
1955	75	—	—	—
1964	196	—	1 118	8,4
1970	226	350	1 612	15,4
1980	—	500	—	—
1993	280	—	—	—
2000	—	400	—	—

Zdroj: KAMENÍKOVÁ, Marie. *Devadesát let oděvního družstva Vývoj Třešť*. Naše město 50, 2021.

2.2.4. Interier, národní podnik Praha

1958-1989

Největší rozmach truhlářské výroby v Třešti nastal koncem padesátých let 20. století, kdy byla většina původních továren ve městě začleněna do národního podniku Interier Praha. Od 1. dubna 1958 převzal Dělnické družstvo truhlářů Dřevo a továrnu Josefa Pokorného⁴⁴⁸ od Umělecko-průmyslových závodů, národní podnik, Brno, jako závod 01 národní podnik Interier Praha. Začátkem roku 1965 začal závod s dřevařskou výrobou i v bývalém závodu 05 Partex Nová Včelnice (viz Oddíl 2.2.1.).

Závod 01 byl v rámci národního podniku Interier největší, dosahoval nejvyšší produkce a měl nejvíce zaměstnanců. Součástí závodu v Třešti byly čtyři provozy:

- **Provoz 11** – dříve továrna Josefa Pokorného
- **Provoz 12** – dřívější Dělnické družstvo truhlářů Dřevo
- **Provoz 13** – v Telči
- **Provoz 14** – dřívější továrna Rudolfa Müncha

Dále bylo součástí závodu 01 i učňovské středisko a mechanické dílny (dílny pomáhaly zajišťovat vlastní technický pokrok).⁴⁴⁹ Provozy Interieru v Třešti zaměstnávaly na 1 000 lidí.⁴⁵⁰ Více jak polovina pracovníků byly ženy. Počátkem sedmdesátých let zaměstnával závod 01 více jak 67 % žen.

Budovy závodu 01 byly vzhledem k předchozím přestavbám dobře vybaveny, jak pracovními prostory, tak i sociálním zařízením. V rámci závodu 01 byla vytvořena dílna, jež

⁴⁴⁸ Oba tovární komplexy byly v předchozím období součástí Umělecko-průmyslových závodů, národní podnik Brno.

⁴⁴⁹ Roku 1961 převzal národní podnik Interier, Praha prostory bývalé firmy Sochůrek, Nechvátal a spol. a přebudoval je v mechanické dílny závodu 01.

⁴⁵⁰ BALÍK, BARTUŠEK, BUKVAJ a spol. *50 let KSČ: půlstoletí práce, bojů, vítězství a socialistického budování v Třešti*, s. 18.

se zaměřovala na vytváření prototypů, vývoj nových výrobků a uspokojení speciálních požadavků zákazníků (úprava standardizovaného nábytku na míru či návrh specifického zařízení).⁴⁵¹ Závod také měl vlastní vzorkovnu a prodejnu. V jednotlivých provozech fungovala závodní doprava.

Do roku 1965 byla pro závod 01 prvořadá výroba televizních skříní, kdy závod byl hlavním dodavatelem televizních skříní pro národní podnik Tesla Pardubice. V polovině šedesátých let byl pro třešťský závod stanoven nový výrobní program v podobě výroby nábytku.⁴⁵²

Ze zápisu č. X/65 z porady vedoucích provozů a útvarů konané dne 25. 9. 1965 se můžeme dovědět zajímavé informace týkající se naplánovaných akcí a úkolů a jejich plnění, např. výroba sololitových zásuvek skříní, využití pazdeřových desek ve výrobě či zpracování umakartového odpadu na desky stolku 44-49.⁴⁵³

Již roku 1958 se v třešťském Interieru začaly používat při sériové výrobě televizních skříní polyesterové laky na povrchovou úpravu výrobků. Od roku 1966, po změně výrobní náplně, byly v provozech instalovány linky taktového lisování, linka plošného obrábění a broušení a linka na dokončování nábytkových dílců.

Součástí Interieru Třešť bylo vlastní učňovské středisko, nacházející se v ulici Tovární. Stavební povolení ke stavbě učňovského střediska byla uděleno 7. 3. 1969, vlastní kolaudace budovy proběhala až 18. 8. 1978.⁴⁵⁴ Budova i v dnešní době slouží ke svému původnímu účelu – probíhá zde výuka truhlářů při SOU a SOŠ Třešť. Již během výstavby učňovského střediska byli v třešťském Interieru učni, roku 1975 bylo ve třech ročnících celkem 69 učňů.

Národní podnik Interier Praha se účastnil se svými výrobky různých výstav. Roku 1971 vystavoval své výrobky v Československu i v zahraničí, např. v Paříži, Torontu či Lucemburku. Na všech výstavách byla velice dobře ohodnocena bytová stěna Radikal (ta byla od počátku sedmdesátých let 20. století vyráběna v závodu 01 - provoz 14), pro své módní řešení a vysokou kvalitu. Tento výrobek byl v následujících letech exportován do řady

⁴⁵¹ 1868 – *Sto třicet let třešťského nábytkářství – 1998*. Naše město 27, č. 10.1998.

⁴⁵² V roce 1965 skončila výroba televizí v národním podniku Tesla Pardubice, výroba pokračovala v nově postaveném závodu Tesla Orava, kam již Interier nedodával televizní skřínky. (BALÍK, BARTUŠEK, BUKVAJ a spol. *50 let KSČ: půlstoletí práce, bojů, vítězství a socialistického budování v Třešti*, s. 24.).

⁴⁵³ MZA Brno. Fond K 847 (Interier, národní podnik Praha, závod Třešť), karton 1, nefoliováno.

⁴⁵⁴ MZA Brno. Fond K 860 (Intea, státní podnik, Třešť), karton 4, inv. č. 9, nefoliováno.

evropských zemí, ale také např. do Iráku. Stěna byla vyráběna po 10 let a celkem bylo vyrobeno více jak 60 tisíc kusů.⁴⁵⁵

Od roku 1982 byla část výrobní kapacity přesměrována k výrobě dětských pokojů. Ve smrkovém provedení byly vyráběny pro firmu Paidi v NSR (v provozech 11 a 12, v následujícím roce byla výroba rozšířena i do provozu 14). V roce 1984 začaly být vyráběny dětské pokoje řady Tina. V roce 1983 byla zahájena výroba nábytku řady Princip.⁴⁵⁶

Všechny produkty firmy byly státním testovacím ústavem zařazeny do první jakostní kategorie. Kromě sériově vyráběného zboží bylo v závodu 01 vyráběno i zařízení na zakázku, např. pro obchody, kanceláře či státní instituce.⁴⁵⁷ Roku 1974 se závod podílel na vybavení nové polikliniky v Třešti. Další velká zakázka směřovala začátkem osmdesátých let do Národního divadla, kde se závod podílel na výrobě vybavení baletního sálu, madel k točítým schodům ve staré budově divadla, krytů na radiátory a další. Závod 01 se dále podílel na vybavení např. Hotelu Thermal v Karlových Varech, Hotelu Praha či Paláce kultury v Praze (Kongresové centrum).⁴⁵⁸

Jubileum oslavila nábytkářská výroba roku 1968, kdy se konaly oslavy 100 let výroby nábytku v Třešti. Oslav se v září 1968 zúčastnila i ministryně spotřebního průmyslu Božena Macháčová - Dostálová.⁴⁵⁹ Interier získal během let s řádu vyznamenání, např. státní vyznamenání „Řád práce“, titul „Závod 50. výročí vzniku KSČ“ či uznání za „Vynikající kolektiv roku 1977“.⁴⁶⁰ Závod 01 si taktéž vedl tzv. Knihu cti, do které byly zaznamenány např. úspěchy v socialistických soutěžích.⁴⁶¹

Provoz 11

Od roku 1958 do roku 1963 probíhala v tomto provozu výroba televizních skříní. Následně byl provoz zaměřen na výrobu sektorového nábytku řady U-450.⁴⁶² V roce 1978 vyráběl provoz stále sektorový nábytek řady U-450 v objemu více jak

⁴⁵⁵ MIFKA, František. *Ze soukeníků nábytkáři*. Naše město 23, č. 3. 1994, Třešť, 1994, s. 21.

⁴⁵⁶ 1868 – Sto třicet let třešťského nábytkářství – 1998. Naše město 27, č. 10. 1998.

⁴⁵⁷ 110 let výroby nábytku v Třešti: 20 let n. p. *Interier Třešť*. Naše město 7, č. 9. 1978.

⁴⁵⁸ PŘECH, Vladimír. *Interier: pět let poté....* Naše město 37, 8. 2008, Třešť, 2008, s. 8.

⁴⁵⁹ Ministryně předala závodu 01 Řád práce a prošla si se svými náměstký i všechny podniky. (PŘECH, Vladimír. *Interier: pět let poté....* Naše město 37, 8. 2008, Třešť, 2008.).

⁴⁶⁰ 110 let výroby nábytku v Třešti: 20 let n. p. *Interier Třešť*. Naše město 7, č. 9. 1978.

⁴⁶¹ MZA Brno. Fond K 860 (Intea, státní podnik, Třešť), karton 6, inv. č. 15, nefoliováno.

⁴⁶² Tato řada nábytku byla vyráběna i v sedmdesátých letech, byla velice oblíbená jak v tuzemsku, tak i v zahraničí. Předností byla vysoká funkčnost, estetičnost i cenová dostupnost. (BALÍK, BARTŮŠEK, BUKVAJ a spol. *50 let KSČ: půlstoletí práce, bojů, vítězství a socialistického budování v Třešti*, s. 16.).

11 000 pokojů za rok. Od počátku roku 1982 byla část výrobní kapacity určena k výrobě dětských pokojů.

Vybavení provozu bylo postupně modernizováno, avšak větší přestavba továrního areálu neproběhla. V roce 1973 byla uvedena do provozu nová kotelna na mazut. Stejně tak bylo přistoupeno ke spalování veškerého dřevěného odpadu. Ve druhé polovině sedmdesátých let bylo v tomto provozu přistoupeno k modernizaci skladu konstrukčních desek. Na počátku osmdesátých let 20. století byla zahájena plynofikace provozu 11, dále proběhla rekonstrukce trafostanice a rozvodů. Počátkem osmdesátých let byla taktéž dokončena rekonstrukce a dostavba provozu.

Provoz 12

Mezi lety 1958-1965 se výroba specializovala na vyrábění televizních skříní. Od roku 1965 byl v tomto provozu vyráběn sektorový nábytek, konkrétně obývací pokoj řady U-550,⁴⁶³ na který byla zákazníkům zaručená tříletá záruční doba. Roku 1978 byly stále vyráběny obývací stěny řady U-550, v provedení jasan a ořech s předními plochami ve vysokém lesku (pomocí polyesterových laků), s produkcí více jak 6 300 pokojů za rok. Výroba těchto pokojů byla ukončena až během května 1985 a místo nich byla zavedena výroba nové obývací stěny Hermes. Od roku 1981 byla část kapacity výroby přesunuta k výrobě dětských pokojů.

Vybavení provozu bylo postupně modernizováno, aby odpovídalo potřebám výroby. Větší úprava továrního areálu nastala až na počátku osmdesátých let 20. století, kdy proběhla výstavba skladu konstrukčních desek na provozu 12.⁴⁶⁴

Provoz 14

Po převzetí továrních objektů bývalého textilního závodu národního podniku Partex Nová Včelnice bylo nutné kompletně přebudovat prostory. Dále bylo zapotřebí, aby byli dřívější textilní dělníci přeškoleni na dělníky dřevařské.⁴⁶⁵ Od listopadu 1964 začali přecházet první pracovníci Partexu na zapracování do provozů Interieru. Od ledna 1965 byl v továrně

⁴⁶³ Mezi lety 1966-1970 bylo vyrobeno na 16 140 souprav obývacích pokojů řady U-550. (BALÍK, BARTŮŠEK, BUKVAJ a spol. *50 let KSČ: půlstoletí práce, bojů, vítězství a socialistického budování v Třebí, s. 25*).

⁴⁶⁴ BURIAN, Metoděj. *Volební program města Třebí na období 1981-1985*. MNV Třebí, 1981.

⁴⁶⁵ Bývalým textilním dělníkům byla umožněna prohlídka provozu 11 a 12, aby se mohli seznámit s pracovním postupem a případně si i vybrat svoje další pracovní zařazení. I díky tomu byla většina dělníků následně alespoň relativně spokojena se svojí prací.

zahájen provoz. Na 120 původních textilních dělníků začalo s nejjednodušší výrobou, navíc jim byla poskytnuta posila odborných pracovníků z provozu 12.

Nejprve byl na tomto provozu upravován přířezem a lisováním výrobní materiál. O něco později začal provoz s výrobou spodních desek pro televizní skřínky tzv. Mimosa, magnetofony a doplňkové výrobky. Dále zajišťoval závod exportní úkoly při kompletaci obývacích pokojů řady U-450, které byly vyráběny v provozu 11.⁴⁶⁶ Později probíhala výroba stolků Kovona a dále i dalších částí nábytku řady U-450.⁴⁶⁷ Na počátku sedmdesátých let 20. století začal provoz vyrábět bytové stěny IN-480 tzv. Radikal.⁴⁶⁸ V roce 1978 byly stále vyráběny nábytkové stěny Radikal v provedení bílém a mahagon s roční produkcí 7 800 stěn za rok. Výrobky byly dokončovány kyselinotvrdnucími laky, které zajišťovaly matné provedení. Od roku 1983 byly vyráběny dětské pokoje řady Romantika a Kiddy v provedení modřín. V červenci 1985 byla ukončena výroba kuchyně Linea a byl zaveden do výroby nový obývací soubor Invence.

Po technické stránce byl provoz 14 přestavěn roku 1965, než se v objektu začaly vyrábět dřevěné komponenty. V roce 1973 byla uvedena do provozu nová kotelna na mazut, a taktéž bylo přistoupeno ke spalování veškerého dřevěného odpadu. Začátkem roku 1974 byl uveden do provozu sklad hořlavin.⁴⁶⁹ Počátkem osmdesátých let byla rekonstruována kotelna.

Po roce 1989

Dne 30. listopadu 1990 byl závod 01 vyčleněn z národního podniku Interier Praha a k 1. 12. 1990 vznikl samostatný právní subjekt Intea státní podnik. Součástí nového podniku byly všechny čtyři podniky dříve patřící pod závod 01 (tři z Třeště a jeden z Telče). Z rozhodnutí ministerstva pro správu národního majetku a jeho privatizaci vznikla k 1. květnu 1992 akciová společnost Intea Třešť, se sídlem v ulici Nádražní č. p. 168. Základní jmění společnosti bylo 63 930 000,- Kčs. Na základě restitučního řízení byly objekty bývalé firmy J. Pokorný navraceny rodině Pokorných.⁴⁷⁰ Po první vlně privatizace roku 1993 byly součástí

⁴⁶⁶ BALÍK, BARTŮŠEK, BUKVAJ a spol. *50 let KSČ: půlstoletí práce, bojů, vítězství a socialistického budování v Třešti*, s. 28.

⁴⁶⁷ MIFKA, František. *Ze soukeníků nábytkářů*. Naše město 23, č. 3. 1994, Třešť, 1994, s. 21.

⁴⁶⁸ BALÍK, BARTŮŠEK, BUKVAJ a spol. *50 let KSČ: půlstoletí práce, bojů, vítězství a socialistického budování v Třešti*, s. 29.

⁴⁶⁹ JOHN, Vladimír. *Sklad hořlavin*. Zpravodaj Interier Praha, 2. 1974.

⁴⁷⁰ Firma J. Pokorný byla znárodněna roku 1948, roku 1993 se díky restitučním navrátila do rukou rodiny Pokorných. Byla založena nová firma Jospo, která fungovala až do svého zániku roku 2010. V průběhu své existence se firma soustředila na výrobu sektorového nábytku a doplňků, parket, obkladů a stolů pro stolní tenis. Od roku 1997 začala firma vyrábět nové druhy sektorového nábytku pod obchodní značkou Impuls. Kolem roku 2000 byla velká část produkce firmy určena pro obchodní domy s nábytkem IKEA. (*JOSPO spol. s r. o.: historie a současnost*. Naše město 27, 1998 s. 78.; LUKEŠ, Tomáš. *Představujeme třešťské firmy: JOSPO spol. s r. o. včera, dnes a zítra*. Naše město 30, 1. 2001, Třešť, 2001, s. 10.).

Intea a. s. dva původní podniky Interieru (bývalá Münchova a Knappovu továrna). Od roku 1997 nedocházelo k žádné investici do dalšího rozvoje firmy. V říjnu 2003 byl podán návrh na konkurz firmy (mzdy nebyly zaměstnancům vypláceny po několik měsíců), který byl zahájen roku 2004.

Výroba v průběhu devadesátých let 20. století pokračovala po nezbytné modernizaci převážně tzv. na sklad (muselo být dostatek zboží, aby mohlo být exportováno zákazníkovi ve velice krátké době). Hlavní výroba byla soustředěna na kancelářský nábytek, který byl v té době velice žádaný. Na tuzemském trhu měla firma v devadesátých letech 20. století na 320 odběratelů. Export do zahraničí činil cca 1/3 celkové produkce – výrobky směřovaly např. do Německa, Nizozemska, Belgie či států SNS.⁴⁷¹

Tabulka 19.: Orientační data k n. p. Intea Praha – závod Třešť.

rok	počet zaměstnanců závodu 01	průměrný plat (Kčs)	objem výroby v (mil. Kčs/Kč)
1958	1 160	1 235	47
1963	880	—	50,3
1964	674	1 373	34,1
1968	960	—	72
1970	819	1 878	91,6
1973	1 017	—	124,5
1978	1 018	2 316	193
1990	912	—	—
1991	770	—	—
1993	400	—	—
1998	—	—	180
2003	150	—	—

Zdroj: MZA Brno. Fond K 847 (Interier, národní podnik Praha, závod Třešť). MZA Brno. Fond K 860 (Intea, státní podnik, Třešť).

2.2.5. Agrostroj Pelhřimov, národní podnik (Pezag a. s., MGG Třešť s. r. o.) 1953-1989

Od ledna 1953 převzal třešťský závod národního podniku Topos Šluknov národní podnik Agrostroj Pelhřimov, jako odloučený provoz Agrostroje Pelhřimov. V srpnu 1958 získal Agrostroj k využívání zadní část budov od národního podniku Partex Nová Včelnice, tzv. budovy dolního Agrostroje.⁴⁷² Roku 1969 byl odloučený závod Agrostroje Pelhřimov

⁴⁷¹ 1868 – Sto třicet let třešťského nábytkářství – 1998. Naše město 27, č. 10.1998.

⁴⁷² SOA v Třeboni – oddělení České Budějovice. Fond Agrostroj Pelhřimov, s. p., Pelhřimov, karton 25, inv. č. 356, nefoliováno.

v Třešti jmenován samostatným závodem.⁴⁷³ V roce 1983 byl změněn název z Agrostroje na Agrozet národní podnik.

Stavební a technologické úpravy závodu probíhaly po celou dobu jeho působení v Třešti, avšak zásadními změnami byly především: roku 1960 byla v tzv. dolním Agrostroji vybudována lisovna, svařovna, plechárenna a montážní dílna. V roce 1969 byla zahájena výstavba nové výrobní haly o ploše 2 200 m². Nová hala byla zprovozněna na počátku roku 1973 a byl do ní přestěhován sklad hutního materiálu a přípravná, lisovna a obrobna. Pracovníci měli k dispozici také nové sociální zařízení a šatny. V průběhu roku 1986 byla uvedena do provozu dílna vybavená průmyslovým robotem.⁴⁷⁴

Se začátkem výroby roku 1953 byla do třešťského provozu přesunuta výroba pístových a odstředivých čerpadel z národního podniku Sigma Olomouc. Hlavní výrobní program byl ředitelstvím Agrostroje Pelhřimov stanoven na výrobu čerpadel pístových i odstředivých, jež byla dodávána i pro důležité stavby jako např. elektrárny. Další čerpadla byla vyráběna pro sací bagry, cukrovary či vlaky. Výše zmíněná čerpadla byla ve velkém exportována do Korejské lidové republiky.⁴⁷⁵

Od roku 1955 výroba čerpadel postupně ustupovala a byla nahrazována výrobou zemědělských strojů, konkrétně dojiček. Po získání nových prostorů tzv. dolního Agrostroje byly nové budovy adaptovány k výrobě menších zemědělských strojů nebo jejich částí. Od roku 1959 byly v odloučeném závodě Agrostroje Pelhřimov v Třešti vyráběny kompletní zemědělské stroje, konkrétně řezačky pro drůbež ŘPDM-22, rotační řezačky ŘRM a rozmetadla chlévské mrvy RmA-2 a náhradní díly k výše zmíněným strojům.⁴⁷⁶ Následně od roku 1961 byla hlavní výrobní náplní výroba rozmetadla chlévské mrvy RmA-2A a soustrojí rotační vývěvy SRV-1000. Následující roky byla výroba rozmetadla zmodernizována na typ RmVA-3 s adaptérem, který byl vhodný i pro rozmetání sypkých hmot jako např. vápna. Ve druhé polovině šedesátých let 20. století byly primárně vyráběny rotační žací stroje, adaptéry na rozmetání chlévské mrvy a rotační vývěvy k dojičkám. Od roku 1968 byla

⁴⁷³ SOA v Třeboni – oddělení České Budějovice. Fond Agrostroj Pelhřimov, s. p., Pelhřimov, karton 1, inv. č. 6a, nefoliováno.

⁴⁷⁴ Jednalo se o ucelený soubor strojů a zařízení, který sloužil k zarovnávání a navrtávání konců hřídelí po nadělení přířezů z hutního materiálu. Zavedení těchto strojů do výroby znamenalo zrychlení a ulehčení práce pro dělníky podniku.

⁴⁷⁵ BALÍK, BARTUŠEK, BUKVAJ a spol. *50 let KSČ: půlstoletí práce, bojů, vítězství a socialistického budování v Třešti*, s. 12.

⁴⁷⁶ SOA v Třeboni – oddělení České Budějovice. Fond Agrostroj Pelhřimov, s. p., Pelhřimov, karton 149, inv. č. 1218, nefoliováno.

vyráběna rozmetadla hnojiv RU-5. Tato výroba pokračovala i v sedmdesátých a osmdesátých letech 20. století.

Mezi lety 1955 a 1970 vzrostla výroba na šestinásobek. Na počátku sedmdesátých let byla produkce zvýšena o 37 %, hlavní výrobní náplní byly rotační žací stroje RŽS-160, jejichž produkce byla ze 2/3 exportována do států Východního bloku (v rámci politicko-ekonomické spolupráce).⁴⁷⁷ V následujících letech mělo na export směřovat více zboží - roku 1973 měla být zvýšena produkce RŽS-160 ze dvou tisíc kusů za rok na pět tisíc kusů za rok, bohužel se nepodařila zvýšit produkce za jeden rok o tolik, nakonec bylo vyrobeno 4 120 kusů.⁴⁷⁸ Následující rok bylo těchto strojů vyrobeno více jak 4 500 kusů. Ve stejném období byly dílce RŽS-160 dodávány i nizozemské firmě PZ Zweegers.⁴⁷⁹

Všechny výrobky třeštského závodu byly státní zkušebnou vyhodnoceny jako výrobky první jakostní třídy a některé z nich získaly zlatou medaili na několika ročnících Mezinárodního brněnského veletrhu. Závod získal mnoho titulů a vyznamenání, např. roku 1962 titul „Závod XII. Sjezdu KSČ“ či roku 1969 byl kolektiv pracovníků oceněn vyznamenáním „Za zásluhy o výstavbu“.⁴⁸⁰

Po roce 1989

Koncem roku 1989 se státní podnik Agrozet začal rozpadat (z národního podniku Agrozet se roku 1988 stal státní podnik). Roku 1990 byla založena akciová společnost Agrostroj Pelhřimov.⁴⁸¹ Roku 1991 byla ve spolupráci Agrostroje Pelhřimov a nizozemské firmy PZ Zweegers založena akciová společnost Pezag.⁴⁸² Zásadní restrukturalizace v rámci Agrostroje nastala roku 1998. Následujícího roku akciová společnost Agrostroj Pelhřimov prodala společnosti Pezag výrobní závod v Třešti. V roce 2002 se stal Pezag součástí holdingu

⁴⁷⁷ *Z třeštského Agrostroje*. Naše město 2, 12. 1973, Třešť, 1973, s. 2-3.

⁴⁷⁸ SOA v Třeboni – oddělení České Budějovice. Fond Agrostroj Pelhřimov, s. p., Pelhřimov, karton 106, inv. č. 745, nefoliováno.

⁴⁷⁹ SOA v Třeboni – oddělení České Budějovice. Fond Agrostroj Pelhřimov, s. p., Pelhřimov, karton 150, inv. č. 1221, nefoliováno.

⁴⁸⁰ BALÍK, BARTŮŠEK, BUKVAJ a spol. *50 let KSČ: půlstoletí práce, bojů, vítězství a socialistického budování v Třešti*, s. 15.

⁴⁸¹ Agroportal24h.cz. *Agrostroj Pelhřimov v 90. letech. Dobové video o historii, výrobě a tehdejší technice*. Online [13. 4. 2024]. Dostupné z: <https://www.agroportal24h.cz/clanky/agrostroj-pelhrimov-v-90-letech-dobove-video-o-historii-vyrobe-a-tehdejsi-technice>

⁴⁸² Prvotním účelem firmy bylo vybudování československé obchodní sítě pro prodej výrobků firmy PZ Zweegers a export výrobků Agrostroje Pelhřimov pod značkou Pezag do západní Evropy a zámorí.

Eurotech Group s. r. o.⁴⁸³ (závod v Třešti - Eurotech Třešť s. r. o.), roku 2022 proběhla změna názvu na MGG Třešť s. r. o.⁴⁸⁴

Agrostroj Pelhřimov po roce 1990 modernizoval své výrobky z dob předcházejících a začal je úspěšně vyvážet na trh západní Evropy.⁴⁸⁵ V současnosti se výroba zaměřuje na výrobky lité z hliníku, obrábění a montáž.

Tabulka 20.: Orientační data k n. p. Agrostroj Pelhřimov – závod Třešť/MGG s. r. o.

rok	počet zaměstnanců	průměrný plat (Kčs/ Kč)	objem výroby v (mil.Kčs)
1953	105	—	4,8
1955	—	1 268	—
1958	163	—	8,6
1964	277	1 535	31,3
1970	261	1 957	50,6
1976	264	—	—
1981	277	—	98,9
1985	272	—	—
2022	—	33 000	—

Zdroj: SOA v Třeboni – oddělení České Budějovice. Fond Agrostroj Pelhřimov, s. p., Pelhřimov. Dnc-mms.cz. *Pezag Machining a. s.* Online [13. 3. 2024]. Dostupné z: <http://www.dnc-mms.cz/reference/pezag-machining-as/> Kurzy.cz. *MGG Třešť s. r. o.* Online [13. 3. 2024]. Dostupné z: <https://rejstrik-firem.kurzy.cz/00511625/mgg-trest-sro/>

2.2.6. Okresní průmyslový podnik Jihlava – pobočka Třešť (Kool Trading spol. s. r. o.)

V roce 1955 v rámci Sdruženého komunálního podniku v Třešti⁴⁸⁶ vznikl v bývalé autodílně na ulici Čenkovské zámečnický podnik. Tento podnik byl začleněn do Okresního kovopodniku Dačice, od roku 1956 byl součástí Okresního průmyslového kombinátu. Mezi lety 1957-1960 byl součástí Kovopodniku místního hospodářství KNV v Jihlavě se sídlem v Třebíči. a konečně od 1. 7. 1960 byl začleněn do okresního průmyslového podniku Jihlava, jehož součástí byl až do období po sametové revoluci.

Okresní průmyslový podnik Jihlava – pobočka Třešť měl dvě zámečnické dílny (jedna na ulici Čenkovské (výroba menších strojních zařízení), druhá v ulici Nádražní (kolářská dílna). V roce 1961 byla zahájena stavba železné haly v ulici Dr. Richtera, kam byla následně přestěhována kolářská dílna, jelikož velikost původní dílny značně omezovala výrobní

⁴⁸³ Dnc-mms.cz. *Pezag Machining a. s.* Online [13. 4. 2024]. Dostupné z: <http://www.dnc-mms.cz/reference/pezag-machining-as/>

⁴⁸⁴ Kurzy.cz. *MGG Třešť s. r. o.* Online [13. 4. 2024]. Dostupné z: <https://rejstrik-firem.kurzy.cz/00511625/mgg-trest-sro/>

⁴⁸⁵ BUKVAJ, František. *Třešť 1349-2001*, s. 96.

⁴⁸⁶ Vznikl roku 1950 a soustřeďoval všechna řemesla a drobné provozovny.

kapacitu. Mezi lety 1972-1974 byla vybudována v areálu i druhá železná hala, kam byla přemístěna strojní výroba z ulice Čenkovské. Součástí areálu bylo i středisko pro klempíře.

Ředitelství okresního průmyslového podniku určilo, že hlavním zaměřením zámečnické dílny bude výroba široké škály zařízení pro jednotná zemědělská družstva a státní statky, např. mechanické čističky pro krávy, fukary na seno a píci, proorávače brambor, pařící kotle na brambory, kamna s ventilátory pro kravíny či prosvětlovače vajec pro drůbežárny. Provozovna vyrobila i stovky šrotovníků. Od sedmdesátých let 20. století se výroba soustředila především na výrobu míchaček na maltu, které byly dodávány do prodejen Domácích potřeb a Technomatu. Kolářská dílna se od počátku své existence zaměřovala na výrobu tradičních selských dřevěných vozů a kol, později byly vyráběny vozy s gumovými koly a ruční vozíky.⁴⁸⁷

Dne 28. 2. 1991 byla třešťská pobočka Okresního průmyslového podniku Jihlava zprivatizována, majitelem se stala firma MBS spol. s r. o. z Batelova. K 1. 1. 1996 prodala firma MBS spol. s r. o. areál podniku firmě Kool Trading spol. s r. o.⁴⁸⁸ Firma se zabývá výrobou, návrhy a realizací technologických linek v kamenoprůmyslu. Hlavní výrobní program je výroba a montáž pásových dopravníků pro přepravu kameniva a sypkých hmot, úprava a rekonstrukce drtících a třídících linek pro nerostné suroviny, zařízení pro skladování nerostných surovin, výroba ocelových konstrukcí pro stavebnictví a další. Významné zakázky firmy v posledních letech byly např. repase a prodloužení pásového dopravníku v provozovně Znojmo; rozšíření kamenolomu Studena v Bulharsku; dodávka čtyř kusů mostových pásových dopravníků pro vápenku Saginaw v Alabamě (USA); či výroba ocelových konstrukcí pro třídiče linky v kamenolomu Kellve ve Švédsku.⁴⁸⁹

2.2.7. Podzimek a synové po roce 1990

Mezi lety 1950-1989 měl v Třešti pobočku Okresní stavební podnik Jihlava. Sídlo třešťské pobočky podniku bylo umístěno v budovách znárodněné firmy Podzimek a syn, v ulici Váňovská, pobočka provozovala i vlastní cihelnu v ulici Čenkovská. Okresní stavební podnik Jihlava – pobočka Třešť se podílel na řadě staveb, např. rozšíření výrobních prostor národního podniku Interier v Třešti či na bytové výstavbě ve městě.⁴⁹⁰

⁴⁸⁷ BUKVAJ, František. *Třešť 1349-2001*, s. 101-102.

⁴⁸⁸ Firma Kool Trading spol. s r. o. byla založena 24. 7. 1992 a zaměřovala se na činnost organizačního a ekonomického poradce v oboru strojních technologií.

⁴⁸⁹ Kool.cz. *Kool Trading, spol. s r. o.* Online [13. 4. 2024]. Dostupné z: <https://kool.cz/>

⁴⁹⁰ *25 let práce a činnosti národních výborů v okrese Jihlava: 1945-1970*, s. 91. (Muzeum Vysočiny – pobočka Třešť, inv. č. Tř-20/D/832/1).

V roce 1990 byla pobočka v Třešti odtržena od Okresního stavebního podniku Jihlava a vznikl Stavební podnik Třešť, ředitelem byl František Kříž. Jako asistent ředitele nastoupil v září 1991 Martin Podzimek, syn Josefa Podzimka.⁴⁹¹ Josef Podzimek se přihlásil o restituci znárodněné firmy J. Podzimek. Privatizace Stavebního podniku Třešť byla schválena českou vládou usnesením č. 259 dne 19. května 1993. Následně mohlo dojít k odprodeji národního podniku Stavební podnik Třešť. Privatizace byla dokončena 30. září 1993. Dne 27. prosince 1993 podepsal Josef Podzimek kupní smlouvu mezi restitučním nárokem Josefa Podzimka a firmou Podzimek a synové.⁴⁹² Generálním ředitelem firmy Podzimek a synové s. r. o. se stal František Kříž, Josef Podzimek byl majoritním vlastníkem firmy, Jan Podzimek se stal obchodním ředitelem a Martin Podzimek technickým ředitelem firmy. V průběhu roku 1994 byl odvolán generální ředitel František Kříž kvůli špatnému hospodaření s firmou.⁴⁹³ Dne 1. listopadu 1994 se generálním ředitelem firmy stal Jan Podzimek. Firma se zabývá stavebnictvím, dřevovýrobou a strojírenstvím, působí v Třešti a v Praze (pobočka firmy).

Stavební firma

Stavební a montážní firma Podzimek a synové s. r. o. zajišťuje občanské, průmyslové a inženýrské stavby dodávané na klíč, které z větší části provádí vlastními pracovníky. Největším působením je firma spjata s Třeští a Prahou. Firma se za poslední dobu podílela např. na výstavbě rezidence Kästle v Novém Městě na Moravě; výstavbě budovy E Krajského úřadu Jihlava; rekonstrukci ZŠ Charlotty Masarykové v Praze-Velká Chuchle; vybudování výcvikového střediska Ministerstva vnitra – Jihlava, areál Pouště či přestavba bývalého objektu Kras-Haka Brno, akciová společnost, závod Třešť.⁴⁹⁴

Dřevovýroba

Dřevovýroba Podzimek s. r. o. byla založena 6. listopadu 2002, do té doby firma fungovala jako samostatné středisko firmy Podzimek a synové. Generálním ředitelem se stal Martin Podzimek. V devadesátých letech 20. století rozpracovala novou technologii pokládky dřevěných podlah, která byla později zaregistrována jako chráněný vzor.⁴⁹⁵ Část dřeva

⁴⁹¹ PODZIMEK, Jan, PODZIMEK, Josef, PODZIMEK Martin a kol. *Pět generací stavařů: na přelomu tisíciletí*, s. 113-116.

⁴⁹² Tato firma vznikla dne 29. října 1992, Josef Podzimek ji založil se syny Janem a Martinem. Nová firma zahrnovala stavební a strojírenskou firmu.

⁴⁹³ V souvislosti s odchodem F. Kříže z firmy podalo výpověď více jak 100 pracovníků.

⁴⁹⁴ Podzimek.cz. *Stavební firma Podzimek & synové s. r. o.* Online [13. 4. 2024]. Dostupné z: <https://www.podzimek.cz/>

⁴⁹⁵ Nášlapná vrstva se lepí a přistřeluje speciálními svorkami na mezivrstvu z laťovky, popř. překližky, která je kotvena přes gumové podložky k podkladu. Vznikne tak tepelně i zvukově odizolovaná polopružná podlaha, která

pro výrobu pocházela v té době z Brazílie, odkud bylo přímo dováženo po domluvě s tamní firmou, která se zabývala těžbou a distribucí dřeva.⁴⁹⁶ Firma je od roku 1996 stálým členem americké asociace výrobců a distributorů dřevěných podlah National Wood Flooring Association.

Hlavními produkty firmy jsou podlahy a venkovní terasy, okna a dveře a umělý kámen. Součástí nabídky je i rekonstrukce starých dřevěných podlah, stalo se tak např. v Hotelu Imperial či na Zámku v Lednici.⁴⁹⁷

Strojírenská firma

Restituce druhé části původní firmy Josef Podzimek a syn zahrnovala cihelnu na ulici Čenkovská. Během let, kdy sloužil areál národnímu podniku Štěrkovny a pískovny Brno, zbyl z původní cihelny jen dřevěný plášť budovy. Vláda České republiky privatizaci schválila 22. prosince 1993 pod č. 7 29, avšak kvůli zdoluhavým byrokratickým úkonům došlo k definitivní privatizaci až 20. února 1995. Po dokončení privatizace vznikly Strojírny Podzimek s. r. o., generálním ředitelem byl jmenován Jiří Kotrba, který firmu řídí i v současnosti. Strojírny Podzimek obdržely v roce 1997 Velký průkaz způsobilosti pro výrobu ocelových konstrukcí i Osvědčení pro stavbu lodí.⁴⁹⁸

Strojírny Podzimek se specializují na výrobu zařízení a technologii na zpracování stavebních hmot, hydrotechnická zařízení, turbíny pro malé vodní elektrárny a transportní zařízení pro dřevozpracující průmysl. Firma v posledních letech vyráběla např. technologické linky pro výrobu drceného kameniva v Lubné u Rakovníka, klapky bezpečnostního přelivu hráze vodní nádrže Nechanice či točité schodiště a ocelové konstrukce na hradě Orlík u Humpolce.⁴⁹⁹ Dále firma např. vyráběla ocelové podpírací klapky na vodním díle Gabčíkovo na Dunaji.⁵⁰⁰

nevrže a zároveň lépe odolává vlhkostním změnám. (PODZIMEK, Josef. *Pět generací stavařů: život ve třech stoletích*. Praha, 2006, s. 238).

⁴⁹⁶ PODZIMEK, Jan, PODZIMEK, Josef, PODZIMEK Martin a kol. *Pět generací stavařů: na přelomu tisíciletí*, s. 123-124.

⁴⁹⁷ Drevovyroba-podzimek.cz. *Dřevovýroba Podzimek s. r. o.* Online [13. 4. 2024]. Dostupné z: <https://www.drevovyroba-podzimek.cz/>

⁴⁹⁸ BUKVAJ, František. *Třešť 1349-2001*, s. 96-97.

⁴⁹⁹ Strojírny-podzimek.cz. *Strojírny Podzimek s. r. o.* Online [13. 4. 2024]. Dostupné z: <https://www.strojirny-podzimek.cz/>

⁵⁰⁰ V té době se jednalo o největší jezové klapky vyrobené v České republice. (PODZIMEK, Jan, PODZIMEK, Josef, PODZIMEK Martin a kol. *Pět generací stavařů: na přelomu tisíciletí*, s. 119).

3. Zpracovatelský průmysl ve Velkém Meziříčí

Tato kapitola se zaměřuje na představení předních výrobců zpracovatelského průmyslu ve Velkém Meziříčí, které mělo v průběhu historie velice rozmanitý průmyslový vývoj.

Ve Velkém Meziříčí⁵⁰¹ již od 15. století vznikaly první cechy k ochraně zájmů řemeslníků, např. roku 1499 vznikl cech ševců, 1503 cech krejčích či 1514 cech kožešnický. Cechovní řády vydala meziříčským řemeslníkům městská rada v Jihlavě nebo je vydávala či potvrzovala vrchnost. První tovaryšský řád byl ve městě vydán roku 1523.⁵⁰² Ve městě bylo v největším rozmachu cechů na 23 řemeslnických cechů s rozmanitým zaměřením.⁵⁰³ V blízkém okolí města vznikla v 18. století textilní manufaktura hrabat Kouniců z Křižanova, pro niž a pro textilní podnik ve Slavkově pracovali i meziříčští soukeníci.⁵⁰⁴

Cechy existovaly do roku 1859, kdy byly zrušeny a císařským patentem byl vydán živnostenský řád.⁵⁰⁵ Od roku 1883 byla ve Velkém Meziříčí stanovena činnost společenstev, která organizovala řemeslníky a živnostníky. K 31. 12. 1948 byla společenstva zrušena a roku 1949 byl ustanoven Svaz československého živnostnictva v Praze. Podřízené krajské a okresní sekretariáty měly za úkol likvidaci samostatných živností a přechod živnostníků do výrobních družstev nebo začlenění do místního průmyslu. Svaz byl rozpuštěn po dokončení centralizace roku 1952.

⁵⁰¹ Město Velké Meziříčí se nachází zhruba 30 km východně od Jihlavy a 50 km západně od Brna, na soutoku řek Balinky a Oslavy. V rámci dopravy má město výhodnou polohu, po severním okraji města vede dálnice D1, dále pak do města směřuje 7 státních a okresních silnic ze všech světových stran. Výstavba železničních koridorů město minula, přesto má od roku 1886 železniční přípojku do Studence (trať Brno-Jihlava)⁵⁰¹ a od roku 1953 i do Křižanova (trať Brno-Havlíčkův Brod). (RIPPEROVÁ, Marie, ŠUSTR, Milan. *Velké Meziříčí včera a dnes*. Žďár nad Sázavou, TVÁŘE, s. r. o., 2018, úvod.).

⁵⁰² PIŠÍN, Libor. *Velké Meziříčí: historie a současnost*. Velké Meziříčí, Městský národní výbor ve Velkém Meziříčí, 1975, s. 44.

⁵⁰³ RIPPEROVÁ, Marie, ŠUSTR, Milan. *Velké Meziříčí včera a dnes*, úvod.

⁵⁰⁴ Na počátku 18. století vyráběli členové místního soukenického cechu sukna a boa pro textilní podnik ve Slavkově. Meziříčští rukodělní punčocháři se sdružovali v cech, který vyráběl ze slavkovské vlny hrubé punčochy. Tak vznikla v Meziříčí jakási filiálka pro centralizovanou manufakturu ve Slavkově, jejímž úkolem bylo zpracovat hrubší vlnu. Později nastala nespokojenost se snižováním mezd ze strany zadavatelů ze Slavkova, což vedlo k zániku pobočného podniku ve městě. Poslední zpráva o filiálce ve městě pochází z února 1707.

⁵⁰⁵ Císařský patent z 20. 12. 1859, který nabyl působení 1. 5. 1860, defacto zrušil omezení svobodně podnikat a byla legalizována hospodářská politika. S výjimkou několika živností (které byly prohlášeny za koncesní), byla veškerá podnikatelská činnost prohlášena za svobodnou. Živnostenský řád tak umožnil koncentraci různých výrobních činností. Nijak nereguloval pracovní či výrobní vztahy zaměstnanců a zaměstnavatelů. (Beck-online. *Císařský patent z 20. 12. 1859, jímž se vydává řád živnostenský*. Online [2. 4. 2024]. Dostupné z: <https://app.beck-online.cz/bo/chapterview-document.seam?documentId=onrf6mjygu4v6mrsg4wta>).

3.1. Průmyslová výroba ve Velkém Meziříčí do roku 1948

V průběhu 19. století vznikaly ve městě první továrny se zaměřením na textilní zpracování, dále koželužny a v návaznosti na ně i klišárny.⁵⁰⁶ Koželužská výroba byla provázána s výrobou klišářskou, jelikož klišárny zpracovávaly koželužský odpad. Kolem poloviny 19. století bylo ve městě již 12 klišáren, které vyráběly různé druhy klišu – truhlářský, soukenický či nástrojový.⁵⁰⁷ Během poslední třetiny 19. století se začalo ve Velkém Meziříčí rozvíjet i další průmyslové odvětví, konkrétně slévárenství a strojírenství (které se velice dobře rozvíjí ve městě i dnes).

Velkou změnu přinesla do průmyslové výroby elektřina, která začala být do jednotlivých továren zaváděna v prvním desetiletí 20. století. Roku 1906 byla spuštěna do provozu elektrárna (poháněna vodou z řeky Balinky) patřící k firmě A. Jelínek, stejného roku byla zavedena elektřina právě do Jelínkovy koželužny a v následujících letech i do dalších firem a institucí ve městě.

Průmysl ve Velkém Meziříčí byl velice zasažen finanční krizí z roku 1922,⁵⁰⁸ která se projevila až v následujících letech. V roce 1926 bylo propuštěno na 500 lidí při uzavření Beckovy textilní továrny, dalších 100 lidí při zastavení práce v Breitenbachově slévárně. Práce byla zastavena také ve dvou parních mlýnech, ve škrobárnách i jinde. V době Velké hospodářské krize nastala nejtěžší situace ve městě mezi lety 1929-1933, v té době bylo ve Velkém Meziříčí bez práce na 660 lidí. Během hospodářské krize na 1000 obyvatel připadalo 24,5 nezaměstnaných (1. 12. 1930). Velkomeziříčsko bylo zemědělsko-průmyslovým krajem a nedostatek pracovních příležitostí odváděl pracovníky z města do větších průmyslových měst jako Brno, kde si mohli přeci jen lépe najít zaměstnání.⁵⁰⁹

⁵⁰⁶ MAKOVSKÝ, Vladimír. *Velké Meziříčí – historické a jiné zajímavosti*. Velké Meziříčí, Město Velké Meziříčí, 2007, s. 7.

⁵⁰⁷ PIŠÍN, Libor. *Velké Meziříčí: historie a současnost*, s. 51.

⁵⁰⁸ Po konci první světové války bylo nutné v nové Československé republice stabilizovat ekonomiku, nejen kvůli vysoké inflaci. Roku 1919 proběhla tzv. Rašínova měnová reforma, která měla stabilizovat ekonomiku. Avšak přes snížení množství peněz v oběhu zůstala inflace přes 50 %, proto byla zavedena přísná měnová politika. Deflační politika zhoršila ekonomickou situaci, průmyslová výroba vykázala v letech 1921-1923 výrazný pokles. V této návaznosti se velice snížil export z Československa. Pokles výkonnosti ekonomiky zvýšil nezaměstnanost, podniky se ocitly v platební neschopnosti a problém měl i bankovní sektor. (Česká národní banka. *Ekonomický vývoj na území České republiky*. Online [3. 4. 2024]. Dostupné z: https://www.historie.cnb.cz/cs/menova_politika/prurezova_temata/menova_politika/1_ekonomicky_vyvoj_na_u_zemi_ceske_republiky.html).

⁵⁰⁹ PIŠÍN, Libor. *Velké Meziříčí: historie a současnost*, s. 46.

3.1.1. Kallabova továrna na sukna

Rodina Kallabových vyráběla sukna a vlněné zboží v manufakturní výrobě již ve čtyřicátých letech 19. století. Při zhotovování suken a dalšího zboží pomáhali zakladateli Františku Kallabovi i jeho synové František ml., Viktor, Antonín, Jan a Benedikt, kromě nich měla manufaktura i další zaměstnance. Výrobna nesla německý název „Tuch und Wollenwaren Erzeugungsgesellschaft Franz Kallab und Söhne“.⁵¹⁰

Roku 1851 požádal František Kallab o udělení jednoduchého tovární oprávnění.⁵¹¹ Při komisionálním šetření změnil svoji původní žádost na žádost o udělení formálního zemského tovární oprávnění, jelikož se továrna rozrostla nad hranice jednoduchého továrního oprávnění. Formální zemské tovární oprávnění bylo továrně uděleno 20. 7. 1851.⁵¹² Následkem krachu na vídeňské burze,⁵¹³ a také z jiných příčin byl nad jměním firmy František Kallab a synové⁵¹⁴ zahájen konkurz a původní firma v lednu 1881 zanikla. Po vyrovnání v roce 1882 byla továrna obnovena pod názvem Ferdinand a Emil Kallabové. Po smrti Ferdinanda Kallaba roku 1901 se stal dědicem jeho poloviny syn Alfréd. Od konce roku 1914 byla firma v likvidaci, která se protáhla až do 11. 12. 1922, kdy došlo k vymazání firmy z obchodního rejstříku firem (v té době již nežil ani jeden ze společníků).⁵¹⁵ Tovární komplex v průběhu první světové války koupila původně vídeňská firma Wilhelm Beck und Söhne.

Výroba probíhala od začátku padesátých let 19. století v nádvořním traktu budovy č. p. 84 na náměstí.⁵¹⁶ Kanceláře a expedice firmy byly umístěny v domě č. p. 363 na ulici Hornoměstská, který patřil rodině Kallabové po dlouhá desetiletí.⁵¹⁷ Roku 1851 vlastnila

⁵¹⁰ FIŠER, Zdeněk a kol. *Velké Meziříčí v zrcadle dějin*, s. 231.

⁵¹¹ Jednoduché tovární oprávnění umožňovalo provozování malých průmyslových a řemeslných podniků bez nutnosti splňovat přísné požadavky a regulace, které platily pro větší průmyslové závody. F. Kallab při podání žádosti o toto oprávnění uváděl, že již dlouhá léta provozuje soukenickou živnost společně se svými syny, kteří se vyučili v oboru – každý měl specializaci na určitý proces výroby.

⁵¹² FIŠER, Zdeněk a kol. *Velké Meziříčí v zrcadle dějin*, s. 230.

⁵¹³ Krach na vídeňské burze nastal 9. května 1873 v důsledku přesycení německého a rakousko-uherského trhu (během předešlých tří let mnoho akciových společností a bankovních ústavů). Ve stejném období probíhala ve Vídni 6. světová výstava, které zaznamenala neúspěch – místo očekávaných dvaceti milionů návštěvníků se výstavy zúčastnilo jen sedm milionů osob z důvodu epidemie cholery ve městě. Během 8. května 1873 vyhlásilo bankrot na 100 podniků. Následujícího dne 9. května došlo k drtivému pádu celého trhu. Důsledkem krachu na vídeňské burze byly rozsáhlé ztráty investorů a vlastníků akcií zbankrotovaných firem, tyto subjekty byly nuceny propustit své zaměstnance, čímž se zvýšila nezaměstnanost. (MUSÍLEK, Petr. *250 let vídeňského burzovního trhu: boom, krach a dlouhodobá stagnace*. Online [2. 4. 2024]. Dostupné z: <https://cfuc.vse.cz/pdfs/cfu/2021/02/01.pdf>).

⁵¹⁴ Nad jměním všech obchodních společníků.

⁵¹⁵ FIŠER, Zdeněk a kol. *Velké Meziříčí v zrcadle dějin*, s. 231.

⁵¹⁶ Tuto část budovy koupil Benedikt Kallab roku 1844 a od roku 1846 měla právo užívat tuto budovu právě továrna Kallabů.

⁵¹⁷ FIŠER, Zdeněk a kol. *Velké Meziříčí v zrcadle dějin*, s. 231.

továrna šest spřádacích strojů (kromě toho využívala firma ve městě ještě další dvě přádelny). V roce 1852 byl firmou zakoupen starý mlýn na břehu řeky Oslavy a v něm byla zřízena vlastní přádelna. Do tohoto prostoru byla postupně přenesena celá výroba. Roku 1888 byla přistavěna barevna. K pohonu všech strojů byla využívána vodní síla z řeky Oslavy, zároveň byl využíván i parní stroj, roku 1871 měla továrna k dispozici již tři parní stroje.

Továrna nikdy neměla stanovený pevný pracovní řád. Roku 1869 vypukla v továrně stávka tkalcovských dělníků, jež byla ohlasem stávky v brněnských textilkách. Dělníci požadovali zavedení pevného továrního řádu, zkrácení pracovní doby a zvýšení mezd. Stávka se pod hrozbou zástupců z úřadu neuskutečnila. Situace byla urovnána a došlo k propuštění několika dělníků.⁵¹⁸

Továrna vyráběla různé druhy šedého vojenského sukna nejjemnější kvality, dále vojenská sukna v jiných barvách a další druhy suken v polojemné a jemné kvalitě.⁵¹⁹ Výrobky byly vyváženy po celé monarchii, hlavními odběrateli byly firmy ve Vídni.

Na živnostenské výstavě roku 1846 získala Kallabova manufaktura za svoje výrobky bronzovou medaili. Dále se továrna zúčastnila např. roku 1869 výstavy v Amsterdamu, roku 1873 Světové výstavy ve Vídni a roku 1879 v Sydney.

Tabulka 21.: Počet pracovníků a stavů v manufaktuře/továrně rodiny Kallabových.

rok	počet zaměstnanců	počet stavů
1846	250	—
1869	—	175
1889	496	—
1910	440	—

FIŠER, Zdeněk a kol. *Velké Meziříčí v zrcadle dějin*. Muzejní a vlastivědná společnost, Brno, 2008.

3.1.2. Wilhelm Beck und Söhne, továrna na sukna

Roku 1916 koupila vídeňská firma Wilhelm Beck und Söhne bývalou Kallabovu továrnu. Podobným způsobem koupila roku 1908 i továrnu v Humpolci.

Firma W. Beck und Söhne ve Velkém Meziříčí byla pod novým vedením v provozu již roku 1916. Od 1. 1. 1919 se továrna ve Velkém Meziříčí stala samostatnou, když se oddělila od vídeňské mateřské firmy. Jediným majitelem velkomeziříčské firmy se stal Otto Beck, který

⁵¹⁸ FIŠER, Zdeněk a kol. *Velké Meziříčí v zrcadle dějin*, s. 230.

⁵¹⁹ Tamtéž, s. 199.

se do města natrvalo přestěhoval i se svojí rodinou.⁵²⁰ Roku 1920 zasáhl tovární objekt požár, následně bylo do oprav investováno na 20 milionů Kč, které alespoň částečně pomohly obnovit provoz v továrně. Firma se skládala z prádelny, barvírny, přádelny, tkalcovny, úpravny a závodu s obleky.

Od druhé poloviny dvacátých let 20. století se firma potýkala s finančními problémy a poklesem výroby. Roku 1926 byla továrna zcela uzavřena a o práci přišlo na 500 lidí. Firma se několikrát pokusila o obnovení provozu, avšak v takovém rozměru jako v předešlé době již výroba nepokračovala, několikrát se podařilo výrobu spustit, bohužel však jen částečně a krátce. Hlavním problémem byl nedostatek finančních prostředků, který vždy nakonec vedl k opětovnému přerušení provozu.

Stejně jako v Humpolci (viz Oddíl 1.1.1. Rodina Dítětova a Beckova) byla i na továrnu ve Velkém Meziříčí na počátku třicátých let uvalena exekuce. Pět delegátů z Velkého Meziříčí se vydalo jednat do Humpolce ohledně pozastavení likvidace firmy.⁵²¹ Podle stanoviska ministerstva financí nesměla být velkomeziříčská továrna zlikvidována do roku 1940, v opačném případě by mohla vzniknout městu Velkému Meziříčí škoda.⁵²² Továrna ve Velkém Meziříčí byla z konkurzní podstaty firmy Vilém Beck vyjmuta.⁵²³ Výroba v továrně bohužel již obnovena nebyla, avšak firma právně existovala do roku 1940.

Těsně před druhou světovou válku byla v továrních objektech umístěna menší vojenská posádka. Dne 17. ledna 1941 propukl v jedné z budov menší požár, který naštěstí nenapáchal větší škody. Stalo se tak v kanceláři firmy Kress a spol., která se podílela na stavbě dráhy Velké Meziříčí – Křižanov. V květnu 1941 byly objekty bývalé textilní továrny arizovány, německá vojenská správa tovární objekt využívala jako skladovací prostory a opravný výstrojních součástek pro Luftwaffe.⁵²⁴

Textilní výroba byla v továrním objektu obnovena koncem roku 1946, nájemníkem byla firma Rudolfa Bartůňka, továrníka z Třeště (viz Oddíl 2.1.2. Rudolf Bartůněk).

⁵²⁰ BRZONĚ, Roman a kol. *Humpolec v zrcadle času VIII: řemesla, průmysl a živnosti*, s. 334.

⁵²¹ Podnět k exekuci firmy Wilhelm Beck und Söhne vydala městská rada Humpolce, jelikož jí humpolecká firma dlužila větší obnos peněz. Konkurzní správce humpolecké továrny Jan Šimek, v dopise ujistil zastupitele města Velkého Meziříčí: „*Obec Humpolec nepodala a neměla nikdy v úmyslu podati návrh na uvalení konkursu na firmu Wilhelm Beck und Söhne ve Velkém Meziříčí*“.

⁵²² SOkA Pelhřimov. Fond Archiv města Humpolce, karton 136. inv. č. 875, fol. 69, 70, 221-223.

⁵²³ SOkA Pelhřimov. Fond Okresní úřad Humpolec, karton 146, inv. č. 745, fol. 203.

⁵²⁴ FIŠER, Zdeněk a kol. *Velké Meziříčí v zrcadle dějin*, s. 279.

3.1.3. Antonín Jelínek, továrna na kůže

Jelínkova koželužna se v průběhu 19. a 20. století stala jednou z nejvýznamnějších továren ve Velkém Meziříčí. Roku 1863 si založil Antonín Jelínek koželužskou živnost, ve své dílně zaměstnával tři dělníky. Postupem let se z živnostenské dílny stala továrna. Od osmdesátých let 19. století syn zakladatele Karel Jelínek výrobu modernizoval. Roku 1896 učinil A. Jelínek svého syna Karla společníkem ve firmě – nyní Ant. Jelínek a syn, továrna na kůže ve Velkém Meziříčí. Roku 1902 po smrti A. Jelínka se stal jediným majitelem firmy K. Jelínek. Po první světové válce převzal vedení firmy syn Karla Jelínka Antonín.⁵²⁵ Díky své specializaci nepocítila firma důsledky Velké hospodářské krize, přesto musela na krátký čas propustit na 50 dělníků, kteří se poté opět mohli vrátit. Po smrti K. Jelínka 10. srpna 1935 se novými vlastníky firmy staly jeho děti Antonín Jelínek a Marta Hlouchová. Z rozhodnutí protektorátní vlády⁵²⁶ si musela továrna nechat zapsat i německy znějící název „Anton Jelínek & Sohn, Lenderfabrik Gross-Meseritsch“ u Krajského soudu v Jihlavě. Německý název firmy byl po druhé světové válce u stejného soudu smazán. Antonín Jelínek byl po druhé světové válce obviněn z kolaborace s Němci (ve válečných letech zastával funkci starosty města). Na firmu byla uvalena dočasná národní správa, po získání osvědčení o národní spolehlivosti mu byla firma navrácena. A. Jelínek byl v lednu 1948 vyslán ministerstvem průmyslu a nově vzniklými Československými závody koželužskými a gumárenskými na cestu do Jižní Ameriky k nákupu surových kůží. Mezitím se v Československu odehrál komunistický převrat. A. Jelínek zůstal v cizině až do své smrti roku 1980, do zahraničí za ním emigrovala i jeho rodina.

V souvislosti s rozšiřující se výrobou byl roku 1893 ve firmě zaveden parní pohon. Dne 17. 12. 1905 zasáhl budovu koželužny č. p. 13 na náměstí požár, následně byla vystavěna v místě původní budovy nová třípatrová. Dále byla vybudována nová kotelna a proběhla velká modernizace nezasažené části továrny.⁵²⁷ Postupně docházelo k řadě stavebních úprav jednotlivých továrních objektů. Další větší stavební úprava proběhla až roku 1940, kdy byla

⁵²⁵ V červnu roku 1916 byl Karel Jelínek částečně zbaven svéprávnosti kvůli projevům duševní poruchy. Ta se u něj začala projevat již roku 1909 tak, že se střídaly stavy mánie a depresí. Na zbavení svéprávnosti trvala manželka Karla Jelínka Marta. Po prohlášení za ne zcela svéprávného se K. Jelínek proti rozhodnutí odvolal a snažil se dokázat svoji duchapřítomnost. Začátkem ledna 1917 vypovídal v souvislosti se zbavením svéprávnosti K. Jelínka dlouholetý rodinný známý Ferdinand Plachetka, který poukazoval na jisté změny v chování K. Jelínka v posledních letech. Karlu Jelínkovi se nepodařilo prokázat svoji svéprávnost. (MZA Brno. Fond H 232 (Antonín Jelínek a syn, továrna na kůže, Velké Meziříčí), karton 1, inv. č. 7, fol. 2, 4-14, 24, 28-29.).

⁵²⁶ Vládní nařízení č. 268/1941 Sb. o jazykové úpravě zápisu firem do obchodního nebo společenstevního rejstříku. (Aspi.cz. Nařízení 268/1941 Sb. o jazykové úpravě zápisu firem do obchodního nebo společenstevního rejstříku. Online [11. 4. 2024]. Dostupné z: <https://ftp.aspi.cz/opispdf/1941/089-1941.pdf>).

⁵²⁷ JUNEK, Jiří. *130 let Koželužen: Antonín Jelínek a syn, Gala*. Velké Meziříčí, 1993, s. 10.

modernizována luhárna, která nebyla vyhovující pro potřeby válečné výroby. O rok později požádala firma o povolení stavby skladiště, kvůli probíhající válce musela firma žádat o přiděl jednotlivých stavebních materiálů.⁵²⁸

Revolucí nejen pro další chod továrny, ale pro celé město je rok 1904, kdy zakoupila firma od města bývalý mlýn č. p. 342 na Malé Stránce a přebudovala jej na elektrárnu. Nejprve byla elektřina dodávána do továrny, kde se s ní svítilo, od roku 1907 byla elektřina dodávána i pro osvětlení městských budov (radnice a tzv. Obencíku). Po roce 1916 bylo elektřinou z Jelínkovy elektrárny svíceno v pouličním osvětlení, namísto dřívějších petrolejových lamp.⁵²⁹ Počátkem dvacátých let 20. století došlo k modernizaci elektrárny, kolaudace proběhla 6. listopadu 1922.⁵³⁰ Elektrárna pozbyla svého využití roku 1947.

Firma A. Jelínek vyráběla podešve a mazané tříselné usně. Jako první v rámci Rakouska-Uherska, v osmdesátých letech 19. století, začala výrobu tzv. chromové kůže,⁵³¹ pod názvem kaučuková teletina. Zpracovávaly se hlavně koňské kůže (v té době byly opomíjenou a druhořadou surovinou), za týden byl vyroben cca jeden vagon kůží. Z koňských kůží byly vyráběny galanterní usně pro potřeby konfekce koženého zboží. V období po první světové válce výrazně poklesla všeobecná poptávka po tříselových svrškových usních, na jejichž výrobu se firma specializovala. Firma se přeorientovala na výrobu barevných chromových usní na dámské boty.⁵³² Po roce 1922 se firma věnovala zdokonalení technologie výroby svrškových usní činěné chromem a současně omezovala výrobu spodkových usní. Dále byly vyráběny černé a barevné hovězí boxy, usně na sportovní obuv a cvičky. Hlavním cílem byla výroba kvalitního, levného a konkurenceschopného zboží. Ve třicátých letech se firma rozrostla o výrobu kožené konfekce, při níž bylo zaměstnáno mnoho lidí mimo tovární objekty. Mimo

⁵²⁸ SOKA Žďár nad Sázavou – pobočka Velké Meziříčí. Fond Okresní úřad Velké Meziříčí, karton 116, inv. č. U21-VIII/20, fol. 1-4.

⁵²⁹ Ve dvacátých a třicátých letech 20. století byla elektřina do většiny obcí v okolí Velkého Meziříčí dodávána ze Západomoravských elektráren, přesto město Velké Meziříčí mezi ně nepatřilo. Elektřina byla z elektrárny dodávána do celého města až do roku 1947, rok předtím byla elektrárna znárodněna.

⁵³⁰ SOKA Žďár nad Sázavou – pobočka Velké Meziříčí. Fond Okresní úřad Velké Meziříčí, karton 330, inv. č. F2-VI/2, fol. 72.

⁵³¹ Tzv. chromová kůže je kůže, která prošla procesem chromování – kůže je ošetřena chromovými sloučeninami, aby z ní byla odstraněna organická hmota a byla odolnější vůči vlhkosti. Takto zpracovaná kůže je vhodná pro svoji měkkost, pružnost a odolnost vůči vlhkosti k výrobě obuvi, tašek, oděvů a dalších kožených výrobků.

⁵³² FIALKA, Ivo, RIPPEROVÁ, Marie. *Historie a současnost podnikání na Žďársku*. Městské knihy s. r. o., Žehušice, 2005, s. 115.

jiné firma vyráběla i pletenou koženou obuv. Od roku 1936 byly vyráběny také usně lakové. Na jaře 1939 si firma zažádala o rozšíření výroby o umělou kůži⁵³³ ze zbytků.⁵³⁴

V průběhu druhé světové války byl nedostatek prvotních surovin (kůží), značná část zaměstnanců pracovala v konfekci, kde vedle vojenské výstroje byly vyráběny sportovní předměty, kožené aktovky, dámské kabelky a postroje. V koželužně byly vyráběny hlavně hlazenicové usně, jež byly zpracovávány výhradně ve firemní konfekci.⁵³⁵

Firma tradičně exportovala své produkty v rámci Rakouska-Uherska (především do oblasti dnešní Maďarské republiky), avšak toto tradiční odbytiště bylo po první světové válce značně omezeno – o výrobky z Jelínkovy koželužny již nebyl tak velký zájem. Firma si musela vybudovat nové obchodní kontakty. Byla navázána spolupráce s firmou Baťa, kam byly dodávány barevné a telecí boxy. Firma A. Jelínek měla od první poloviny dvacátých let vlastní obchodní zastoupení – např. v Rakousku, Německu, Francii, Nizozemsku, Velké Británii, Tunisku, na Středním východě (Bagdád, Teherán) či v jižní Africe.⁵³⁶ Do roku 1939 byl export rozšířen např. do Norska, Guatemaly, Kostariky a Salvadoru, takže se velkomeziříčské výrobky dostaly do celého světa.⁵³⁷

Kvalita výrobků firmy A. Jelínek byla často oceňována na výstavách, např. roku 1883 získala firma stříbrnou medaili na Zemské výstavě v Opavě.⁵³⁸

V průběhu první poloviny 20. století firma několikrát čelila obvinění z kontaminace řeky Balinky a následného úhynu ryb.⁵³⁹ Firma se obhajovala čištěním odpadní vody, které však nebylo stoprocentně účinné, a svalovala vinu na ostatní továrny, které se nacházely kolem řeky Balinky.⁵⁴⁰

⁵³³ Umělá kůže vyráběná ze zbytků kůží se dá využít k výrobě různých výrobků jako např. tašek, bot a dalšího. Zpracování je následující: zbytky kůží se rozemelou či rozdrtí na menší kousky, které jsou následně čištěny a namlety, v dalším kroku jsou kousky kůží smíchány s pojivem jako latex či syntetická pryskyřice, výsledná homogenní hmota je formována do požadovaného tvaru a lisována, čímž se vytvoří konečný produkt ve formě umělé kůže.

⁵³⁴ SOKA Žďár nad Sázavou – pobočka Velké Meziříčí. Fond Okresní úřad Velké Meziříčí, karton 324, inv. č. U10-VI/4, fol. 17-20.

⁵³⁵ JUNEK, Jiří. *130 let Koželužen: Antonín Jelínek a syn, Gala*. Velké Meziříčí, 1993, s. 12.

⁵³⁶ FIŠER, Zdeněk a kol. *Velké Meziříčí v zrcadle dějin*, s. 281.

⁵³⁷ MZA Brno. Fond H 232 (Antonín Jelínek a syn, továrna na kůže, Velké Meziříčí), karton 7, inv. č. 46, fol. 68.

⁵³⁸ JUNEK, Jiří. *130 let Koželužen: Antonín Jelínek a syn, Gala*. Velké Meziříčí, 1993, s. 9.

⁵³⁹ Hlavním problémem, v jehož důsledku uhynuly ryby, byl nedostatek vody v řece Balince. Vypouštění odpadní vody do řeky, i když voda byla čištěna, způsobovalo společně s nedostatkem vody nenařazení odpadní vody. Problém se několikrát opakoval, především v letních měsících. Jak již bylo řečeno, továrna A. Jelínka dozajista nesla podíl viny, ale na výsledném úhynu ryb měla podíl i řada dalších továren.

⁵⁴⁰ SOKA Žďár nad Sázavou – pobočka Velké Meziříčí. Fond Okresní úřad Velké Meziříčí, karton 43, inv. č. U21-III/21, fol. 5-7.

Již 26. února 1948 byla firma A. Jelínek znárodněna vyhláškou ministra průmyslu č. 1256 a vyhláškou stejného ministra č. 1418/48 se stala závodem národního podniku Dekva Třebíč, následujícího roku byla z národního podniku vyčleněna jako samostatný národní podnik Dekva Velké Meziříčí.⁵⁴¹

Tabulka 22.: Vývoj počtu zaměstnanců ve firmě A. Jelínek.

rok	počet zaměstnanců
1863	3
1924	98
1933	330
1945	206
1948	190

FIŠER, Zdeněk a kol. *Velké Meziříčí v zrcadle dějin*. Muzejní a vlastivědná společnost, Brno, 2008.

3.1.4. Bratři Breitenbachové, slévárna

Slévárna bratří (Fritze a Karla) Breitenbachových byla zřízena k 1. 1. 1888. Mezi lety 1888-1893 byl součástí vedení i společník Gustav Schreiber, který z firmy odešel k 31. 3. 1893. Slévárna byla umístěna v prostorech bývalé klišárny Davida Schuschnyho na Františkově. V polovině roku 1891 byla firmou podána žádost o postavení nové dílny v rámci továrního objektu, kolaudace proběhla 4. 10. 1892. Roku 1908 byl přikoupen i bývalý Liškův mlýn v sousedství firmy. Slévárna zanikla roku 1926, nejspíše v souvislosti s finanční krizí z roku 1922, o práci přišlo na 100 lidí zaměstnaných ve firmě. V době zastavení výroby byl podnik ve správě dědiců bratří Breitenbachových (oba bratři byli v té době již po smrti). V exekučním řízení byly prodány všechny stroje a budovy roku 1927 zakoupila v dražbě Brněnská banka.⁵⁴² Firma byla vymazána z firemního rejstříku roku 1928.

Hlavním výrobním programem slévárny byla specializace na výrobu tvrdých válců, slévání železa a kovů. Dále se firma zaměřovala na výrobu strojních zařízení.

Dne 1. února 1923 došlo k tragédii, při lití rozměrných válců se roztrhla forma a žhavá tekutina se vylila ven. Popáleno bylo šest dělníků, jeden zemřel na místě a dalších pět v nemocnici v Brně. Vážně zraněn byl i majitel firmy.⁵⁴³ Po této události proběhla ve Velkém Meziříčí sbírka ve prospěch rodin, jejichž příslušníci byli tragédií postiženi.⁵⁴⁴

⁵⁴¹ FIALKA, Ivo, RIPPEROVÁ, Marie. *Historie a současnost podnikání na Žďársku*, s. 115-116.

⁵⁴² FIŠER, Zdeněk a kol. *Velké Meziříčí v zrcadle dějin*, s. 280.

⁵⁴³ FIALKA, Ivo, RIPPEROVÁ, Marie. *Historie a současnost podnikání na Žďársku*, s. 112.

⁵⁴⁴ MZA Brno. Fond H 232 (Antonín Jelínek a syn, továrna na kůže, Velké Meziříčí), karton 4, inv. č. 24, fol. 29.

3.1.5. Antonín Jeřábek, strojírna

Strojní dílnu si Antonín Jeřábek založil roku 1880 a postupně se z malé dílny stala továrna střední velikosti. Roku 1896 byl zakoupen bývalý Pelánkův mlýn na Moráni, objekt byl následně přestavěn v novou provozovnu firmy. Výroba se postupně rozrůstala, v roce 1930 měla firma na 45 zaměstnanců. Na jaře 1948 byla provozovna znárodněna a stala se součástí národního podniku Kovoslužby Jihlava – pobočka Velké Meziříčí.⁵⁴⁵

Od svého založení se firma specializovala na výrobu hospodářských strojů a strojů pro škrobárny. Od roku 1896 byla výroba přeorientována na výrobu mlýnských strojů která pokračovala až do čtyřicátých let. Ve třicátých letech 20. století firma dodávala kompletní stavby mlýnů, obilních skladů, jednoduchých rámových pil a také vodní kola s příslušenstvím.⁵⁴⁶

3.1.6. František a J. Vávra, strojírna Velké Meziříčí

Další strojírna byla ve městě založena v roce 1901 v domě č. p. 47 Františkem Vávrou, nejprve jako zámečnická dílna se čtyřmi zaměstnanci. Roku 1907 byla dílna přestěhována do domu č. 111 na Novosadech (do prostor bývalé obuvnické firmy F. Kršky). V nových prostorech byla výroba značně rozšířena. Roku 1927 přivzal F. Vávra do vedení firmy svého syna a podnik změnil název na F. a J. Vávra, strojírna Velké Meziříčí. Další novinkou bylo rozdělení výrobního zaměření firmy na tři oddělení: elektrotechnické, automechanické a strojní. Firma prováděla i práce většího rozsahu mimo Velké Meziříčí.

Strojní oddělení pokračovalo v tradiční výrobě železných konstrukcí, drátěného pletiva, ocelových zárubní, oken a podobně. Dále byly vyráběny hospodářské stroje s benzinovým pohonem. V době první světové války ve firmě probíhaly pouze malé opravy hospodářských strojů. Po skončení války byla výroba dále rozšířena o instalaci vodovodů.⁵⁴⁷ Ve třicátých letech firma vyráběla i nábytek – židle, věšáky, stoly, pohovky a postele z ohýbaných ocelových chromovaných trubek (tento typ nábytku odpovídal dobové představě moderního bytového zařízení).⁵⁴⁸ Elektrotechnické oddělení provádělo domovní elektroinstalace a vyráběly se menší elektromotory a transformátory, elektrorozvody pro automobily a nechyběla ani prodejna a

⁵⁴⁵ FIALKA, Ivo, RIPPEROVÁ, Marie. *Historie a současnost podnikání na Žďársku*, s. 110-111.

⁵⁴⁶ FIŠER, Zdeněk a kol. *Velké Meziříčí v zrcadle dějin*, s. 280.

⁵⁴⁷ Tamtéž, s. 234.

⁵⁴⁸ Tamtéž, s. 284.

opravna elektronického zboží včetně radiopřístrojů. V autodílně byly prováděny generální opravy automobilů, vyvrtávání bloků, opracování pístů, vyráběly se i některé součástky pro automobily.⁵⁴⁹

Na jaře 1948 byla firma znárodněna a následně byla firma začleněna pod národní podnik RBR Brno, od roku 1953 se stal velkomeziříčský závod součástí národního podniku Energetické strojírny.⁵⁵⁰

3.1.7. Šaškova knihtiskárna

Knihkupec Jan Florián Šašek si roku 1869 založil v domě č. p. 12 knihtiskárnu. V rámci firmy fungovalo i nakladatelství, které vydávalo ediční řady, knihy a časopisy. Po Šaškově smrti roku 1889 vedla firmu vdova Anežka Šašková společně s Františkem Frgalem, název firmy byl Šašek a Frgal.⁵⁵¹ Roku 1903 se společníci rozešli, vedení firmy převzal syn zakladatele Alois Šašek.⁵⁵² Pod novým vedením byla knihtiskárna rozšířena do továrních rozměrů. Po smrti A. Šaška roku 1933 vedla firmu vdova Pavla Šašková, syn Vladimír byl nezletilý (*1920). Od 1. 1. 1940 se firma jednotlivce změnila ve veřejnou obchodní společnost, spoluvlastníky byli Pavla a Vladimír Šaškovi. Roku 1946 si zažádal Vladimír Šašek o zřízení nakladatelství v rámci knihtiskárny.⁵⁵³ Ještě roku 1950 byla firma v rukou rodiny Šašků.⁵⁵⁴

Velkomeziříčská knihtiskárna se stala od poloviny sedmdesátých let 19. století známým literárním vydavatelem. Po určitou dobu se ve městě tiskl i literární měsíčník „Květy“, který vydával básník Svatopluk Čech, jenž byl příbuzným J. F. Šaška. Kromě vlastní knihtiskárny bylo ve firmě i nakladatelství, knihkupectví, strojní knihařství, velkoobchod s papírem, školními a kancelářskými potřebami a výroba školních sešitů.⁵⁵⁵

Po znárodnění na počátku padesátých let 20. století byla velkomeziříčská knihtiskárna zařazena jako provozovna č. 11 do národního podniku Jihlavské tiskárny, který patřil pod podnikové ředitelství Západomoravské tiskárny v Brně. Roku 1958 nastala reorganizace -

⁵⁴⁹ FIŠER, Zdeněk a kol. *Velké Meziříčí v zrcadle dějin*, s. 280.

⁵⁵⁰ FIALKA, Ivo, RIPPEROVÁ, Marie. *Historie a současnost podnikání na Žďársku*, s. 111.

⁵⁵¹ Poté, co se roku 1903 společníci rozešli, si František J. Frgal v domě č. p. 10 založil vlastní knihkupectví a nakladatelství a postavil si i knihtiskárnu. Tento podnik neměl dlouhého trvání, jelikož jeho majitel zemřel roku 1904.

⁵⁵² PIŠÍN, Libor. *Velké Meziříčí: historie a současnost*, s. 59.

⁵⁵³ Vladimír Šašek již od roku 1940 provozoval knihkupectví a od roku 1944 i knihtiskařství.

⁵⁵⁴ SOKA Žďár nad Sázavou – pobočka Velké Meziříčí. Fond Okresní úřad Velké Meziříčí, karton 327, nefoliováno.

⁵⁵⁵ FIALKA, Ivo, RIPPEROVÁ, Marie. *Historie a současnost podnikání na Žďársku*, s. 106-107.

došlo ke zrušení národního podniku Jihlavské tiskárny a velkomeziříčská tiskárna se stala závodem národního podniku Východočeské tiskárny Pardubice.⁵⁵⁶

3.1.8. Jakob Buchsbaum, továrna na kliché (L. Köppel, továrna na káble)

Roku 1882 odkoupil Jakob Buchsbaum, jež byl židovského původu, klichárnu od N. Schuschného na Františkově.⁵⁵⁷ V průběhu let výrobu kliché rozšiřoval. Po smrti Jakoba Buchsbauma roku 1917 převzala vedení firmy jeho manželka Cecílie. Roku 1930 se firma stala veřejnou obchodní společností, když do firmy vstoupili Elsa a Herbert Buchsbaumovi a Julius Blum.⁵⁵⁸ J. Blum zemřel roku 1935, jeho podíl převzala manželka Irena, jež byla rozená Buchsbaumová, a dcera Hilda. V období druhé světové války byla původní židovská firma arizována. Roku 1940 byl jako správce do firmy dosazen Karl Kopetzky, který byl ještě téhož roku nahrazen Friedrichem Broschem. Roku 1943 získal továrnu Němec Franz Giec.⁵⁵⁹ Na jaře roku 1945 byla nad továrnou vyhlášena národní správa, následně byla firma navracena do rukou Cecílie Buchsbaumové, která se jako jediná z rodiny vrátila z koncentračního tábora.

Po odkoupení roku 1882 byla stará klichárna modernizována a rozšířena. Další modernizace nastala po první světové válce, kdy byla opět rozšířena. Původní výroba probíhala ručně, po zmodernizování v období po první světové válce byly do výroby zapojeny i stroje.⁵⁶⁰ Výroba v továrně byla ve třicátých letech každoročně na tři měsíce pozastavována – majitelé uváděli, že výrobu pozastavují kvůli nedostatku vody či nepříznivému počasí. Většinou se jednalo o zastavení provozu mezi měsíci květen a srpen. Zaměstnanci byli po dobu zastavení výroby bez práce.⁵⁶¹

Klichárna pod vedením rodiny Buchsbaumových vzkvétala a výroba v ní dosahovala obrovských rozměrů. Postupně se klichárna stala největším výrobcem kliché na území Československa. Firma byla největším výrobcem kožního kliché, dále byla vyráběna technická želatina a jemný kliché na poštovní známky, který byl vyvážen i do zahraničí. V roce 1933 došlo k přerušení výroby v důsledku Velké hospodářské krize, ale koncem třicátých let 20. století byla

⁵⁵⁶ KOTOUN, Otta a kol. *100 let trvání knihtiskárny ve Velkém Meziříčí*. Velké Meziříčí 1969, s. 2.

⁵⁵⁷ Rodina Schuschných vybudovala na daném místě klichárnu již roku 1820.

⁵⁵⁸ Děti Jakoba a Cecílie Buchsbaumových a jejich zeť.

⁵⁵⁹ FIŠER, Zdeněk a kol. *Velké Meziříčí v zrcadle dějin*, s. 282.

⁵⁶⁰ Tamtéž, s. 232-233.

⁵⁶¹ SOKA Žďár nad Sázavou – pobočka Velké Meziříčí. Fond Okresní úřad Velké Meziříčí, karton 111, inv. č. U20-VIII/7, nefoliováno.

výroba opět obnovena. Avšak s příchodem druhé světové války výroba definitivně zanikla. V průběhu Protektorátu Čechy a Morava bylo ve firmě vyráběno spodium z kostí.⁵⁶²

Dne 6. června 1946 byla uzavřena nájemní smlouva⁵⁶³ objektu bývalé klihárně s firmou akciová společnost L. Köppel, továrna na káble, která chtěla výrobu kabelů přenést z Prahy do Velkého Meziříčí.⁵⁶⁴ Výroba kabelů byla v bývalé klihárně zahájena v listopadu 1946. Následujícího roku se továrna stala největším zaměstnavatelem ve městě. Vyráběly se dynamodráty, instalační vodiče, textilní a gumové šňůry a později i lakované dráty. Roku 1948 byla továrna znárodněna vyhláškou ministra průmyslu č. 1954 a vyhláškou stejného ministra č. 1825 byla začleněna do národního podniku Kablo Bratislava jako závod.⁵⁶⁵

Tabulka 23.: Vývoj počtu zaměstnanců ve firmě J. Buchsbaum.

rok	počet zaměstnanců
1900	36
1920	80
1924	60

FIŠER, Zdeněk a kol. *Velké Meziříčí v zrcadle dějin*. Muzejní a vlastivědná společnost, Brno, 2008.

3.1.9. František Sáblik, továrna na zpracování mořských hub

Firma Františka Sáblika vznikla roku 1897 ve Vídni, roku 1920 byla výroba přenesena do Velkého Meziříčí.⁵⁶⁶ Dne 26. 12. 1919 podal F. Sáblik žádost k povolení stavbě stodoly a k zařízení dílny na čištění mořských hub. Povolení mu bylo uděleno 7. 2. 1920, kolaudace proběhla 15. 2. 1921.⁵⁶⁷ Výroba sice byla přenesena do Velkého Meziříčí, avšak ve Vídni zůstala pobočka, kterou řídila manželka F. Sáblika.⁵⁶⁸ Koncem dvacátých let 20. století byla

⁵⁶² Spodium byl prášek získávaný z kostí, především z kostní dřeně. Hotový produkt byl používán jako běloba, např. při výrobě papíru či tkanin. Dále se mohlo používat jako léčivo či přísada do kosmetiky.

⁵⁶³ Nájemní smlouva byla uzavřena mezi C. Buchsbaumovou a zástupci firmy L. Köppel.

⁵⁶⁴ Přenesení výroby z Prahy do Velkého Meziříčí bylo záměrné, mělo napomoci poválečné obnově a restrukturalizaci československého průmyslu. Dalším důvodem přenesení působení firmy bylo vytvořit pracovní příležitosti pro region s menší pracovní příležitostí.

⁵⁶⁵ FIALKA, Ivo, RIPPEROVÁ, Marie. *Historie a současnost podnikání na Žďársku*, s. 119.

⁵⁶⁶ Přenesení působení firmy mohlo mít souvislost s rozpadem Rakousko-Uherska po první světové válce. František Sáblik se narodil ve Velkém Meziříčí, proto se možná rozhodl právě pro přenesení firmy z Vídně do Velkého Meziříčí.

⁵⁶⁷ SOKA Žďár nad Sázavou – pobočka Velké Meziříčí Fond Okresní úřad Velké Meziříčí, karton 329, inv. č. U21-VI/4, fol. 23, 24.

⁵⁶⁸ Turistikavm.cz. *František Sáblik – továrník i mecenáš*. Online [15. 4. 2024]. Dostupné z: <https://www.turistikavm.cz/o-meste/zajimavosti-z-mesta/osobnosti/1033-frantisek-sablik-tovarnik-i-mecenas>

výrobní ve Velkém Meziříčí rozšířena po obou stranách silnice na Jihlavu.⁵⁶⁹ V průběhu druhé světové války musela firma žádat o přiděly, aby mohla výroba pokračovat.⁵⁷⁰

Firma se zabývala především zpracováním mořských hub.⁵⁷¹ Do Sáblíkovy továrny byly houby dováženy již předpřipraveny - vysušené a slisované ve velkých pytlích. Následné zpracování mořských hub souviselo s jejich namáčením a stříháním dle potřeby na velké či malé kusy, dále byly běleny.⁵⁷² Sáblíkova firma tedy mořské houby zpracovávala a obchodovala s nimi. Dále se věnovala dodávání srnčí kůže Chamois a japonské lufy na československý trh. Firma se také zabývala výrobou parfémů a kosmetického zboží značky Me-ko.⁵⁷³

Na jaře 1948 byla Sáblíkova firma znárodněna a do továrních prostor byla přesunuta výroba Alpy (Sosny) z Brna-Králova Pole.⁵⁷⁴

⁵⁶⁹ Pohony v továrně zajišťovaly tři elektromotory o výkonu 8 HP, 5,5 HP a 1,5 HP.

⁵⁷⁰ Např. dne 21. února 1941 zažádal F. Sáblík o navýšení přidělu lihu, z 55 litrů za měsíc na 240 litrů za měsíc. Bohužel se tak nestalo a důsledkem toho byly propuštěny dvě zaměstnankyně. (SOKA Žďár nad Sázavou – pobočka Velké Meziříčí. Fond Okresní úřad Velké Meziříčí, karton 116, inv. č. U21-VIII/7, fol. 1-3.).

⁵⁷¹ Mořské houby musely být do 24 hodin po vylovení vyčištěny, jinak nebylo možné je dále zpracovat. Ze států, kde byly loveny a čištěny, byly exportovány již jako polotovary – vyčištěny, vysušeny a slisovány.

⁵⁷² SOKA Žďár nad Sázavou – pobočka Velké Meziříčí. Fond Okresní úřad Velké Meziříčí, karton 329, inv. č. U21-VI/4, fol. 145.

⁵⁷³ FIŠER, Zdeněk a kol. *Velké Meziříčí v zrcadle dějin*, s. 282.

⁵⁷⁴ FIALKA, Ivo, RIPPEROVÁ, Marie. *Historie a současnost podnikání na Žďársku*, s. 120.

3.2. Průmysl po roce 1948

Průmyslové podniky ve Velkém Meziříčí byly znárodněny podle stejných zákonů a vyhlášek jako firmy jinde v Československu, viz s. 32.

Do poloviny 20. století vymizela z Velkého Meziříčí výroba textilní, hliněná, slévárenská i klišárenská. Naopak ve druhé polovině 20. století byl ve městě ve velkém rozšířen průmysl strojírenský, chemický a potravinářský. Své postavení si udržel kožedělný průmysl.⁵⁷⁵ Další velká změna v rámci odvětví zpracovatelského průmyslu ve městě nastala po roce 1989, kdy v následujících letech zanikl kožedělný průmysl, a naopak se ještě intenzivněji rozvíjel průmysl strojírenský.

3.2.1. Svit, národní podnik Gottwaldov (Jelínek Přerov s. r. o.)

1948-1989

Na jaře 1948 byla firma Antonína Jelínka znárodněna a stala se závodem národního podniku Dekva Třebíč.⁵⁷⁶ Následujícího roku byly sloučeny národní podniky Dekva a Svit Borovina, vyhláškou ministra průmyslu č. 1458/49 bylo od 4. 7. 1949 přeneseno podnikové ředitelství do závodu ve Velkém Meziříčí. Další změna v organizaci velkomeziříčského závodu nastala 1. 7. 1950, kdy došlo výměrem ministra průmyslu č. 397 k začlenění závodu do národního podniku Závody Antonína Zápotockého v Jaroměři. Od roku 1961 byl velkomeziříčský závod převeden pod národní podnik Svit Gottwaldov, jehož součástí zůstal až do devadesátých let 20. století.

Starý tovární komplex byl modernizován i ve druhé polovině 20. století. V roce znárodnění byla dostavěna nová šestipodlažní budova a brzy poté byla zbudována i nová výrobní hala s pojízdným jeřábem. Následně byla zřízena prádelna a žehlárna.⁵⁷⁷ Roku 1955 byl postaven nový most přes řeku Balinku, namísto dosluhujícího dřevěného mostu, který spojoval části továrny. Následně byla roku 1957 dokončena přestavba skladu hotových kůží a o rok později byla vybudována nová chromová dílna a začala stavba nové loužné dílny.⁵⁷⁸ V následujících letech proběhla řada modernizací, např. kotelny či trafostanice. V říjnu 1965 byl zahájen zkušební provoz podnikové čističky odpadních vod,⁵⁷⁹ přesto čištění nebylo dostatečné. V první polovině sedmdesátých let byl postaven nový sklad surových kůží

⁵⁷⁵ PIŠÍN, Libor. *Velké Meziříčí: historie a současnost*, s. 16.

⁵⁷⁶ Část firmy, která vyráběla konfekci, přešla roku 1948 do národního podniku Gala Měřín.

⁵⁷⁷ *Velkomeziříčsko 1948-1958*, s. 2. (Muzeum Velké Meziříčí, inv. č. R 11 342/2).

⁵⁷⁸ JUNEK, Jirí. *130 let Koželužen: Antonín Jelínek a syn, Gala*. Velké Meziříčí, 1993, s. 14.

⁵⁷⁹ FIŠER, Zdeněk a kol. *Velké Meziříčí v zrcadle dějin*, s. 373.

a ve druhé polovině sedmdesátých let luhová dílna. Roku 1981 byla postavena nová vodárna a kompresorovna. Na tři dny byl zastaven provoz v srpnu 1985, kdy došlo k přetopení a roztrhání kotle. Koncem osmdesátých let byla potřeba urgentní plynofikace závodu, jelikož dosud uhelná kotelná, respektive její komín chrlil kouř přímo v centru města. K plynofikaci ovšem došlo až roku 1999.

Hlavní výrobní program velkomeziříčské koželužny, který byl stanoven vedením národního podniku v Gottwaldově, se především zabýval zpracováním vepřovicové a koňské usně. Roku 1961 to bylo 60 % vepřovice, 40 % koniny. V průběhu šedesátých let 20. století se podíl vepřovice zvýšil v důsledku nekvalitně zpracovaných koňských kůží z Argentiny. Později byly zpracovávány i koziny a hovězí. Byly vyráběny podšívkové a vrchové usně. Zpracované kůže sloužily jako surovina k další výrobě v rámci národního podniku Svit Gottwaldov.⁵⁸⁰

Po roce 1989

Závod Svit Gottwaldov (Zlín) ve Velkém Meziříčí se od 1. října 1991 stal závodem 07 státního podniku Gala Prostějov, který o něj projevil velký zájem. Ekologicky náročná výroba přestala vyhovovat předpisům, podnik by musel vybudovat vlastní čističku odpadních vod. Výroba v závodu však byla postupně omezována – roku 1993 byla výroba snížena o 30 % a výrazně klesl počet zaměstnanců (o cca 200). Bylo nutné ukončit tzv. mokré provozy a přeorientovat se na šití kožených výrobků, barvení kůží a další.⁵⁸¹

Roku 1991 si adoptivní dcera A. Jelínka Lilita Žekulínová (nar. 1920) podala žádost k restitučnímu vypořádání.⁵⁸² Státní podnik Gala Prostějov vzal výzvu na vědomí a celá žádost byla předána podnikovému právnímu oddělení. Lilita Žekulínová neusilovala o navrácení rodinného majetku, pouze o jeho náhradu. V celé záležitosti zastupoval L. Žekulínovou žijící v Kanadě právní zástupce Milan Kotrouš.⁵⁸³ Restituce nakonec neproběhla, jelikož se navrhovatelka restituce vzdala.

Závod státního podniku Gala Prostějov ve Velkém Meziříčí byl zprivatizován ve druhé privatizační vlně. Privatizace byla schválena 11. srpna 1993 vládou. Novým majitelem se stala

⁵⁸⁰ FIŠER, Zdeněk a kol. *Velké Meziříčí v zrcadle dějin*, s. 373.

⁵⁸¹ Muzeum Velké Meziříčí. Fond A 39 (Koželužna Antonín Jelínek). př. č. B 4/2020, S5, nefoliováno.

⁵⁸² Lilita Žekulínová pracovala již v době před druhou světovou válkou v kanceláři firmy A. Jelínek a syn. Vnesla mimo jiné návrh na restituci soukromého majetku svojí matky Emilie Jelínkové, rozené Čermákové (jednalo se o vilu se zahradou nacházející se na ostrůvku č. p. 288). L. Žekulínové byl předložen požadavek na změnu trvalého bydliště. Pro svůj vysoký věk a rodinné důvody se restituce vzdala. Ovšem L. Žekulínová si přála, aby se tradice firmy A. Jelínek ve Velkém Meziříčí zachovala.

⁵⁸³ Muzeum Velké Meziříčí. Fond A 39 (Koželužna Antonín Jelínek). př. č. B 4/2020, S2 a S5, nefoliováno.

od 1. května 1994 soukromá firma Jelínek Přerov s. r. o. V nové firmě pracovalo na 50 zaměstnanců, kteří zpracovávali polotovary tzv. wetblue.⁵⁸⁴ Výrobky jako obuv a koženou galanterii firma prodávala ve vlastních prodejnách.⁵⁸⁵ Dále byly výrobky prodávány skrze dceřinou společnost Egal, s r. o. Firma Jelínek Přerov s. r. o. hledala zahraničního partnera pro zajištění koželužny, mezi lety 1995-1998 provozovala koželužnu společnost WGM s. r. o. Od roku 1998 provozovala koželužnu společnost Galli.⁵⁸⁶ Výroba zpracovávající kůže zanikla ve Velkém Meziříčí roku 2007, v následujících letech byla velká část továrního komplexu zbourána.⁵⁸⁷ Z původní firmy A. Jelínek zůstal jen dům č. p. 13 na náměstí, který byl přestavěn na komerční budovu.⁵⁸⁸

Současně s firmou Jelínek Přerov s. r. o. vznikla roku 1993 firma Stavebniny Jelínek a Smejkal. Roku 1995 změnila firma název na Stavebniny Smejkal Libor – fyzická osoba.⁵⁸⁹ V současnosti jsou stavebniny nadále provozovány a sídlí na ulici Oslavická.⁵⁹⁰

Tabulka 23.: Počet zaměstnanců národního podniku Svit Gottwaldov – závod Velké Meziříčí.

rok	počet zaměstnanců
60. léta 20. století	200
1973	269
1983	226
1993	47

FIŠER, Zdeněk a kol. *Velké Meziříčí v zrcadle dějin*. Muzejní a vlastivědná společnost, Brno, 2008.

3.2.2. Partex, národní podnik Nová Včelnice

Na jaře 1948 proběhlo znárodnění firmy Rudolfa Bartůňka ve Velkém Meziříčí. Část původní firmy byla začleněna do národního podniku Mosilana, vlnářské závody Brno.⁵⁹¹ Následně o zhruba rok později, dne 23. 7. 1949 byl závod vyhláškou ministra průmyslu č. 1338 začleněn do národního podniku Jilana, vlnářské závody Malý Beranov. Od počátku roku 1952, se stal národní podnik Jilana Malý Beranov součástí národního podniku Partex Nová Včelnice, velkomeziříčský závod se stal odloučeným provozem závodu

⁵⁸⁴ Wetblue neboli mokrá modř je označení pro kůže obarvené na modro. Tyto kůže jsou výchozím materiálem pro další zpracování v obuvnictví, kožené galanterii a dalším.

⁵⁸⁵ JUNEK, Jiří. *130 let Koželužen: Antonín Jelínek a syn*, Gala. Velké Meziříčí, 1993, s. 27.

⁵⁸⁶ Tato společnost zaměstnávala na 50 pracovníků, kteří se zabývali zpracováním kůží pro italského partnera.

⁵⁸⁷ Muzeum Velké Meziříčí. Fond A 39 (Koželužna Antonín Jelínek). př. č. B 4/2020, S6, nefoliováno.

⁵⁸⁸ Avys.estranky.cz. *Historie koželužny ve Velkém Meziříčí*. Online [15. 4. 2024]. Dostupné z: <https://avys.estranky.cz/clanky/historie--kozeluzny-ve--velkem--mezirici/>

⁵⁸⁹ FIŠER, Zdeněk a kol. *Velké Meziříčí v zrcadle dějin*, s. 403.

⁵⁹⁰ Stavebninysmejkal.cz. *O vzniku a historii firmy*. Online [15. 4. 2024]. Dostupné z: <https://www.stavebninysmejkal.cz/o-firme/>

⁵⁹¹ Zbytek byl začleněn do národního podniku Oděvní průmysl Prostějov (Dva národní správci byli z toho důvodu, že firma se skládala ze dvou částí, tkalcovny a výroby oděvů).

v Malém Beranově. Textilní výroba ve Velkém Meziříčí netrvala pod Partexem dlouho, v průběhu června 1956 byla textilní výroba ukončena a závod Partexu stal závodem národního podniku Motorpal Jihlava.⁵⁹² Mezi lety 1948-1956 měl závod na 200 zaměstnanců.

Hlavním výrobním programem textilního závodu ve Velkém Meziříčí byla ředitelstvím národního podniku Partex Nová Včelnice stanovena výroba předení, tkaní a úprava vložkových látek a žíněnek.⁵⁹³

3.2.3. Motorpal, národní podnik Jihlava (Palmotors s. r. o.) 1956-1989

V červnu 1956 převzal národní podnik Motorpal Jihlava textilní závod národního podniku Partex Nová Včelnice ve Velkém Meziříčí a přebudoval jej na strojírenský závod. Než mohla započít samotná strojírenská výroba, musel být závod k výrobě adaptován a zároveň začal Motorpal přeškolovat bývalé textilní dělníky na strojírenské.

Ředitelstvím národního podniku Motorpal Jihlava byl stanoven hlavní výrobní program závodu, tím byla výroba trysek a vstřikovacích zařízení pro dieselové motory. Od poloviny sedmdesátých let 20. století byla v podniku vedle trysek zahájena výroba spojek, především pro vozidla značky Liaz.⁵⁹⁴ V průběhu let byla výroba zefektivněna, zmenšoval se průměr vyrobených trysek a zvyšovala se výroba. Stroj ES II byl vyvinut kolektivem racionalizační skupiny závodu a byl patentován. Většina výrobků závodu byla určena k dalšímu zpracování v rámci domácího trhu, na export směřovala cca jedna desetina objemu výroby. Export směřoval do zemí socialistického i nesocialistického bloku, např. do SSSR, SNR či Velké Británie.

Závod se se svými výrobky účastnil výstav a soutěží nejen v rámci Československé socialistické republiky, ale i v zahraničí, např. obdržel nejvyšší ocenění na výstavě úspěchů mladých lidí ze socialistických států konané na počest XXVI. Sjezdu KSSS v Moskvě.⁵⁹⁵

Národní podnik Motorpal se dlouhodobě potýkal s nedostatkem pracovníků (především od konce sedmdesátých let 20. století), ve Velkém Meziříčí se tento problém částečně podařilo

⁵⁹² FIŠER, Zdeněk a kol. *Velké Meziříčí v zrcadle dějin*, s. 373.

⁵⁹³ SOA v Třeboni – oddělení České Budějovice. Fond Partex, vlnářské závody, s. p., Nová Včelnice, karton 86, inv. č. 148, nefoliováno.

⁵⁹⁴ BOKOVEC, Pavel. *25 let poctivé práce pro rozvoj socialistické společnosti*. Zpravodaj města Velkého Meziříčí, nositele Řádu rudé hvězdy, duben 1981. MNV KSČ a MěstNV ve Velkém Meziříčí, 1981, s. 25-26. (Muzeum Velké Meziříčí, inv. č. R 11 294).

⁵⁹⁵ Tamtéž, s. 27.

vyřešit přijetím zahraničních pracovníků,⁵⁹⁶ roku 1981 se zaměstnankyněmi závodu stalo 15 vietnamských žen, které měly pro podnik pracovat po dobu čtyř let. Tyto zaměstnankyně před nástupem do Motorpalu absolvovaly tříměsíční intenzivní kurz češtiny.⁵⁹⁷ V osmdesátých letech 20. století tvořilo více jak polovinu pracovníků závodu ženské osazenstvo.⁵⁹⁸

Po roce 1989

Po listopadových událostech roku 1989 se začátkem roku 1990 z národního podniku Motorpal Jihlava stal státní podnik a následně roku 1991 vznikla akciová společnost Motorpal.⁵⁹⁹ Se závažnými problémy se Motorpal potýkal zejména kvůli konkurenci na přelomu tisíciletí, náklady se ústředí Motorpalu snažilo snižovat tlumením výroby v některých svých závodech. Během roku 2003 poklesl počet zaměstnanců závodu ve Velkém Meziříčí na cca 100. Závod byl definitivně zrušen v rámci reorganizace roku 2018, hlavním důvodem ukončení výroby bylo, že provoz byl nedostatečně ekonomicky rentabilní.⁶⁰⁰

Roku 2018 vznikla společnost Palmotors s. r. o., která se dodnes věnuje výrobě vstříkovacích trysek.⁶⁰¹

Tabulka 24.: Orientační data k podniku Motorpal Jihlava.

rok	počet zaměstnanců	hodnota výroby (mil. Kčs/Kč)
1956	234	9
1980	490	63
2003	100	—
2018	60	—

Zdroj: FIŠER, Zdeněk a kol. *Velké Meziříčí v zrcadle dějin*. Muzejní a vlastivědná společnost, Brno, 2008. Palmotors.cz. Palmotors s. r. o. Online [15. 3. 2024]. Dostupné z: <https://www.palmotors.cz/>

3.2.4. Strojírny Velké Meziříčí (Agrostroj Pelhřimov; Agados, spol. s r. o.)

1948-1989

Firma Antonína Jeřábka, která se zabývala strojní výrobou, byla na jaře 1948 znárodněna a během let se stala součástí několika národních podniků. Od května 1960 byl závod zařazen do národního podniku Zemědělský nákupní a zásobovací podnik Brno, jako

⁵⁹⁶ V rámci hospodářsko-politické spolupráce přicházeli do Československa pracovníci ze zahraničí, především z Východního bloku, kteří měli pomoci s výrobou a dosažením kvót plánovaného hospodářství.

⁵⁹⁷ BOKOVEC, Pavel. *Vietnamští přátelé v našem městě*. Zpravodaj města Velkého Meziříčí, nositele Řádu rudé hvězdy, září 1981. MNV KSČ a MěstNV ve Velkém Meziříčí, s. 10. (Muzeum Velké Meziříčí, inv. č. R 11 294).

⁵⁹⁸ FIŠER, Zdeněk a kol. *Velké Meziříčí v zrcadle dějin*, s. 403.

⁵⁹⁹ V rámci společnosti Motorpal fungovaly čtyři závody – Jihlava, Jemnice, Batelov a Velké Meziříčí.

⁶⁰⁰ Medricské-listy.cz. *Motorpal končí*. Online [15. 4. 2024]. Dostupné z: <https://www.medricske-listy.cz/zpravy/273-motorpal-konci>

⁶⁰¹ Palmotors.cz. Palmotors s. r. o. Online [15. 4. 2024]. Dostupné z: <https://www.palmotors.cz/>

Strojírny Velké Meziříčí. Od roku 1963 se stal provozem národního podniku Strojírny nákupní podnik Bratislava. V roce 1982 byl závod zařazen do národního podniku Agrostroj Pelhřimov v rámci Výrobně hospodářské jednotky Agrozet.⁶⁰²

V průběhu druhé poloviny 20. století prošel areál podniku nejen rekonstrukcí, ale i stěhováním do nového továrního komplexu. Roku 1961 začala přestavba skladu dřeva na výrobní dílnu v původních prostorách podniku. V šedesátých letech bylo rozhodnuto o přestěhování podniku do nového areálu na Karlově, kvůli nedostatku prostor pro další růst původních prostor na Moráni. Započalo se s výstavbou několika budov - dílny, garáže a skladu materiálu. Postupně byl na Karlově vybudován nový výrobní komplex, do kterého se celý závod přestěhoval roku 1968.⁶⁰³ Další rozšíření závodu probíhalo koncem sedmdesátých let 20. století, byla vybudována nová hala, garáže, sklad hořlavin a požární nádrž.⁶⁰⁴

Výrobní sortiment byl po roce 1948 v podstatě nezměněn oproti výrobě ve strojárně A. Jeřábka. Kromě samotné výroby se podnik soustředil na opravy a montování svých výrobků – např. zemědělských zařízení (krmičky, mísírny, sušírny a třídiče brambor) či mlýnských zařízení.⁶⁰⁵ V roce 1980 bylo na 60 % produkce určeno na vývoz, především do států západní Evropy, např. Velké Británie či Francie.

Po roce 1989

Koncem roku 1989 se státní podnik Agrozet začal rozpadat (z národního podniku Agrozet se roku 1988 stal státní podnik). Roku 1990 byla založena akciová společnost Agrostroj Pelhřimov, jejíž součástí byl i podnik ve Velkém Meziříčí.⁶⁰⁶ Podnik se stal v rámci první vlny privatizace roku 1992 samostatným, většinovým vlastníkem se stal Agados, spol. s r. o.⁶⁰⁷ Nový vlastník přeorientoval výrobu ze zemědělského zařízení na výrobu různých typů přívěsů za vozidla. Z důvodu neustálého růstu výroby a omezeným prostorám

⁶⁰² FIŠER, Zdeněk a kol. *Velké Meziříčí v zrcadle dějin*, s. 374.

⁶⁰³ Do uvolněných budov na Moráni byly přemístěny Komunální služby Velkého Meziříčí, později přejmenované na Podnik průmyslu a služeb. (FIALKA, Ivo, RIPPEROVÁ, Marie. *Historie a současnost podnikání na Žďársku*, s. 110-111.).

⁶⁰⁴ PETERKA, Pavel. *Investiční výstavba v závodě Agrostroj Velké Meziříčí. Zpravodaj města Velkého Meziříčí, nositele Řádu rudé hvězdy*, listopad 1982. MNV KSČ a MěstNV ve Velkém Meziříčí, s. 11-13. (Muzeum Velké Meziříčí, inv. č. R 11 295).

⁶⁰⁵ FIŠER, Zdeněk a kol. *Velké Meziříčí v zrcadle dějin*, s. 373.

⁶⁰⁶ Agroportal24h.cz. *Agrostroj Pelhřimov v 90. letech. Dobové video o historii, výrobě a tehdejší technice*. Online [13. 4. 2024]. Dostupné z: <https://www.agroportal24h.cz/clanky/agrostroj-pelhrimov-v-90-letech-dobove-video-o-historii-vyrobe-a-tehdejsi-technice>

⁶⁰⁷ Agados spol, s r. o. vznikla k 15. 12. 1991 s předmětem podnikání ve výrobě, nákupu a prodeji strojářských výrobků a jejich příslušenství.

k růstu byl roku 2006 dostavěn nový areál firmy v ulici Průmyslová. Prosperita firmy pokračuje i v současnosti.⁶⁰⁸

3.2.5. Energetické strojírný, Brno (Sanborn a. s.) 1948-1989

Znárodněná strojírna F. a J. Vávry byla roku 1948 začleněna do národního podniku RBR Brno, od roku 1953 se stal velkomeziříčský závod součástí národního podniku Energetické strojírný, ve kterém setrval až do devadesátých let 20. století.⁶⁰⁹ Od poloviny roku 1988 se staly Energetické strojírný Brno součástí státního podniku Československá energetika.

Závod se nacházel ve středu města v ulici Novosady, což komplikovalo zvětšování továrního objektu. V polovině šedesátých let 20. století došlo k rozšíření ulice Novosady, byla ubourána část podnikových objektů a tím došlo k omezení výroby. Na počátku sedmdesátých let byly závodu postaveny nové výrobní haly v ulici Třebíčská, kam byl roku 1974 závod přemístěn. Ke konci desetiletí byly postaveny další nové haly.⁶¹⁰

Hlavním výrobním programem velkomeziříčského závodu byla ředitelstvím stanovena údržba a výroba součástí elektrárenských zařízení a turbín. Od sedmdesátých let 20. století se závod specializoval na výrobu náhradní dílů pro vodní a parní turbíny elektráren, a také jejich opravy.

Po roce 1989

Od prosince 1990 změnil podnik název na Energodílny Velké Meziříčí, státní podnik ČEZ. V rámci první vlny kuponové privatizace vznikla v polovině roku 1992 akciová společnost Energetické a ekologické technologie. V říjnu 1992 bylo 80 % akcií společnosti prodáno americké firmě Sanborn International BV (z Bostonu).⁶¹¹ Firma se rozvíjí i v současnosti.

Sortiment výrobků je od devadesátých let 20. století specializován pro energetické odvětví, petrochemii, těžbu surovin a těžké strojírenství.⁶¹² Firma se specializuje na výrobu

⁶⁰⁸ Agados.cz. *Historie firmy Agados s r. o.* Online [15. 4. 2024]. Dostupné z: <https://eshop.agados.cz/historie/>

⁶⁰⁹ FIALKA, Ivo, RIPPEROVÁ, Marie. *Historie a současnost podnikání na Žďársku*, s. 111.

⁶¹⁰ FIŠER, Zdeněk a kol. *Velké Meziříčí v zrcadle dějin*, s. 374.

⁶¹¹ Již v září 1992 přijelo na jednání do Velkého Meziříčí vedení firmy společně s massachusettským guvernérem. (FIŠER, Zdeněk a kol. *Velké Meziříčí v zrcadle dějin*, s. 402-403.)

⁶¹² FIALKA, Ivo, RIPPEROVÁ, Marie. *Historie a současnost podnikání na Žďársku*, s. 174-175.

komponentů pro dieselové motory, lodě a lokomotivy; dílů pro zařízení na těžbu ropy a plynu či dílů pro plynové, parní a vodní turbíny. Mezi nejvýznamnější zákazníky firmy patřily např. Škoda Energo, České a Slovenské elektrárny, ČEZ a další, firma má své odběratele i v zahraničí.⁶¹³

3.2.6. Opravny zemědělských strojů Praha – závod Velké Meziříčí (AGM-Agromotor s. r. o.)

1948-1989

Tento podnik byl založen ve Velkém Meziříčí roku 1949 pro soustředění zemědělských strojů,⁶¹⁴ které měly sloužit zemědělským závodům - především vznikajícím družstvům. Roku 1963 byl podnik začleněn do Strojní traktorové stanice Žďár nad Sázavou jako pobočný závod. Následujícího roku byl závod předán Opravně zemědělských strojů, národní podnik Praha, kde se stal závodem 12. Již od svého založení byl podnik jedním z největších zaměstnavatelů ve Velkém Meziříčí.

Sídlo podniku bylo na Ostrůvku, kde se po celou druhou polovinu 20. století rozrůstal, ve druhé polovině šedesátých let byly vybudovány např. sklad motorů před a po opravě, brzdárna, sklad hořavin a olejů a další. V polovině sedmdesátých let 20. století bylo vybudováno i podnikové učňovské středisko, následně bylo v ročníku více jak 30 učňů.⁶¹⁵ Na počátku osmdesátých let byla vybudována nová šestipodlažní budova, která sloužila převážně jako sociální zařízení, závodní kuchyň a jídelna s kantýnou.⁶¹⁶

Podnik se specializoval na opravy celých traktorů, prováděl generální opravy motorů (např. Z.25 či ZS35/50) pro Jihomoravský kraj a motorů traktorů Zetor. Později byla opravná rozšířena i o výrobu součástí k traktorům.⁶¹⁷ Mezi pracovní úkony patřilo řešení závad, např. tečení oleje na spojku motoru Z-UŘ, závady na pístové soustavě motoru Z-UŘ a Zetor Super či utržení ventilu motoru Zetor Super a Z-UŘ.⁶¹⁸

⁶¹³ Sanborn.cz. *Sanborn a. s.* Online [15. 4. 2024]. Dostupné z: <https://www.sanborn.cz/cs/o-nas>

⁶¹⁴ Na přelomu čtyřicátých a padesátých let 20. století probíhalo v rámci kolektivizace venkova a vzniku jednotných zemědělských družstev nucené vykupování zemědělské techniky od soukromých zemědělců.

⁶¹⁵ FIŠER, Zdeněk a kol. *Velké Meziříčí v zrcadle dějin*, s. 374.

⁶¹⁶ ADAMOVÁ, Zdena. *Sociální program v Opravnách zemědělských strojů. n. p. Velké Meziříčí*. Zpravodaj města Velkého Meziříčí, nositele Řádu rudé hvězdy, listopad 1982. MNV KSČ a MěstNV ve Velkém Meziříčí, s. 14-15. (Muzeum Velké Meziříčí, inv. č. R 11 295).

⁶¹⁷ PIŠÍN, Libor. *Velké Meziříčí: historie a současnost*, s. 49.

⁶¹⁸ MZA Brno. Fond K 781 (Agromotor, s. p., Velké Meziříčí), karton 3, inv. č. 8, nefoliováno.

Po roce 1989

V dubnu 1990 se podnik ve Velkém Meziříčí osamostatnil od svého pražského vedení a stal se státním podnikem Opravy zemědělských strojů. V první vlně kuponové privatizace roku 1992 koupila podnik akciová společnost Agromotor Velké Meziříčí. Od 1. 1. 2001 byla transformována v AGM–Agromotor s. r. o., který funguje dodnes.

Agromotor a. s. rozšířil činnost z období před rokem 1989 o opravy motorů některých značek nákladních automobilů, např. Avia a částečně i celých nákladních automobilů.⁶¹⁹ Ve firmě byly prováděny jak generální, tak i běžné opravy např. startérů, alternátorů či dynam. Dále byly ve firmě vyráběny náhradní součásti, např. součástky pro převodovky, řízení, klikové hřídele a vznětové motory, a také závitové vložky, vakufiltry či samotná zemědělská mechanizace. K doplňkovým programům patřilo šití pracovních obleků. Mezi rozhodující dodavatele v devadesátých letech 20. století patřily např. ČKD Praha, Zetor Brno či Agrozet Brno. Mezi důležité odběratele ve stejné době patřily např. Zetor Brno, Zbrojovka Brno či STS Olomouc.⁶²⁰

Společnost AGM – Agromotor s. r. o. se zaměřuje na opravy tuzemských i zahraničních dieselových motorů, renovaci dílů motorů i strojů a servis mobilní techniky z oblasti zemědělství, stavební techniky a nákladní dopravy. Dále firma provádí dynamické vyvažování hřídelí a rotorů motorů a prodej náhradních dílů na traktory a zemědělské stroje.⁶²¹

Tabulka 25.: Orientační data k n. p. Opravy zemědělských strojů Praha – V. M. (AGM–Agromotor s. r. o.).

rok	počet zaměstnanců	počet gen. oprav za rok
1963	96	2 353
1966	222	7 477
1972	330	11 000
1976	394	16 267
1980	470	—
1989	553	—
2003	85	—
2020	57	—

Zdroj: FIŠER, Zdeněk a kol. *Velké Meziříčí v zrcadle dějin*. Muzejní a vlastivědná společnost, Brno, 2008. MZA Fond K 781 (Agromotor, s. p., Velké Meziříčí). Agm-agromotor.cz. *AGM-Motor s. r. o.* Online [15. 3 .2024]. Dostupné z: <https://www.agm-agromotor.cz/cs/>

⁶¹⁹ FIŠER, Zdeněk a kol. *Velké Meziříčí v zrcadle dějin*, s. 402.

⁶²⁰ MZA Brno. Fond K 781 (Agromotor, s. p., Velké Meziříčí), karton 3, inv. č. 10, nefoliováno.

⁶²¹ Agm-agromotor.cz. *AGM-Motor s. r. o.* Online [15. 4 .2024]. Dostupné z: <https://www.agm-agromotor.cz/cs/>

3.2.7. Okresní průmyslový podnik Velké Meziříčí (Výtahy, s. r. o.)

1959-1989

V roce 1959 byl zestátněn Podhradský mlýn a byla do něj umístěna provozovna Okresního průmyslového podniku, nejprve byl součástí národního podniku Kovopodnik Třebíč, následně Okresního průmyslového podniku ve Žďáru nad Sázavou a poté národního podniku Vysočan Bystřice nad Pernštejnem.

Hlavním programem podniku bylo od počátku šedesátých let 20. století provádění generálních oprav výtahů pro celý Jihomoravský kraj a generální opravy vahařství pro žďárský okres. V osmdesátých letech 20. století se podnik specializoval na výrobu atypických výtahů a jako jediný v Československu vyráběl svisle výsuvná vrata, která exportoval i do zahraničí.

Po roce 1989

Areál Podhradského mlýnu byl koncem roku 1991 zrestituován a podnik se musel z budov vystěhovat. V rámci první vlny kuponové privatizace se majitelem velkomeziříčského Okresního stavebního podniku stala firma Výtahy, s. r. o. V dubnu 1992 byla firma přestěhována do provizorních prostor v Agrostavu na ulici Třebíčské. Roku 1994 zakoupila firma rozestavěný rybářský areál ve Vrchovecké ulici, který si upravila ke svým potřebám a roku 1997 přenesla své sídlo tam.⁶²² Firma se nadále rozvíjí, v současnosti má pět dceřiných firem, které se věnují stejně jako mateřská firma výrobě a rekonstrukci výtahů.

Firma Výtahy s. r. o. se od devadesátých let 20. století zabývá výrobou, montáží a generálními opravami různých druhů výtahů, např. osobní výtahy, autovýtahy či výtahy pro invalidy. Dalším zaměřením firmy jsou vrata, brány a závory.⁶²³

3.2.8 Kablo Velké Meziříčí (NKT cables group)

1948-1989

Již 27. února 1948 bylo vyhlášeno znárodnění firmy L. Köppela a jeho začlenění jako závodu do národního podniku Kablo Bratislava. Mezi lety 1950-1958 bylo Kablo Velké Meziříčí samostatným národním podnikem.⁶²⁴ Od roku 1958 se stalo závodem národního podniku Kablo Kladno. Ke kladenskému podniku náležel závod do roku 1988, kdy se stal z koncernového závodu samostatným kombinátním podnikem – byl řízen státním podnikem

⁶²² FIŠER, Zdeněk a kol. *Velké Meziříčí v zrcadle dějin*, s. 403.

⁶²³ Vytahy.com. *Výtahy, s. r. o.* Online [15. 4. 2024]. Dostupné z: <https://www.vytahy.com/cs/>

⁶²⁴ Roku 1952 se představitelé velkomeziříčského okresu, města i podniku snažili získat pro Kablo objekt zrušeného textilního podniku Jilany, ovšem neuspěli.

Závody silnoproudé elektrotechniky Praha. Závod Kablo se v rámci Velkého Meziříčí stal ve druhé polovině 20. století největším zaměstnavatelem ve městě.

Výroba závodu velice rychle rostla, a to vyžadovalo rozšíření závodu. V průběhu roku 1948 byla vystavěna nová výrobní hala a taktéž byly do podniku dovezeny stroje a výrobní zařízení z rušených kabeloven v Liberci, Ústí nad Labem, Vejprtech, Jablonném nad Orlicí a Vsetíně. V první polovině padesátých let 20. století byla vybudována gumárna a montované stavby pro převzatou výrobu, nová kuchyně i jídelna. Dále proběhla výměna starého kotle za nový výkonnější a stavba trafostanice. Po požáru sousední pily v květnu 1959 převzal závod plochu pily a dále se rozšiřoval. Roku 1966 byla vybudována nová tříposchod'ová budova a nová výrobní hala. Počátkem roku 1972 byly otevřeny nové objekty s vrátnicí. Ve stejné době probíhala výstavba přístavby gumárny a výstavba nové mořírny. Dále byla rozšířena tažirna, jednotlivé provozy byly vybaveny novými výkonnými stroji.⁶²⁵ V roce 1982 byla vystavěna nová gumárna.

Důležitým milníkem pro výrobu byl přechod z textilních a pryžových výrobků na celoplastové. V polovině padesátých let 20. století došlo ke spuštění agregátu pro průběžnou vulkanizaci gumových kabelů, dále pak k zavedení výroby termoplastických hmot, ze kterých byla následně vyráběna více jak polovina výrobků.⁶²⁶

Závod ve Velkém Meziříčí se soustředil na výrobu izolovaných vodičů a různých druhů kabelů, byly to např. výtahové kabely, polní telefonní kabely či telefonní šňůry. Dále byly vyráběny i další výrobky potřebné v práci s kabely, jako např. kabelové a izolační pásy. V podniku zároveň probíhala i výroba kabelářských strojů v mechanické dílně závodu. V roce 1956 byl výrobní program obohacen o výrobu pohyblivých přívodů Flexo, nejprve v pryžové verzi, o rok později i v PVC provedení. Pod tlakem konkurence byl podnik nucen rozšiřovat a zkvalitňovat zejména exportní sortiment. Jako progresivní se ukázala výroba kabelů typu Ayka.⁶²⁷ Stejná výroba pokračovala i v následujících desetiletích. Roku 1981 začal podnik vyrábět silnoproudé kabely na vysoké napětí. Ve druhé polovině osmdesátých let trápil podnik nedostatek surovin – tím se zpožďovala výroba a nebyl plněn plán.

⁶²⁵ Kablo Kladno, národní podnik Kladno. *Kablo Velké Meziříčí 30 let: 1946-1976*, nečíslováno.

⁶²⁶ FIALKA, Ivo, RIPPEROVÁ, Marie. *Historie a současnost podnikání na Žďársku*, s. 120.

⁶²⁷ Tyto kabely se vyráběly tandemovým způsobem lisování kabele.

Kablo ve Velkém Meziříčí byl monopolním výrobcem v Československu pro různé druhy sdělovacích vodičů (pro rozhlasová, telefonní a speciální zařízení), izolačních a lepicích pásek na textilním podkladě a výtahových kabelů.

Mezi odběratele v Československu patřily např. Svit, Auto – Škoda, ČKD, Elektra Brno či Indukta Žilina.⁶²⁸ Výrobky byly také exportovány do zahraničí, především do socialistických zemí, největším odběratelem byl SSSR.

Podnik byl držitelem státního vyznamenání Za zásluhy o výstavbu v dubnu 1966, získal titul Závod Slovenského národního povstání v srpnu 1974 a čestné uznání k 30. výročí osvobození Československa Sovětskou armádou v květnu 1975.⁶²⁹ Za rok 1982 bylo do brigády socialistické práce zapojeno na 800 zaměstnanců podniku.⁶³⁰

Po roce 1989

Roku 1990 se podnik ve Velkém Meziříčí osamostatnil (ze Závodů silnoproudé elektrotechniky Praha) a stal se samostatným státním podnikem Kablo Velké Meziříčí.⁶³¹ Roku 1996 byl ve druhé vlně privatizace začleněn do firmy Kablo Elektro Vrchlabí jako dceřiná společnost Kablo Elektro Velké Meziříčí, spol. s r. o. Roku 2007 se podnik ve Velkém Meziříčí stal součástí mezinárodní společnosti NKT cables,⁶³² jehož součástí je dodnes.⁶³³

V současnosti se podnik věnuje široké paletě kabelů instalačních, flexibilních a silových do 1 kV, energetických do 50 kV a vysokonapěťových kabelů. Dále vyrábí příslušenství pro kabely a jejich instalaci.⁶³⁴

⁶²⁸ MZA Brno. Fond K 744 (Kablo Velké Meziříčí, n. p., Velké Meziříčí), karton 3, inv. č. 38, nefoliováno.

⁶²⁹ Kablo Kladno, národní podnik Kladno. *Kablo Velké Meziříčí 30 let: 1946-1976*, nečíslováno.

⁶³⁰ PEŘINA, Otakar. *Pracující Kabla sedmé pětiletce*. Zpravodaj města Velkého Meziříčí, nositele Řádu rudé hvězdy, červenec – srpen 1982. MNV KSČ a MěstNV ve Velkém Meziříčí. (Muzeum Velké Meziříčí, inv. č. R 11 295).

⁶³¹ FIŠER, Zdeněk a kol. *Velké Meziříčí v zrcadle dějin*, s. 372.

⁶³² Sídlo dánského průmyslového holdingu NKT je v Kolíně nad Rýnem. Holding sdružuje výrobce kabelů ze 14 zemí světa (např. Dánsko, Německo, Česko, Polsko či Čína).

⁶³³ Novinyvm.cz. *Kablovka slaví 70 let, při této příležitosti se otevřela veřejnosti*. Online [15. 4. 2024]. Dostupné z: <https://www.novinyvm.cz/10538-kablovka-slavi-70-let-pri-teto-prilezitosti-se-otevrela-verejnosti.html>

⁶³⁴ Nkt.cz. *Naše výrobky*. Online [15. 4. 2024]. Dostupné z: <https://www.nkt.cz/>

Tabulka 26.: Orientační data k n. p. Kablo – Velké Meziříčí (NKT cables group Velké Meziříčí).

rok	počet zaměstnanců	průměrný plat (Kčs/Kč)	objem výroby v (mil.Kčs/Kč)
1946	90	—	—
1947	200	—	—
1950	389	667	104,6
1953	600	850	—
1957	745	1 058	—
1960	1 000	1 175	157
1970	1 355	1 699	347
1980	1 618	2 281	672
1985	1 667	2 750	863
1990	1 600	2 877	753,2
1996	913	8 695	794,4
1998	700	—	—
2016	190	—	—

Zdroj: FIŠER, Zdeněk a kol. *Velké Meziříčí v zrcadle dějin*. Muzejní a vlastivědná společnost, Brno, 2008. KŘÍŽOVÁ, Blanka, PEŘINA, Otokar. 40 let výroby kabelů a vodičů ve Velkém Meziříčí: 1946-1996. Kablo elektro Vrchlabí, 1996. Novinyvm.cz. *Kablovka slaví 70 let, při této příležitosti se otevřela veřejnosti*. Online [15. 3. 2024]. Dostupné z: <https://www.novinyvm.cz/10538-kablovka-slavi-70-let-pri-teto-prilezitosti-se-otevrela-verejnosti.html>

3.2.9. Kosmetické závody Velké Meziříčí (Alpa a. s.)

1948-1989

Výroba Alpy probíhala v továrním komplexu ve Velkém Meziříčí od roku 1948. Definitivní znárodnění firmy Františka Sáblíka proběhlo až roku 1950, kdy byla jako závod začleněna do národního podniku Chemdroga Jihlava. Mezi lety 1951-1953 byl závod ve správě národního podniku Milo Olomouc. Od 5. května 1953 se stal závod samostatným národním podnikem Kosmetické závody ve Velkém Meziříčí.⁶³⁵ Od roku 1955 byl závod přejmenován na národní podnik Sosna Velké Meziříčí.⁶³⁶ V roce 1957 došlo ke sloučení velkomeziříčské Sosny s Pražskými kosmetickými závody. Od října 1963 byl podnik začleněn do bratislavské Kozmetiky a v roce 1969 se stal závodem národního podniku Astrid Praha.⁶³⁷

V průběhu druhé poloviny 20. století docházelo průběžně k modernizaci závodu a stavbě nových objektů. Skladové kapacity byly omezeny, koncem sedmdesátých let nedostačující, proto si závod od 1.ledna 1979 pronajal soukromou stodolu v Oslavici, která sloužila jako další sklad podniku. Za pronájem platil závod 3 750,- Kčs za rok.⁶³⁸

⁶³⁵ MZA Brno. Fond H 1125 (Sosna, výroba lesní francovky, Velké Meziříčí), balík 1, inv. č. 4, nefoliováno.

⁶³⁶ FIALKA, Ivo, RIPPEROVÁ, Marie. *Historie a současnost podnikání na Žďársku*, s. 120.

⁶³⁷ FIŠER, Zdeněk a kol. *Velké Meziříčí v zrcadle dějin*, s. 373.

⁶³⁸ MZA Brno. Fond K 817 (Povltavské tukové závody, s. p., Nelahozeves, odštěpný závod Alpa Velké Meziříčí), karton 1, inv. č. 1, nefoliováno.

Původní výroba zabývající se zpracováváním mořských hub byla definitivně ukončena na podzim 1952.⁶³⁹ Stěžejním výrobkem druhé poloviny 20. století se stala výroba francovek. Dále byly vyráběny zásypy, pudry a líčidla, kolínské a plet'ové vody, repelenty a další; celkem na 80 druhů kosmetických přípravků.

Závod ve Velkém Meziříčí se pravidelně zapojoval do socialistických soutěží a socialistických brigád,⁶⁴⁰ také byl držitelem několika titulů, např. roku 1980 se stal držitelem čestného titulu „Závod vzorné jakosti“. Pracovníci velkomeziříčského závodu se dále zapojovali do soutěže mladých potravinářů o Rudý karafiát.⁶⁴¹

Po roce 1989

Z rozhodnutí ministerstva zemědělství č. j. 3576/90-230 dne 10. 12. 1990 se stal závod ve Velkém Meziříčí odštěpným závodem Povltavských tukových závodů, státní podnik, Nelahozeves.⁶⁴² Následně proběhla delimitace státního podniku Astrid Praha, jehož součástí velkomeziříčský závod byl. V roce 1994 byl podnik zprivatizován. Majitelem se stala švýcarská firma IG Pharma holding Ag Curych.⁶⁴³ Roku 2006 vznikla samostatná akciová společnost Alpa, která funguje dodnes.

Roku 1991 proběhla inventarizace celého majetku závodu včetně zboží na skladech. Ukázalo se, že na skladech zůstal nevyužitý materiál, jako např. obaly (lahve, krabičky a další), nálepky a výrobní suroviny. Většina nevyužitého materiálu byla zakoupena pro výrobu a následnou distribuci kosmetiky, která již nenalezla větší odbytu, a proto se přestala vyrábět. V těchto nevyužitých surovinách a materiálu ztratila firma částku v řádu statisíců.⁶⁴⁴

Společnost se v současnosti zaměřuje na výrobu různých druhů kosmetiky, kolínské vody, plet'ových krémů a masážních přípravků. Mimo to vyrábí i repelenty a opalovací přípravky. Vlajkovým výrobkem je dodnes Francovka.⁶⁴⁵

⁶³⁹ MZA Brno. Fond H 1125 (Sosna, výroba lesní francovky, Velké Meziříčí), balík 1, inv. č. 4, nefoliováno.

⁶⁴⁰ ŘÍHA, Josef. *Obhájení titulu „závod vzorné jakosti“ koncernového podniku Astrid – závod Alpa Velké Meziříčí za dosažené výsledky za rok 1981*. Zpravodaj města Velkého Meziříčí, nositele Řádu rudé hvězdy, červen 1982. MNV KSČ a MěstNV ve Velkém Meziříčí, s. 10. (Muzeum Velké Meziříčí, inv. č. R 11 295).

⁶⁴¹ LÁNĚK, Jaromír. *Propůjčení titulu „závod vzorné jakosti“ závodu Alpa Velké Meziříčí za dosažené výsledky v šesté pětiletce*. Zpravodaj města Velkého Meziříčí, nositele Řádu rudé hvězdy, říjen 1981. MNV KSČ a MěstNV ve Velkém Meziříčí. (Muzeum Velké Meziříčí, inv. č. R 11 294).

⁶⁴² MZA Brno. Fond K 817 (Povltavské tukové závody, s. p., Nelahozeves, odštěpný závod Alpa Velké Meziříčí), karton 4, inv. č. 49, nefoliováno.

⁶⁴³ FIALKA, Ivo, RIPPEROVÁ, Marie. *Historie a současnost podnikání na Žďársku*, s. 178.

⁶⁴⁴ MZA Brno. Fond K 817 (Povltavské tukové závody, s. p., Nelahozeves, odštěpný závod Alpa Velké Meziříčí), karton 1, inv. č. 10, nefoliováno.

⁶⁴⁵ Alpa.cz. *Tradice firmy*. Online [15. 4. 2024]. Dostupné z: <https://www.alpa.cz/cs/tradice>

Tabulka 27.: Orientační data ke Kosmetickým závodům Velké meziříčí (Alpa a. s.).

rok	počet zaměstnanců	Počet druhů výrobků
1950	30	—
1967	—	32
1971	—	57
1985	—	80
1991	144	—
2005	100	140
2017	80	110

Zdroj: FIŠER, Zdeněk a kol. *Velké Meziříčí v zrcadle dějin*. Muzejní a vlastivědná společnost, Brno, 2008. Fond K 817 (Povltavské tukové závody, s. p., Nelahozeves, odštěpný závod Alpa Velké Meziříčí). Alpa.cz. *Tradice firmy*. Online [15. 3. 2024]. Dostupné z: <https://www.alpa.cz/cs/tradice>

4. Komparace zpracovatelského průmyslu Humpolce, Třeště a Velkého Meziříčí

Vývoj zpracovatelského průmyslu ve sledovaných městech měl podobné i odlišné znaky. Účelem této kapitoly je zjistit klíčové aspekty ve vývoji a fungování zkoumaných podniků z první až třetí kapitoly této práce. Na základě analýzy pramenů a literatury proběhne komparace tří klíčových průmyslových odvětví a jejich vývoj v Třešti, Humpolci a Velkém Meziříčí.

4.1. Textilní a kožedělný průmysl

Textilní průmysl měl v Třešti dlouholetou tradici, již v první polovině 19. století začaly ve městě vznikat první továrny (J. Schumpeter), které se zabývaly nejprve výrobou samotných suken (převážně vlněných), později i dalším zpracováním suken na hotové obleky. Velice podobně tomu bylo i v Humpolci, ve kterém měla textilní výroba hluboký historický význam, první textilní továrny (P. Skorkovský) začaly vznikat kolem poloviny 19. století. Ve Velkém Meziříčí měla textilní výroba svoji tradici, avšak nikdy nebyla ve městě tak rozsáhlá, pouze kolem poloviny 19. století byla ve městě vybudována jedna textilní továrna (F. Kallab). Na počátku 20. století bylo v Třešti a Humpolci v provozu několik textilních továren (v Třešti dvě, v Humpolci sedm),⁶⁴⁶ ve Velkém Meziříčí stále jen jedna.⁶⁴⁷ Jedním z důvodů je, že se ve městě rozvíjel daleko více průmysl kožedělný a v návaznosti na něj klišařství. Namísto textilního průmyslu se ve Velkém Meziříčí již od poloviny 19. století dynamicky rozvíjel kožedělný průmysl s nejvýznamnějším představitelem ve firmě A. Jelínek.⁶⁴⁸

Textilní výroba pokračovala i ve dvacátých letech 20. století ve všech městech, avšak do jisté míry ji ovlivnila hospodářská krize z roku 1922 (naplno propukla roku 1925) a následně Velké hospodářská krize (naplno propukla mezi lety 1931-1934).⁶⁴⁹

⁶⁴⁶ V Třešti byly dvě velké textilní továrny – Schumpeterova a Münchova. V Humpolci jich bylo sedm – Dítětova, Skorkovského, Františka Jokla ml., Adolfa Trnky, Karla Trnky, Antonína Klementa Smrčky a Josefa Smrčky.

⁶⁴⁷ A to textilní továrna Kallabova.

⁶⁴⁸ JUNEK, Jiří. *130 let Koželužen: Antonín Jelínek a syn, Gala. Velké Meziříčí*, 1993.

⁶⁴⁹ Ve Velkém Meziříčí byla pozastavena a následně i ukončena výroba v jediné textilní továrně W. Beck und Söhne, naopak se krize nijak nedotkla firmy A. Jelínek. V Humpolci byla úplně pozastavena výroba ve firmě W. Beck und Söhne (následně firma skončila v konkurzu a byla zrušena), A. K. Smrčka a omezeně se pracovalo ve firmě Bratři Lešovští či Bratři Trnkové. V Třešti se omezení výroby citelně dotklo firmy A. Münch (továrna v Hodicích byla zrušena a výroba spojena s druhou továrnou v Třešti).

Odlišný vývoj ve sledovaných městech v rámci textilního odvětví můžeme pozorovat průběhu druhé světové války, v Humpolci nebyla žádná továrna arizována,⁶⁵⁰ naproti tomu byla v Třešti arizována textilní firma A. Münch a syn.⁶⁵¹ Ve Velkém Meziříčí proběhlo převzetí objektů bývalé židovské továrny W. Beck und Söhne německou vojenskou správou.⁶⁵² Jako společný prvek všech textilních továren můžeme sledovat, že se podílely nějakým způsobem na válečné výrobě. V první polovině roku 1945 byla na firmu v Třešti, v té době již Ludvík Hayer, uvalena národní správa, která trvala až do roku 1948. Zbylé textilní továrny ve sledovaných městech zůstaly v rukou jednotlivých vlastníků, případně byla dočasně uvalena národní správa.⁶⁵³

Na jaře 1948 byly všechny firmy v Československu mající více jak 50 zaměstnanců znárodněny.⁶⁵⁴ V Třešti působilo v letech 1948-1964 několik národních podniků věnujících se textilní výrobě, měly zde pobočné závody – např. národní podnik Kras Brno či národní podnik Partex Nová Včelnice. Po roce 1964 působil ve městě národní podnik Kras Brno (a to až do roku 2004), pobočný závod národního podniku Partex Nová Včelnice zde ukončil roku 1964 výrobu z důvodu ekonomické nerentability. Kromě národních podniků zůstalo v provozu po roce 1948 i Dělnické družstvo Vývoj, které si po celou druhou polovinu 20. století udrželo svoji samostatnost. Vývoj je jedinou textilní výrobou, která zůstala v Třešti do současnosti. Hlavním důvodem přežití není zaměření výroby na masovou produkci, ale na malosériovou výrobu a přizpůsobení se poptávce zákazníků.⁶⁵⁵

V porovnání s Třeští byl vývoj textilního průmyslu ve Velkém Meziříčí po roce 1948 v jistých ohledech jednodušší. Firma R. Bartůňka⁶⁵⁶ byla po znárodnění zařazena z větší části do národního podniku Moravskoslezské vlnářské závody Brno. O rok později se stala součástí národního podniku Jilana v Malém Beranově. Mezi lety 1951-1956 probíhala textilní výroba pod národním podnikem Partex Nová Včelnice, tedy pod stejným národním

⁶⁵⁰ Textilní průmysl měli pevně v rukou čeští evangelíci. (KOBLIHA, Gustav. *Humpolec a jeho okolí: Nástin dějepisný, popisný a statistický*, s. 28.).

⁶⁵¹ Rodina Münchova byla židovského původu hlásící se k německé národnosti. V rámci arizace podniků byl celý majetek Münchů zabaven a přidělen pod německou správu. (Fond H 249 (Ludvík Hayer, továrna na sukna a vlněné látky), karton 308, inv. č. A5-63 I./55-13, fol. 16, 17.)

⁶⁵² Německá vojenská správa následně využívala objekty továrny pro skladovací prostory a opravy výstrojních součástek pro Luftwaffe (FIŠER, Zdeněk a kol. *Velké Meziříčí v zrcadle dějin*, s. 279.).

⁶⁵³ Někteří majitelé firem, jako např. R. Bartůňka či A. Jelínek byli obviněni z kolaborace s Němci, poté, co byli obvinění zproštěni, jim byl majetek vrácen.

⁶⁵⁴ Zakonyprolidi.cz. *Zákon č. 114/1948 Sb. o znárodnění některých dalších průmyslových a jiných podniků a závodů a o úpravě některých poměrů znárodněných a národních podniků*. Online [6. 4. 2024]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1948-114>

⁶⁵⁵ Malosériová výroba je založena na kvalitě a přání zákazníků, díky tomu jsou tyto výrobky hůře nahraditelné importovaným zbožím.

⁶⁵⁶ Jeden majitel vlastnil továrny ve dvou sledovaných městech, v Třešti a ve Velkém Meziříčí.

podnikem jako jeden z textilních závodů v Třešti, avšak roku 1956 byla textilní výroba ve Velkém Meziříčí zrušena, kvůli neefektivnosti a nerentabilitě.⁶⁵⁷

Textilní výroba v Třešti i ve Velkém Meziříčí byla po roce 1948 součástí několika národních podniků, avšak textilní výroba v těchto městech do poloviny šedesátých let 20. století zanikla. Ve Velkém Meziříčí pokračovala pouze kožedělná výroba (a to až do roku 2007, kdy byla zrušena kvůli ekologickým důvodům a nerentabilitě). Naproti tomu v Humpolci byla většina textilních výrobců začleněna do národního podniku Vlnářské závody a fezárný Strakonice.⁶⁵⁸ Avšak rok po znárodnění byly humpolecké závody vyčleněny ze strakonického podniku a byl z nich vytvořen samostatný národní podnik Sukno Humpolec.⁶⁵⁹ Tento národní podnik byl v devadesátých letech 20. století transformován ve společnost s ručením omezeným a dále pokračoval v textilní výrobě. Jedním z možných vysvětlení, proč textilní průmysl v Humpolci přežil až do nového století, je právě seskupení všech textilních závodů ve městě pod jeden samostatný národní podnik, který měl zájem na prosperitě výroby ve městě (v odloučených závodech mohlo spíše dojít k pozastavení provozu, než v centrálním). Textilní výroba byla v Humpolci ukončena roku 2003 kvůli nerentabilitě a nekonkurenceschopnosti oproti dovezeným výrobkům ze zahraničí.

Část firem z Třeště a Humpolce spolupracovala nejen v rámci konsorcia (viz podkapitola 1.2.), ale i v pozdější době, kdy např. firma R. Bartůňka (v Třešti a Velkém Meziříčí) měla zájem se stát členem Družstva výrobců vlněného zboží v Humpolci, za jehož vznikem od roku 1946 stál Prokop Motejl (jeden z majitelů firmy Bratři Joklové na Brunce). Humpolecký a velkomeziříčský textilní průmysl byl od roku 1916 propojen v rámci firmy Wilhelm Beck und Söhne.⁶⁶⁰ Za propojení třešťského a velkomeziříčského textilního průmyslu mohla třešťská firma R. Bartůňka, která již koncem roku 1946 přenesla větší část svého firemního zázemí do Velkého Meziříčí (z dostupných pramenů se bohužel nedozvídáme, co firmu motivovalo ke změně výrobního prostředí).

Textilní výroba probíhala jak v Třešti, tak i v Humpolci a Velkém Meziříčí. Mezi těmito třemi městy stál v popředí Humpolec (ve dvacátých letech 20. století ve městě fungovalo

⁶⁵⁷ Ze stejného důvodu byl zrušen roku 1964 i závod v Třešti.

⁶⁵⁸ Všechna sledovaná města se v současnosti nachází v Kraji Vysočina, avšak nebylo tomu tak vždy (Humpolec měl v historii velice blízko k městům jako Čáslav a Kutná Hora v současném Středočeském kraji, mezi lety 1960-2000 byl součástí Jihočeského kraje; Velké Meziříčí mělo ve své historii daleko blíže k Brnu než k Jihlavě a dodnes stojí na pomezí těchto měst). Zároveň Humpolec se nachází v Čechách, Třešť a Velké Meziříčí na Moravě.

⁶⁵⁹ BRZONĚ, Roman a kol. *Humpolec v zrcadle času VIII: řemesla, průmysl a živnosti*, s. 367.

⁶⁶⁰ Tato vídeňská firma odkoupila roku 1908 humpoleckou továrnu E. Dítěte a právě roku 1916 odkoupila i velkomeziříčskou továrnu rodiny Kallabů.

nejméně devět textilních firem továrního rozsahu a další firmy menšího živnostenského rozsahu), nejméně byl textilní průmysl rozšířen ve Velkém Meziříčí (ve dvacátých letech 20. století ve městě fungovala jen jedna firma továrního rozsahu). Ve všech třech městech textilní výroba zanikla (pomineme-li Oděvní družstvo Vývoj v Třešti), nejdříve se tak stalo ve Velkém Meziříčí v polovině padesátých let 20. století, důvodem byla nerentabilita výroby.⁶⁶¹ Následně zanikla textilní výroba v Humpolci, a to krátce po roce 2000, důvodem byla především nekonkurenceschopnost výrobků v porovnání s dovezenými výrobky ze zahraničí. Textilní průmysl v Třešti se udržel pouze v jedné firmě (Vývoj), která se zaměřuje na výrobu malosériovou a zakázkovou – dbá na kvalitu. Po zrušení textilní výroby byli zaměstnanci propuštěni a většina si našla novou práci v jiném oboru - např. dřevozpracujícím či strojírenském průmyslu.

4.2. Dřevozpracující průmysl

Kromě textilního průmyslu byl pro Třešť tradičně důležitý i dřevozpracující průmysl,⁶⁶² který byl v Třešti v porovnání s Humpolcem a Velkým Meziříčím nejrozvinutější.⁶⁶³ S první velkou továrnou se v historii města setkáváme v šedesátých letech 19. století, kdy vznikla firma Stern a Knapp. Do konce 19. století vznikla ve městě ještě další významná továrna tohoto odvětví, firma J. Pokorný. V Humpolci bylo několik živností v dřevozpracujícím oboru, avšak žádná nedosahovala továrních rozměrů.⁶⁶⁴ Ve Velkém Meziříčí byla situace obdobná té v Humpolci, ve městě bylo několik živností zabývajících se prací se dřevem, přesto žádná nikdy nedosáhla továrních rozměrů.

V podobném duchu jako ve druhé polovině 19. století pokračovala dřevozpracující výroba i v první polovině 20. století, v Humpolci ani Velkém Meziříčí se živnostenská výroba nerozvinula do tovární. V Třešti existovaly v první polovině 20. století čtyři velké továrny,⁶⁶⁵ ve kterých byl vyráběn nábytek a další příslušenství. Dřevozpracující výroba pokračovala

⁶⁶¹ FIŠER, Zdeněk a kol. *Velké Meziříčí v zrcadle dějin*, s. 373.

⁶⁶² Nelze jednoznačně říct, že to má co do činění s lesy (ty jsou i kolem Humpolce a Velkého Meziříčí), jde spíše o zaměření řemeslníků a následně i živnostníků a továren.

⁶⁶³ V Třešti vznikla první velká továrna v rámci dřevozpracujícího průmyslu koncem šedesátých let 19. století, a následně vznikaly další. Naproti tomu v Humpolci vznikla továrna zabývající se výrobou pazdeřových a pilinopazdeřových desek až v padesátých letech 20. století. Ve Velkém Meziříčí žádná továrna v rámci dřevozpracujícího průmyslu nikdy nebyla.

⁶⁶⁴ Dle dobových zvyklostí byly podniky do 20 zaměstnanců považovány za dílny, podniky mající více jak 20 zaměstnanců byly pokládány za továrny. Pro továrny bylo dále typické, že v nich byl soustředěn celý výrobní proces (větší zisky pro majitele). (BRZON, Roman a kol. *Humpolec v zrcadle času VIII: řemesla, průmysl a živnosti*, s. 267-278.).

⁶⁶⁵ Adolf Münch, Josef Pokorný, Ignác Meissner a Dělnické družstvo truhlářů Dřevo.

v Třešti i v době druhé světové války, kdy byla orientována na válečnou výrobu – krabice na munici a další výrobky. Stejně jako u textilního průmyslu byla i jedna dřevozpracující továrna ve městě v majetku židovských majitelů (firma I. Meissner), v průběhu války byla pod německou správou a po válce pod státní správou.

Po znárodnění průmyslových podniků, které měly více jak 50 zaměstnanců, roku 1948 byl postupně všechen třešťský dřevozpracující průmysl koncentrován v rámci národních podniků.⁶⁶⁶ Od 1. 1. 1949 se staly bývalé firmy Josefa Pokorného a Ignáce Meissnera součástí národního podniku Umělecko-průmyslové závody v Brně. Od roku 1952 bylo do UP závodů začleněno i Dělnické družstvo truhlářů Dřevo, které do té doby bylo samostatným uskupením. Od roku 1958 byly závody začleněny do národního podniku Interier Praha, v rámci závodu 01, přesto v podnicích probíhala stejná výroba, jako když byly podniky pod UP závody. Roku 1964, po ukončení provozu v závodu národního podniku Partex Nová Včelnice, byl textilní závod transformován ve dřevařský a stal se součástí národního podniku Interier Praha, jako čtvrtý podnik závodu 01, ovšem nejprve pomocný na rozdíl od zbylých tří výrobních. Až do devadesátých let 20. století byla všechna dřevozpracující výroba v Třešti koncentrována v n. p. Interier Praha. Po roce 1989 byl závod 01 vyčleněn z již státního podniku Interier Praha, byla založena akciová společnost Intea Třešť, která byla v provozu do roku 2003. Výroba v podniku Intea Třešť zanikla kvůli nerentabilitě a dluhům společnosti. V roce 1993 byla v rámci restitucí navracena jedna tovární budova z Intea Třešť, firma J. Pokorný. Rodina Pokorných založila společnost Jospo fungující do roku 2010, kdy zanikla kvůli dluhům.

V Humpolci vznikl roku 1953 národní podnik Českomoravský len zabývající se zpracováním lnu (tírenský len a koudel).⁶⁶⁷ Klasickým zpracováním lnu se podnik zabýval až do devadesátých let 20. století, avšak od roku 1958 začal podnik vyrábět i pazdeřové desky, později pilino-pazdeřové desky.⁶⁶⁸ Tato výroba byla vstupní surovinou pro nábytkářskou výrobu – čímž byly provázány podniky v Humpolci a Třešti (pazdeřové desky z Českomoravského lnu z Humpolce byly dále zpracovávány mimo jiné v národním podniku Interier Praha, který měl výrobní závod v Třešti). Po roce 1989 byl národní podnik

⁶⁶⁶ Na rozdíl od textilního průmyslu – většina sice byla koncentrována v rámci národních podniků, ale Oděvní družstvo Vývoj si zachovalo samostatnost po celou druhou polovinu 20. století.

⁶⁶⁷ Pěstování lnu mělo na Českomoravské vrchovině dlouhou tradici. Českomoravský len vznikl, aby sdružoval tírny lnu.

⁶⁶⁸ Pazdeří je dřevitá část stonku lnu, které tvoří až 60 % stonkového lnu, bylo vyhazováno či spalováno. Pracovníci Českomoravského lnu vymysleli po různých testech pazdeří jeho další využití – mělo podobné vlastnosti jako dřevo – využití na výrobu pazdeřových desek. (BRZONĚ, Roman a kol. *Humpolec v zrcadle času VIII: řemesla, průmysl a živnost*, s. 407-408).

transformován v akciovou společnost Českomoravský len, ve kterém výroba nadále pokračovala. Stejná transformace proběhla i v Třešti, kdy byl z národního podniku Interier Praha vyčleněn závod 01 a stal se státním podnikem Intea Třešť. Roku 2000 prodala společnost Českomoravský len výrobní částí firmy DH Dekoru spol. s r. o., která v továrním komplexu v Humpolci začala vyrábět dřevotřískové desky. Výroba v rámci společnosti DH Dekor funguje i v současnosti, na rozdíl od dřevozpracující výroby v Třešti.

Dřevozpracující průmysl byl nejvíce ze sledovaných měst rozvinut v Třešti. Jednou z možných příčin je dostatek surovin v okolí města a také navázání na tradici výroby. Naproti tomu v Humpolci ani Velkém Meziříčí dřevozpracující výroba nevzkvétala (pomineme-li zpracování pazdeří v Humpolci), přestože v i okolí těchto měst je dostatek surovin/lesů. V Třešti dřevozpracující výroba skončila krátce po roce 2000, hlavním důvodem byl nedostatečný odbyt zboží a dluhy firem. Naopak v Humpolci, kde skončila výroba pazdeřových desek v rámci Českomoravského lnu, souvisela tato situace s nedostatkem vstupní suroviny (pazdeří). V Humpolci se dřevozpracující výroba rozvíjí i v současnosti, a to především díky poptávce po výrobcích. Hlavním důsledkem zániku dřevozpracujících firem v Třešti a Humpolci byl odliv pracovních sil, respektive dojíždění místních obyvatel za prací do okolí – nejvíce do Jihlavy, či změna pracovního zaměření.

4.3. Strojírenský a elektrotechnický průmysl

Strojírenský průmysl se v Třešti začal rozvíjet ve dvacátých letech 20. století, kdy byla původní výroba dřeváků a dřevěné obuvi N. Meissnera transformována na výrobu strojního zařízení pro potravinářství⁶⁶⁹ (řeznictví, cukrářství a další). V Humpolci na rozdíl od Třeště nevznikla v první polovině 20. století žádná větší firma, která by se zabývala strojírenstvím, hlavním důvodem byla přeplněnost pracovního trhu textilními továrnami. Ve Velkém Meziříčí se rozvíjel strojírenský průmysl velice úspěšně již od osmdesátých let 19. století. První strojírenská firma A. Jeřábek se zabývala výrobou hospodářských strojů a mlýnských zařízení, po těchto strojích byla v tomto zemědělsky orientovaném regionu velká poptávka. Na počátku 20. století byla založena firma F. Vávra, která byla zpočátku konkurentem strojírenské firmy A. Jeřábka, jelikož taktéž vyráběla strojní zařízení, avšak v pozdější době si firmy nekonkurovaly, protože se firma F. Vávra dále rozvíjela v širší strojní výrobě a také ve výrobě

⁶⁶⁹ Hospodářská krize roku 1922, ale i silná konkurence způsobila, že výroba obuvi se stala pro N. Meissnera neperspektivní. (MORKUS, Jan st., *Strojírna a smaltovna N. Meissnera a spol.*, Vlastivědný sborník Třeště a okolí 01/2019, Muzejní spolek Třešť, 2019, s. 66-67.).

elektrotechnické a strojní. Strojírenství se také částečně věnovala firma bratrů Breitenbachů, která byla především slévárnou, ale od prvního desetiletí 20. století vyráběla i strojní zařízení.

V souvislosti s druhou světovou válkou byla v Třešti arizována strojírenská firma N. Meissnera. Továrna náležela pod německou společnost Alexanderwerke A. G. z Remscheidu a hlavní výrobní náplní se staly stroje pro velkokuchyně MWC. Po druhé světové válce byla na firmu uvalena národní správa, která trvala až do roku 1948, kdy byla firma znárodněna. Ve Velkém Meziříčí nebyla žádná strojírenská firma pod německou správou, jelikož ani jedna ze strojírenských firem nebyla v rukou Židů.

V období po druhé světové válce byl do Velkého Meziříčí přesunut podnik L. Köppel, který se specializoval na výrobu kabelů.⁶⁷⁰ Na jaře roku 1948 proběhlo znárodnění průmyslových podniků, které měly více jak 50 zaměstnanců, a jednotlivé firmy se staly závody národních podniků. Na počátku padesátých let 20. století byla živnostenská výroba v Třešti soustředěna v jeden podnik. Tento podnik byl nejprve pod správou Okresního kovopodniku Dačice, a přes několik dalších podniků, jejichž byl součástí, se roku 1960 stal součástí Okresního průmyslového podniku Jihlava. V rámci podniku byla v Třešti soustředěna výroba menších zemědělských a stavebních zařízení. Původní firma N. Meissnera se po znárodnění stala součástí národního podniku Frigera v Kolíně⁶⁷¹ a od roku 1953 se stala závodem národního podniku Agrostroj Pelhřimov. V průběhu let získal podnik ve městě i další výrobní plochy od národního podniku Partex Nová Včelnice. Agrostroj Pelhřimov byl počátkem osmdesátých let 20. století zařazen pod koncern Agrozet, na počátku devadesátých let se opět stal samostatným podnikem Agrostroj Pelhřimov – závod Třešť. Následně roku 1998 byl název opět změněn, tentokrát na Pezag Třešť, a. s. Třešťský Pezag roku 1999 odkoupila nizozemská firma PMA Techniek Asten, v současnosti je tato strojírenská firma stále v provozu, aktuální název je MGG Třešť s. r. o. V průběhu devadesátých let vznikla v rámci restituované firmy Podzimek a synové dceřiná strojírenská firma, která se dodnes zabývá rozměrnější výrobou pro stavebnictví či těžbu. Druhou firmou vzniklou v devadesátých letech je Kool Trading spol. s r. o. (ta byla vybudována na základech Okresního průmyslového podniku Jihlava – pobočka Třešť), která se dodnes zabývá výrobou pásových linek. Obě firmy se zabývají výrobou specifických rozměrnějších výrobků určených pro primární výrobní sektor a dalo by se říci, že jsou nově vzniklé, přestože navazují na podniky před rokem 1989. Strojírny

⁶⁷⁰ Přenesení výroby z Prahy do Velkého Meziříčí bylo záměrné, mělo napomoci poválečné obnově a restrukturalizaci československého průmyslu. Dalším důvodem přenesení působení firmy bylo vytvořit pracovní příležitosti pro region s menší pracovní příležitostí

⁶⁷¹ Tato firma se věnovala výrobě potravinářských strojů.

Podzimek navazují na firmu J. Podzimek založenou 1896 (přestože se původně tomuto odvětví nevěnovala), Kool Trading navazuje na Okresní průmyslový podnik Jihlava – pobočka Třešť (předešlý podnik se nevěnoval stejné výrobě jako firma Kool Trading). Tyto firmy jsou tedy svým způsobem nově.

V Humpolci vznikl velký podnik věnující se strojírenství začátkem padesátých let 20. století, naproti tomu v Třešti a Velkém Meziříčí již byla strojírenská výroba rozšířená. Uvolnění části továrních objektů národního podniku Sukno Humpolec dalo prostor pro vznik závodu národního podniku Adamovské strojírny roku 1952. Reorganizací se stal humpolecký závod roku 1965 součástí národního podniku Agrostroj Pelhřimov.⁶⁷² Roku 1969 byl závod vyčleněn z Agrostroje a stal se samostatným národním podnikem Humpolecké strojírny (avšak byl samostatný jen na krátkou dobu, poté se stal opět závodem). V roce 1990 se Humpolecké strojírny staly samostatným státním podnikem, v rámci privatizace byl státní podnik transformován v akciovou společnost Humpolecké strojírny, kde výroba pokračuje i v současnosti a stále se zaměřuje na výrobu dílů k zemědělským strojům.

Podobný vývoj strojírenských podniků jako v Třešti nastal ve Velkém Meziříčí, po znárodnění roku 1948 byla strojírenská firma A. Jeřábek začleněna do Kovopodniku Jihlava. Během let se podnik ve Velkém Meziříčí stal součástí několika národních podniků. Od roku 1960, kdy byl závod pod Zemědělským nákupním a zásobovacím podnikem Brno, začal vystupovat jako Strojírny Velké Meziříčí. V roce 1982 byl závod ve Velkém Meziříčí v rámci reorganizace zařazen do národního podniku Agrostroj Pelhřimov, který patřil pod koncernový podnik Agrozet (mezi lety 1982-1990 byly v rámci Agrozetu zaváděny podniky v Humpolci, Třešti i Velkém Meziříčí).⁶⁷³ Strojírna F. Vávry se po znárodnění stala součástí národního podniku Energetické závody Brno. Okresní průmyslový podnik ve Velkém Meziříčí, který byl vždy součástí většího okresního průmyslového podniku (nejprve v Třebíči, následně ve Žďáru nad Sázavou, a nakonec v Bystřici nad Pernštejnem), na rozdíl od dalších podniků ve Velkém Meziříčí, které se specializovaly na výrobu, se tento podnik specializoval především na opravy výtahů pro celý Jihomoravský kraj. Textilní závod Partexu byl roku 1956 transformován na strojírenský závod, který se stal součástí národního podniku Motorpal Jihlava a vyráběl tryskové motory. Nejikoničtějším podnikem ve Velkém Meziříčí byl ve druhé polovině 20. století podnik Kablo Velké Meziříčí, který byl vždy součástí většího národního podniku (Kablo Bratislava, Kablo Kladno) a jak už název napovídá, specializoval se na výrobu různých druhů

⁶⁷² V té době měl již Agrostroj Pelhřimov pobočný závod i v Třešti.

⁶⁷³ O dalším vývoji jsem se v prostudovaných pramenech nic nedozvěděla.

kabelů. Po roce 1989 byly závody národních podniků transformovány ve státní podniky a následně v akciové společnosti⁶⁷⁴ a společnosti s ručením omezeným.⁶⁷⁵ Výroba, i když upravená pro potřeby dnešní doby, probíhá ve všech velkomeziříčských podnicích i dnes. Podniky si nekonkurují, jelikož se každý specializuje na jiné odvětví strojírenského průmyslu.

Strojírenská výroba probíhala a stále probíhá všech sledovaných městech. Nejdelší tradici strojírenství lze sledovat ve Velkém Meziříčí, a to již od konce 19. století, oproti tomu nejpozději vznikla strojírenská výroba v Humpolci, a to až v padesátých letech 20. století. V tomto odvětví nelze jednoznačně říci, ve kterém z měst byla a dodnes je nejvíce rozšířena, avšak z firem výše uvedených se velice dobře daří podnikům ve Velkém Meziříčí. S prosperující strojírenskou výrobou ve Velkém Meziříčí a v Humpolci souvisí blízkost dálnice D1, díky které jsou firmy v těchto městech ve výhodě oproti firmám v Třebšti (k dálnici je to cca 25 km). Díky napojení Velkého Meziříčí a Humpolce na dálnici do těchto měst i více investují zahraniční společnosti (např. Sanborn či NKT cables group ve Velkém Meziříčí).

V rámci zpracovatelského průmyslu je důležité říci, že se rozvíjel a dodnes rozvíjí ve všech sledovaných městech. Populace na přelomu 19. a 20. století byla ve všech městech skoro stejná,⁶⁷⁶ tento stav se ovšem začal rapidně měnit od sedmdesátých let 20. století, kdy v Humpolci a Velkém Meziříčí přibýly tisíce lidí,⁶⁷⁷ na rozdíl od Třebště, která si stále udržovala počet obyvatel okolo pět tisíc. Tento trend se nezměnil ani po roce 2000, v dnešní době je Třešť, co se týče populace, poloviční oproti Humpolci a Velkému Meziříčí.⁶⁷⁸ Jedním z možných příčin nejmenšího počtu obyvatel Třebště je nedostatek pracovních příležitostí ve městě a stěhování obyvatel do sousedních měst (např. do Jihlavy). V souvislosti s rozvojem výroby ve městech probíhala i bytová výstavba pro zaměstnance továren, která byla iniciována ze strany zaměstnavatelů. Nejvíce domů bylo postaveno v Třebšti firmou Podzimek a syn (ve druhé polovině 20. století Okresní stavební podnik Jihlava – pobočka Třešť), kde se kromě bytové

⁶⁷⁴ Z Energetických závodů se stala akciová společnost Sanborn a její specializací je výroba komponentů pro petrochemické odvětví, těžbu a další.

⁶⁷⁵ Z Motorpalu se stala společnost Palmotors, s. r. o., která se stále zaměřuje na výrobu tryskových motorů. Ze společnosti Agrostroj Pelhřimov se ve Velkém Meziříčí stala společnost Agados s. r. o., jež se specializuje na výrobu přívěsů za vozidla. Z Okresního průmyslového podniku se stala společnost Výtahy s. r. o. a jak již samotný název napovídá, zabývá se především výrobou různých typů výtahů.

⁶⁷⁶ Třešť měla roku 1900 4 773 obyvatel, Humpolec měl roku 1900 5 884 obyvatel a Velké Meziříčí mělo roku 1900 5 235 obyvatel. (Český statistický úřad. *Databáze demografických údajů za Obce ČR*. Online [22. 2. 2024]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/databaze-demografickych-udaju-za-obce-cr>).

⁶⁷⁷ V roce 1971 bylo v Třebšti 5 071 obyvatel, v Humpolci 7 832 obyvatel a ve Velkém Meziříčí 7 600 obyvatel. (Český statistický úřad. *Databáze demografických údajů za Obce ČR*. Online [22. 2. 2024]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/databaze-demografickych-udaju-za-obce-cr>).

⁶⁷⁸ Český statistický úřad. *Databáze demografických údajů za Obce ČR*. Online [22. 2. 2024]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/databaze-demografickych-udaju-za-obce-cr>

výstavby rozvíjela i výstavba rodinných domů pro zaměstnance.⁶⁷⁹ Ve srovnání s Třebítem byla ve Velkém Meziříčí rozšířena bytová výstavba pro zaměstnance místních podniků, stejně tak i v Humpolci.⁶⁸⁰ S přibývajícím počtem zaměstnanců bylo ve druhé polovině 20. století v některých podnicích přistoupeno k zabezpečení služeb pro své zaměstnance, jako např. fungování lékařské ordinace v rámci závodů národních podniků, zajištění podnikových kantýn a další.⁶⁸¹

⁶⁷⁹ PODZIMEK, Jan, PODZIMEK, Josef, PODZIMEK Martin a kol. *Pět generací staveb: na přelomu tisíciletí*. Praha, 2011.

⁶⁸⁰ FIŠER, Zdeněk a kol. *Velké Meziříčí v zrcadle dějin*. Muzejní a vlastivědná společnost, Brno, 2008, 354-358.

⁶⁸¹ ADAMOVIČ, Zdena. *Sociální program v Opravných zemědělských strojích. n. p. Velké Meziříčí*. Zpravodaj města Velkého Meziříčí, nositele Řádu rudé hvězdy, listopad 1982. MNV KSČ a MěstNV ve Velkém Meziříčí. (Muzeum Velké Meziříčí, inv. č. R 11 295), s. 14-15. BUKVAJ, František. *Třebíč 1349-2001*. Město Třebíč, Katos Přerov, 2001, s. 174.

Závěr

Třešť, Humpolec i Velké Meziříčí měly v průběhu posledních dvou století rozmanitou průmyslovou výrobu, která velice ovlivnila podobu měst (výstavba velkých továrních komplexů ve středech nebo okrajových částech města) i jejich sociální transformaci (výstavba obytných domů a bytů pro zaměstnance firem či národních podniků, rozšíření služeb jako např. lékaři v rámci závodů národních podniků).

Vývoj průmyslu ve sledovaných městech má podobnou tendenci, vyvíjel se od malých živnostenských dílen přes rozsáhlejší tovární výrobu (stále v rukou jednotlivců) až k zformování národních podniků (v rukou státu) ve druhé polovině 20. století. V devadesátých letech 20. století došlo k decentralizaci těchto velkých uskupení na samostatné státní podniky, následovala první a druhá privatizační vlna, která byla spojena se vznikem akciových společností a společností s ručením omezeným v rukou jednotlivců. Vlivem otevření domácího trhu zahraničním dodavatelům byly firmy vystaveny velké konkurenci a vedly boj o přežití.

V případě, že ve městě ukončilo činnost více zaměstnavatelů, museli obyvatelé města hledat práci jinde většinou v sousedních městech. To vedlo k denní migraci obyvatel do sousedních měst či přímému úbytku obyvatel měst, lidé se odstěhovali za prací. Tento jev je zvláště patrný v Třešti, kde od devadesátých let dochází k úbytku obyvatel města. Humpolec a Velké Meziříčí, i přestože nedisponují dostatkem pracovních příležitostí pro všechny obyvatele, mají výhodu své blízkosti k dálnici D1, což jim umožnilo přitahovat zahraniční investory (ve větší míře než v Třešti) již od devadesátých let 20. století.

Další podobností mezi městy je přechod od textilního ke strojírenskému průmyslu, který masově nahradil zaniklou textilní výrobu. Zánik textilního průmyslu (a větší části dřevozpracujícího průmyslu) v těchto městech souvisí především s otevřením státu zahraničnímu trhu v devadesátých letech 20. století, kdy české výrobky nemohly konkurovat levnějšímu zahraničnímu zboží. Ve strojírenském průmyslu jsou vidět opačné tendence, kdy po specifických produktech vyráběných ve strojírenských firmách v těchto městech je poptávka nejen na domácím trhu, ale i na zahraničním trhu.

Propojenost mezi průmyslovými subjekty v Třešti, Humpolci a Velkém Meziříčí se projevovala jak v rámci výrobní (spolupráce třešťských a humpoleckých firem v rámci konsorcia, přidělení části výrobního programu humpoleckého závodu Agrostroje třešťskému závodu, výroba pazdeřových či pilino-pazdeřových desek v národním podniku Českomoravský len Humpolec a zpracování těchto výrobků v rámci národního podniku Interier Praha – závod Třešť), tak v působení firem či národních podniků v různých městech současně, jako

např. W. Becku und Söhne (velkomeziříčská a humpolecká spolupráce) či R. Bartůněk (část firmy v Třešti a část ve Velkém Meziříčí) před rokem 1948, národní podnik Partex Nová Včelnice (v Třešti a Velkém Meziříčí) či národní podnik Agrostroj Pelhřimov (v Humpolci, Třešti i Velkém Meziříčí) po roce 1948.

Práce se především zaměřuje na sledování vývoje zpracovatelského průmyslu v těchto městech do devadesátých let 20. století, v případě, že firmy existují i v současnosti, se snaží nastínit jejich vývoj i po roce 2000.

V rámci zpracovatelského průmyslu v Třešti se mi podařilo navázat na svoji bakalářskou práci, což jsem si i vytyčila jako jeden z možných cílů v závěru právě své bakalářské práce.

Seznam pramenů a literatury

A. PRAMENY

I. Státní oblastní archiv v Třeboni – oddělení České Budějovice

Fond Agrostroj Pelhřimov, s. p., Pelhřimov, karton 1, inv. č. 3, 6a, nefoliováno.

Fond Agrostroj Pelhřimov, s. p., Pelhřimov, karton 25, inv. č. 344, nefoliováno.

Fond Agrostroj Pelhřimov, s. p., Pelhřimov, karton 25, inv. č. 356, nefoliováno.

Fond Agrostroj Pelhřimov, s. p., Pelhřimov, karton 41, inv. č. 385, nefoliováno.

Fond Agrostroj Pelhřimov, s. p., Pelhřimov, karton 106, inv. č. 7 45, nefoliováno.

Fond Agrostroj Pelhřimov, s. p., Pelhřimov, karton 149, inv. č. 1218, nefoliováno.

Fond Agrostroj Pelhřimov, s. p., Pelhřimov, karton 150, inv. č. 1221, nefoliováno.

Fond Českomoravský len, karton 160, inv. č. 380, nefoliováno.

Fond Dewetter a spol., továrna žíněných látky, Humpolec, karton 1, sign. 06.14/1, fol. 3-14.

Fond Dewetter a spol., továrna žíněných látky, Humpolec, karton 1, sign. 11.03/3, fol. 47-58, 74-80.

Fond Fezko, státní podnik, karton 63, inv. č. 311, nefoliováno.

Fond Humpolecké strojírny, karton 124, inv. č. 308, nefoliováno.

Fond Humpolecké strojírny, karton 160, inv. č. 380, nefoliováno.

Fond Bratři Joklové, továrna na vlněné látky, Humpolec, karton 1, sign. 05.03/1, fol. 1-3.

Fond Bratři Joklové, továrna na vlněné látky, Humpolec, karton 1, sign. 06.09/1, fol. 1, 11, 65, 72.

Fond Bratři Joklové, továrna na vlněné látky, Humpolec, karton 1, sign. 06.10/1, fol. 1, 7.

Fond Bratři Joklové, továrna na vlněné látky, Humpolec, karton 2, sign. 09.01/1, fol. 1-4.

Fond Bratři Joklové, továrna na vlněné látky, Humpolec, karton 5, sign. 10.03/3, fol. 84, 213-216.

Fond Bratři Joklové, továrna na vlněné látky, Humpolec, karton 13, sign. 12.01/12, nefoliováno.

Fond Bratři Joklové, továrna na vlněné látky, Humpolec, karton 14, sign. 12.02/1, nefoliováno.

Fond František Jokl ml., Humpolec, karton 1, sign. 05.03/2, nefoliováno.

Fond Bohumír Nejedlý, továrna na sukna, Humpolec, karton 1, sign. 05.03/2, fol. 1-3.

Fond Bohumír Nejedlý, továrna na sukna, Humpolec, karton 5, sign. 11.03/8, fol. 211.

Fond Partex, vlnářské závody, s. p., Nová Včelnice, karton 18, inv. č. 30, nefoliováno.

Fond Partex, vlnářské závody, s. p., Nová Včelnice, karton 20, inv. č. 37, 39, 41, nefoliováno.

Fond Partex, vlnářské závody, s. p., Nová Včelnice, karton 21, inv. č. 34, nefoliováno.

Fond Partex, vlnářské závody, s. p., Nová Včelnice, karton 86, inv. č. 148, nefoliováno.

Fond Primatex, Humpolec, karton 1, sign. 04.04/1, nefoliováno.

Fond Primatex, Humpolec, karton 1, sign. 05.03/1, nefoliováno.

Fond Primatex, Humpolec, karton 1, sign. 06.02/2, nefoliováno.

Fond Primatex, Humpolec, karton 1, sign. 08.04/2, nefoliováno.

Fond Primatex, Humpolec, karton 2, sign. 09.02/7, nefoliováno.

Fond Primatex, Humpolec, karton 2, sign. 11.03/13, nefoliováno.

Fond B. Stanglerová Humpolec, karton 1, sign. 05.03/2, fol. 1, 3, 4.

Fond B. Stanglerová Humpolec, karton 1, sign. 05.03/1, fol. 1-3.

Fond B. Stanglerová Humpolec, karton 1, sign. 10.05/1, fol. 23.

Fond J. Smrčka, továrna na sukna, Humpolec, karton 1, sign. 04.04/1, fol. 7 .

Fond J. Smrčka, továrna na sukna, Humpolec, karton 1, sign. 05.03/1, fol. 1-3.

Fond J. Smrčka, továrna na sukna, Humpolec, karton 1, sign. 05.03/2, fol. 1-4.

Fond J. Smrčka, továrna na sukna, Humpolec, karton 2, sign. 06.12/3, fol. 1-2, 7.

Fond J. Smrčka, továrna na sukna, Humpolec, karton 2, sign. 09.10/1, fol. 4, 13.

Fond J. Smrčka, továrna na sukna, Humpolec, karton 14, sign. 12.01/4, fol. 2, 5, 21-22, 123, 130, 132, 175-180, 261-263.

Fond Ing. Jaroslav Smrčka, továrna na sukna a vlněné látky, Humpolec, karton 1, sign. 05.03/1, fol. 1-3.

Fond Ing. Jaroslav Smrčka, továrna na sukna a vlněné látky, Humpolec, karton 1, sign. 05.03/1, fol. 2, 5.

Fond Ing. Jaroslav Smrčka, továrna na sukna a vlněné látky, Humpolec, karton 1, sign. 11.02/1, fol. 4.

Fond Adolf Trnka, továrna na sukna, Humpolec, karton 1, sign. 05.03/1, fol. 1-3.

Fond Karel Trnka, továrna na sukna a vlněné látky, Humpolec, karton 1, sign. 05.03/1, fol. 1.

Fond Karel Trnka, továrna na sukna a vlněné látky, Humpolec, karton 1, sign. 06.12/2, fol. 3.

Fond Karel Trnka, továrna na sukna a vlněné látky, Humpolec, karton 1, sign. 08.04/1, fol. 6 8-69.

Fond Karel Trnka, továrna na sukna a vlněné látky, Humpolec, karton 7, sign. 10.07/1, fol. 6 1.

Fond Karel Trnka, továrna na sukna a vlněné látky, Humpolec, karton 9, sign. 12.01/5, fol. 18, 797-800.

II. Moravský Zemský Archiv v Brně

Fond H 249 (Ludvík Hayer, továrna na sukna a vlněné látky), karton 242, inv. č. 12, fol. 6 .

Fond H 249 (Ludvík Hayer, továrna na sukna a vlněné látky), karton 307, inv. č. A5-36 I./28-12, fol. 11, 12, 71.

Fond H 249 (Ludvík Hayer, továrna na sukna a vlněné látky), prozatímní inventární seznam.

Fond H 232 (Antonín Jelínek a syn, továrna na kůže, Velké Meziříčí), karton 1, inv. č. 7 , fol. 2, 4-14, 24, 28-29.

Fond H 232 (Antonín Jelínek a syn, továrna na kůže, Velké Meziříčí), karton 4, inv. č. 24, fol. 29.

Fond H 232 (Antonín Jelínek a syn, továrna na kůže, Velké Meziříčí), karton 7, inv. č. 36, fol. 6 8.

Fond H 249 (Ludvík Hayer, továrna na sukna a vlněné látky), karton 308, inv. č. A5-63 I./55-13, fol. 16, 17, 119.

Fond H 249 (Ludvík Hayer, továrna na sukna a vlněné látky), karton 314, inv. č. A5-90 III./8-18, fol. 2, 92, 170, 172, 268, 278, 326.

Fond H 250 (Rudolf Bartůněk, továrna na vlněné látky), karton 1, inv. č. 13, fol. 3-7.

Fond H 250 (Rudolf Bartůněk, továrna na vlněné látky), karton 1, inv. č. 17, fol. 2.

Fond H 250 (Rudolf Bartůněk, továrna na vlněné látky), karton 1, inv. č. 19, fol. 9.

Fond H 250 (Rudolf Bartůněk, továrna na vlněné látky), karton 1, inv. č. 25, fol. 1, 3.

Fond H 250 (Rudolf Bartůněk, továrna na vlněné látky), karton 2, inv. č. 28, fol. 39, 43.

Fond H 250 (Rudolf Bartůněk, továrna na vlněné látky), karton 5, inv. č. 39, fol. 2, 9, 11.

Fond H 281 (Josef Pokorný, první továrna na dřevěné zboží, Třešť), karton 1, inv. č. 12, fol. 136, 144, 154, 171, 222, 367, 390, 430, 442.

Fond H 281 (Josef Pokorný, první továrna na dřevěné zboží, Třešť), karton 1, inv. č. 13, fol. 1.

Fond H 281 (Josef Pokorný, první továrna na dřevěné zboží, Třešť), karton 1, inv. č. 14, kniha.

Fond H 597 (Dělnické oděvní družstvo Třešť), karton 1, inv. č. 2, nefoliováno.

Fond H 597 (Dělnické oděvní družstvo Třešť), karton 1, inv. č. 7 , nefoliováno.

Fond H 597 (Dělnické oděvní družstvo Třešť), karton 6, inv. č. 32-34, nefoliováno.

Fond H 597 (Dělnické oděvní družstvo Třešť), kniha inv. č. 13.

Fond H 1125 (Sosna, výroba lesní francovky, Velké Meziříčí), balík 1, inv. č. 3, nefoliováno.

Fond K 333 (Dekva, n. p. Velké Meziříčí), karton 7, inv. č. 11, fol. 1.

Fond K 847 (Interier, národní podnik Praha, závod Třešť), karton 1, nefoliováno.

Fond K 744 (Kablo Velké Meziříčí, n. p., Velké Meziříčí), karton 3, inv. č. 38, nefoliováno.

Fond K 781 (Agromotor, s. p., Velké Meziříčí), karton 3, inv. č. 8, 10, nefoliováno.

Fond K 817 (Povltavské tukové závody, s. p., Nelahozeves, odštěpný závod Alpa Velké Meziříčí), karton 1, inv. č. 1, nefoliováno.

Fond K 817 (Povltavské tukové závody, s. p., Nelahozeves, odštěpný závod Alpa Velké Meziříčí), karton 1, inv. č. 10, nefoliováno.

Fond K 817 (Povltavské tukové závody, s. p., Nelahozeves, odštěpný závod Alpa Velké Meziříčí), karton 3, inv. č. 32, nefoliováno.

Fond K 817 (Povltavské tukové závody, s. p., Nelahozeves, odštěpný závod Alpa Velké Meziříčí), karton 4, inv. č. 39, nefoliováno.

Fond K 860 (Intea, státní podnik, Třešť), karton 4, inv. č. 9, nefoliováno.

Fond K 860 (Intea, státní podnik, Třešť), karton 5, inv. č. 14, nefoliováno.

Fond K 860 (Intea, státní podnik, Třešť), karton 6, inv. č. 15, nefoliováno.

JOHN, Vladimír. *Sklad hořlavin*. Zpravodaj Interier Praha, 2. 1974.

III. Státní okresní archiv Pelhřimov

Fond Archiv města Humpolce, karton 50, inv. č. 348, fol. 7 , 18-20, 32.

Fond Archiv města Humpolce, karton 136, inv. č. 94, fol. 4.

Fond Archiv města Humpolce, karton 136, inv. č. 6 23, fol. 119.

Fond Archiv města Humpolce, karton 136 inv. č. 6 24, fol.16-17, 55, 58, 59.

Fond Archiv města Humpolce, karton 136, inv. č. 6 25, fol. 10-12.

Fond Archiv města Humpolce, karton 136, inv. č. 875, fol. 2-3, 7, 25, 54, 61, 69-70.

Fond Městský národní výbor Humpolec, karton 3, inv. č. 6 6, fol. 83-87.

Fond Městský národní výbor Humpolec, karton 3, inv. č. 6 7, fol. 11-12.

Fond Okresní národní výbor Humpolec, karton 102, inv. č. 368, fol. 1, 2.

Fond Okresní národní výbor Humpolec, karton 175, inv. č. 7 29, fol. 7 -11.

Fond Okresní národní výbor Humpolec, karton 332, inv. č. 368, fol. 2-12.

Fond Okresní úřad Humpolec, karton 146, inv. č. 7 45, fol. 203.

Fond Okresní úřad Humpolec, karton 147, inv. č. 7 45, fol. 23.

Fond Okresní úřad Humpolce, karton 148, inv. č. 7 45, fol. 87-90, 105.

Fond Okresní úřad Humpolec, karton 149, inv. č. 7 45, fol. 1-5, 8-10, 15, 24, 37-38, 48-56, 70.

Fond Okresní úřad Humpolec, karton 151, inv. č. 7 45, fol. 1, 8, 38, 110-112, 120, 149.

Fond Okresní úřad Humpolec, karton 329, inv. č. 989, fol. 4, 6.

Fond Okresní úřad Humpolec, karton 412, inv. č. 1189, fol. 1-6.

Fond Rodinný archiv Skorkovských, inv. č. 33, fol. 239.

Humpolec: 1461-1961; 500 let soukenictví. Sukno, vlnářské závody, národní podnik, Humpolec, Humpolec, 1961.

IV. Státní okresní archiv Žďár nad Sázavou – pobočka Velké Meziříčí

Fond Okresní úřad Velké Meziříčí, karton 43, inv. č. U21-III/21, fol. 4-7.

Fond Okresní úřad Velké Meziříčí, karton 111, inv. č. U20-VIII/7, nefoliováno.

Fond Okresní úřad Velké Meziříčí, karton 116, inv. č. U21-VIII/7, fol. 1-3.

Fond Okresní úřad Velké Meziříčí, karton 116, inv. č. U21-VIII/20, fol. 1-4.

Fond Okresní úřad Velké Meziříčí, karton 324, inv. č. U10-VI/4, fol. 17-20.

Fond Okresní úřad Velké Meziříčí, karton 327, nefoliováno.

Fond Okresní úřad Velké Meziříčí, karton 329, inv. č. U21-VI/4, fol. 23, 24, 145.

Fond Okresní úřad Velké Meziříčí, karton 330, inv. č. F2-VI/2, fol. 7 2.

KOTOUN, Otta a kol. *100 let trvání knihtiskárny ve Velkém Meziříčí. Velké Meziříčí, 1969.*

V. Muzeum Humpolec

KUBŮ, Josef. *Soukenictví – staletá čest a sláva Humpolce. Vlastivědný sborník Pelhřimovska 9/1998, Okresní muzeum Pelhřimov (Muzeum Humpolec, inv. č. R 207 h).*

NOVÁK, František. *Dvacet let socialistického podnikání v Humpolci (Muzeum Humpolec, inv. č. 8.522).*

NOVÁK, František. *Čtyřicet let socialistického podnikání v Humpolci, Humpolecký zpravodaj – mimořádné vydání 1989 (Muzeum Humpolec, inv. č. R 379).*

NOVÁK, František. *Humpolecké strojírny. Humpolecký zpravodaj 2/1969 (Muzeum Humpolec).*

Bří Joklové – továrna na vlněné látky – minulost a současnost. (Muzeum Humpolec, inv. č. R 213).

Jak ten čas letí! Českomoravský len již dvě desetiletí. Humpolecký zpravodaj 10/1973 (Muzeum Humpolec).

Knihovní majetek veřejných společníků firmy Josef Smrčka v Humpolci (Muzeum Humpolec, inv. č. 14.900).

Průmyslová revoluce. Humpolecký zpravodaj 7/1978 (Muzeum Humpolec).

VI. Muzeum Vysočiny – pobočka Třešť

25 let práce a činnosti národních výborů v okrese Jihlava: 1945-1970. (Muzeum Vysočiny – pobočka Třešť, inv. č. Tř-20/D/832/1).

VII. Muzeum Velké Meziříčí

Fond A 39 (Koželužna Antonín Jelínek). př. č. B 4/2020, S2, S5 a S6, nefoliováno.

ADAMOVÁ, Zdena. *Sociální program v Opravnách zemědělských strojů. n. p. Velké Meziříčí*. Zpravodaj města Velkého Meziříčí, nositele Řádu rudé hvězdy, listopad 1982. MNV KSČ a MěstNV ve Velkém Meziříčí. (Muzeum Velké Meziříčí, inv. č. R 11 295).

BOKOVEC, Pavel. *25 let poctivé práce pro rozvoj socialistické společnosti*. Zpravodaj města Velkého Meziříčí, nositele Řádu rudé hvězdy, duben 1981. MNV KSČ a MěstNV ve Velkém Meziříčí. (Muzeum Velké Meziříčí, inv. č. R 11 294).

BOKOVEC, Pavel. *Vietnamští přátelé v našem městě*. Zpravodaj města Velkého Meziříčí, nositele Řádu rudé hvězdy, září 1981. MNV KSČ a MěstNV ve Velkém Meziříčí. (Muzeum Velké Meziříčí, inv. č. R 11 294).

JUNEK, Jiří. *130 let Koželužen: Antonín Jelínek a syn, Gala*. Velké Meziříčí, 1993.

LÁNĚK, Jaromír. *Propůjčení titulu „závod vzorné jakosti“ závodu Alpa Velké Meziříčí za dosažené výsledky v šesté pětiletce*. Zpravodaj města Velkého Meziříčí, nositele Řádu rudé hvězdy, říjen 1981. MNV KSČ a MěstNV ve Velkém Meziříčí. (Muzeum Velké Meziříčí, inv. č. R 11 294).

PEŘINA, Otakar. *Pracující Kabla sedmé pětiletce*. Zpravodaj města Velkého Meziříčí, nositele řádu rudé hvězdy, červenec - srpen 1982. MNV KSČ a MěstNV ve Velkém Meziříčí. (Muzeum Velké Meziříčí, inv. č. R 11 295).

PETERKA, Pavel. *Investiční výstavba v závodě Agrostroj Velké Meziříčí*. Zpravodaj města Velkého Meziříčí, nositele Řádu rudé hvězdy, listopad 1982. MNV KSČ a MěstNV ve Velkém Meziříčí. (Muzeum Velké Meziříčí, inv. č. R 11 295).

ŘÍHA, Josef. *Obhájení titulu „závod vzorné jakosti“ koncernového podniku Astrid – závod Alpa Velké Meziříčí za dosažené výsledky za rok 1981*. Zpravodaj města Velkého Meziříčí, nositele Řádu rudé hvězdy, červen 1982. MNV KSČ a MěstNV ve Velkém Meziříčí. (Muzeum Velké Meziříčí, inv. č. R 11 295).

Velkomeziříčsko 1948-1958. (Muzeum Velké Meziříčí, inv. č. R 11 342/2).

VIII. Dobový tisk

BURIAN, Metoděj. *Volební program města Třeště na období 1981-1985*. MNV Třešť, 1981.

Mladá krev pro závod Kras v Třešti. Naše město 2, č. 10. 1973, Třešť, 1973.

Z třešťského Agrostroje. Naše město 2, 12. 1973, Třešť, 1973.

B. LITERATURA

BALÍK, BARTŮŠEK, BUKVAJ a spol. *40 let KSČ: půlstoletí práce, bojů, vítězství a socialistického budování v Třešti*. Třešť, 1971.

BINDER, Miroslav, SVOBODA, Josef. *35 let Českomoravského lnu, n. p. Humpolec*. Českomoravský len, n. p. Humpolec, Praha, 1988.

- BRZOŇ, Roman a kol. *Humpolec v zrcadle času VIII: řemesla, průmysl a živnosti*. Humpolec, MHA, s. r. o., 2015.
- BUKVAJ, František. *Třešť ve 2. světové válce*. Město Třešť, K&M Press, 2015.
- BUKVAJ, František. *Třešť 1349-2001*. Město Třešť, Katos Přerov, 2001.
- DÍTĚ, Bohumil. *O pokroku soukenického průmyslu v Humpolci*. Zálesí 13 (1931-1932), Humpolec, Novina v Německém Brodě, 1932.
- DÍTĚ, Bohumil. *O vojenských dodávkách soukenického průmyslu v Humpolci*. Zálesí 14 (1932-1933), Humpolec, Novina v Německém Brodě, 1933.
- FIŠER, Zdeněk a kol. *Velké Meziříčí v zrcadle dějin*. Muzejní a vlastivědná společnost, Brno, 2008.
- FIALKA, Ivo, RIPPEROVÁ, Marie. *Historie a současnost podnikání na Žďársku*. Městské knihy s. r. o., Žehušice, 2005.
- GUTWALDOVÁ, Petra. *Zpracovatelský průmysl v Třešti od počátku 19. století do počátku druhé světové války*. Brno, 2022.
- JEŽEK, Rudolf a kol. *Třešť: 600 let městečka pod Špičákem*, 1. vydání, Havlíčkův Brod, 1959.
- Kablo Kladno, národní podnik Kladno. *Kablo Velké Meziříčí 30 let: 1946-1976*. Velké Meziříčí 1976.
- KAMENÍKOVÁ, Marie. *Devadesát let oděvního družstva Vývoj Třešť*. Naše město 50, č. 3. 2021, Třešť, 2021.
- KLIMEŠ, Radvan. *K 75. výročí vzniku „Vývoje“ v Třešti*. Naše město 35, 2006, Třešť, 2006.
- KOBLIHA, Gustav. *Humpolec a jeho okolí: Nástin dějepisný, popisný a statistický*. Humpolec, Odbor klubu č. turistů, 1896.
- KOVÁŘ, Adolf, ŠURÁT, Václav. *Historie Humpoleckých strojiren, od jejich založení 1.10.1951 do vzniku akciové společnosti 1.1.1994*. Město Humpolec, Humpolec, 2014.
- LUKÁŠEK, Josef. *Dějiny soukenického průmyslu v Humpolci*. Vlastní náklad, 1946.
- LUKEŠ, Tomáš. *Představujeme třešťské firmy: JOSPO spol. s r.o. včera, dnes a zítra*. Naše město 30, 1. 2001, Třešť, 2001.
- MAKOVSKÝ, Vladimír. *Velké Meziříčí – historické a jiné zajímavosti*. Velké Meziříčí, Město Velké Meziříčí, 2007.
- MARŠÁLEK, Zdenko, HINGAROVÁ, Vendula. *Nucené práce pro Říši: totální nasazení 1939-1945*. Dějiny a současnost 3/2020. NLN, s. r. o., 2020.
- MIFKA, František. *Ze soukeníků nábytkáři*. Naše město 23, č. 3. 1994, Třešť, 1994.
- MORKUS, Jan st., *Strojírna a smaltovna N. Meissnera a spol.*, Vlastivědný sborník Třeště a okolí 01/2019, Muzejní spolek Třešť, 2019.
- PIŠÍN, Libor. *Velké Meziříčí: historie a současnost*. Velké Meziříčí, Městský národní výbor ve Velkém Meziříčí, 1975.
- PODZIMEK, Jan, PODZIMEK, Josef, PODZIMEK Martin a kol. *Pět generací stavařů: na přelomu tisíciletí*. Praha, 2011.

PODZIMEK, Josef. *Pět generací stavařů: život ve třech stoletích*. Praha, 2006.

PŘECH, Vladimír. *Interier: pět let poté....* Naše město 37, 8. 2008, Třešť, 2008.

RIPPEROVÁ, Marie, ŠUSTR, Milan. *Velké Meziříčí včera a dnes*. Žďár nad Sázavou, TVÁŘE, s. r. o., 2018.

ŠKRABÁNEK, Zdeněk. *Ve starých humpoleckých uličkách: procházka Humpolcem 19. a 20. století*. NTP, Pelhřimov, 2017.

VYBÍHAL, Jiří. *Třešť 1945*. Nová tiskárna Pelhřimov, 2010.

ZAJÍC, Julius, ZLÁMAL, Vladislav a kol. *Českomoravská vysočina. Díl 1, Kraj německobrodský*. Brno, Národohospodářská propagace Čech a Moravy, 1939.

1868 – Sto třicet let třešťského nábytkářství – 1998. Naše město 27, č. 10. 1998.

110 let výroby nábytku v Třešti: 20 let n. p. Interier Třešť. Naše město 7, č. 9. 1978.

JOSPO spol. s r.o.: historie a současnost. Naše město 27, č. 10. 1998.

C. INTERNETOVÉ ZDROJE

Agados.cz. *Historie firmy Agados s r. o.* Online [15. 3. 2024]. Dostupné z: <https://eshop.agados.cz/historie/>

Agm-agromotor.cz. *AGM-Motor s. r. o.* Online [15. 3. 2024]. Dostupné z: <https://www.agm-agromotor.cz/cs/>

Agroportal24h.cz. *Agrostroj Pelhřimov v 90. letech. Dobové video o historii, výrobě a tehdejší technice*. Online [13. 3. 2024]. Dostupné z: <https://www.agroportal24h.cz/clanky/agrostroj-pelhrimov-v-90-letech-dobove-video-o-historii-vyrobe-a-tehdejsi-technice>

Alpa.cz. *Tradice firmy*. Online [15. 3. 2024]. Dostupné z: <https://www.alpa.cz/cs/tradice>

Aspi.cz. *Zákon č. 91/1918 Sb. o osmihodinové pracovní době*. Online [4. 4. 2024]. Dostupné z: <https://www.aspi.cz/products/lawText/1/878/1/2/zakon-c-91-1918-sb-o-osmihodinove-pracovni-dobe/zakon-c-91-1918-sb-o-osmihodinove-pracovni-dobe>

Aspi.cz. *Nářízení 268/1941 Sb. o jazykové úpravě zápisu firem do obchodního nebo společenstevního rejstříku*. Online [11. 3. 2024]. Dostupné z: <https://ftp.aspi.cz/opispdf/1941/089-1941.pdf>

Aspi.cz. *Nářízení 166/1941 Sb. o zákazu nových staveb*. Online [11. 3. 2024]. Dostupné z: <https://www.aspi.cz/products/lawText/1/9441/1/2/vladni-narizeni-c-166-1941-sb-o-zakazu-novych-staveb>

Aspi.cz. *Vyhláška 173/1942 Sb. již se upravují pracovně-právní nároky, při zastavení provozu závodů, podmíněném válkou*. Online [4. 3. 2024]. Dostupné z: <https://ftp.aspi.cz/opispdf/1942/073-1942.pdf>

Aspi.cz. *Zákon 187/1948 Sb. o Ústřední radě družstev*. Online [6. 3. 2024]. Dostupné z: <https://www.aspi.cz/products/lawText/1/17604/0/2/zakon-c-187-1948-sb-o-ustredni-rade-druzstev/zakon-c-187-1948-sb-o-ustredni-rade-druzstev>

Auto.cz. *Zetor a jeho prvních 70 let*. Online [6. 3. 2024]. Dostupné z: <https://www.auto.cz/zetor-a-jeho-prvnich-70-let-96301>

Avys.estranky.cz. *Historie koželužny ve Velkém Meziříčí*. Online [15. 3. 2024]. Dostupné z: <https://avys.estranky.cz/clanky/historie--kozeluzny-ve--velkem--mezirici/>

Beck-online. *Císařský patent z 20. 12. 1859, jímž se vydává řád živnostenský*. Online [2. 3. 2024]. Dostupné z: <https://app.beck-online.cz/bo/chapterview-document.seam?documentId=onrf6mjygu4v6mrsg4wta>

Česká národní banka. *Ekonomický vývoj na území České republiky*. Online [3. 3. 2024]. Dostupné z: https://www.historie.cnb.cz/cs/menova_politika/prurezova_temata_menova_politika/1_ekonomicky_vyvoj_na_uzemi_ceske_republiky.html

Český statistický úřad. *Databáze demografických údajů za Obce ČR*. Online [22. 2. 2024]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/databaze-demografickych-udaju-za-obce-cr>

Dnc-mms.cz. *Pezag Machining a. s.* Online [13. 3. 2024]. Dostupné z: <http://www.dnc-mms.cz/reference/pezag-machining-as/>

Drevovyroba-podzimek.cz. *Dřevovýroba Podzimek s. r. o.* Online [13. 3. 2024]. Dostupné z: <https://www.drevovyroba-podzimek.cz/>

E-L Tex. *Historické panorama předení (2)*. Online [4. 3. 2024]. Dostupné z: <https://www.skolatextilu.cz/elearning/522/historie-textilu/Historicke-panorama-predeni-2.html>

E-L Tex. *Efektivní nitě*. Online [4. 3. 2024]. Dostupné z: <https://www.skolatextilu.cz/elearning/437/textilni-terminologie-zboziznalstvi/tkaniny/Efektni-nite.html>

Farmprogress.com. *Flax production coming back to South Carolina*. Online [6. 3. 2024]. Dostupné z: <https://www.farmprogress.com/management/flax-production-coming-back-to-south-carolina>

Google-mapy.com., Street view ulice Hálkova, Humpolec. Online [18. 4. 2024]. Dostupné z: <https://www.google.com/maps/>

Historie.cs. *Hospodářská krize*. Online [3. 3. 2024]. Dostupné z: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/10150778447-historie-cs/208452801400025/>

HYPŠOVÁ, Jaroslava. *Kronika Humpolce: Urbanistický vývoj města do r. 1983*. Online [22. 2. 2024]. Dostupné z: https://radnice.mesto-humpolec.cz/public/kronika/urbanisticky_vyvoj_1983_1_cast.pdf

Kool.cz. *Kool Trading, spol. s r. o.* Online [13. 3. 2024]. Dostupné z: <https://kool.cz/>

Kurzy.cz. *MGG Třešť s. r. o.* Online [13. 3. 2024]. Dostupné z: <https://rejstrik-firem.kurzy.cz/00511625/mgg-trest-sro/>

Medricské-llisty.cz. *Motorpal končí*. Online [15. 3. 2024]. Dostupné z: <https://www.medricske-llisty.cz/zpravy/273-motorpal-konci>

MUSÍLEK, Petr. *250 let vídeňského burzovního trhu: boom, krach a dlouhodobá stagnace*. Online [2. 3. 2024]. Dostupné z: <https://cfuc.vse.cz/pdfs/cfu/2021/02/01.pdf>

Mve.energetika.cz. *Transmisní pohony*. Online [5. 3. 2024]. Dostupné z: <https://mve.energetika.cz/prevody/transmise.htm>

Nkt.cz. *Naše výrobky*. Online [15. 3. 2024]. Dostupné z: <https://www.nkt.cz/>

Novinyvm.cz. *Kablovka slaví 70 let, při této příležitosti se otevřela veřejnosti*. Online [15. 3. 2024]. Dostupné z: <https://www.novinyvm.cz/10538-kablovka-slavi-70-let-pri-teto-prilezitosti-se-otevrela-verejnosti.html>

Palmotors.cz. *Palmotors s. r. o.* Online [15. 3. 2024]. Dostupné z: <https://www.palmotors.cz/>

Podzimek.cz. *Stavební firma Podzimek & synové s. r. o.* Online [13. 3. 2024]. Dostupné z: <https://www.podzimek.cz/>

Riverich s. r. o. *Historie humpoleckého soukenictví*. Online [3.4.2024]. Dostupné z: <https://www.brunka.cz/cz/historie/historie-humpoleckeho-soukenictvi/>

Sanborn.cz. *Sanborn a. s.* Online [15. 3. 2024]. Dostupné z: <https://www.sanborn.cz/cs/o-nas>

Sskola-trest.cz. *Nabídka vzdělávacích oborů*. Online [12. 3. 2024]. Dostupné z: <https://www.sskola-trest.cz/pro-uchazece/#1519509228111-ff4ae855-01db>

Stavebninysmejkal.cz. *O vzniku a historii firmy*. Online [15. 3. 2024]. Dostupné z: <https://www.stavebninysmejkal.cz/o-firme/>

Strojírny-podzimek.cz. *Strojírny Podzimek s. r. o.* Online [13. 3. 2024]. Dostupné z: <https://www.strojirny-podzimek.cz/>

Transformační-technologie.cz. *Pístový parní motor*. Online [5. 3. 2024]. Dostupné z: <https://www.transformacni-technologie.cz/30.html>

Turistikavm.cz. *František Šáblík – továrník i mecenáš*. Online [15. 3. 2024]. Dostupné z: <https://www.turistikavm.cz/o-meste/zajimavosti-z-mesta/osobnosti/1033-frantisek-sablik-tovarnik-i-mecenas>

Uroda.cz. *Len je žádaná surovina*. Online [6. 3. 2024]. Dostupné z: <https://uroda.cz/len-je-zadana-surovina/>

Vytahy.com. *Výtahy, s. r. o.* Online [15. 3. 2024]. Dostupné z: <https://www.vytahy.com/cs/>

Zakonyprolidi.cz. *Dekret č. 100/1945 Sb. o znárodnění dolů a některých průmyslových podniků*. Online [6. 3. 2024]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1945-100#oddil1>

Zakonyprolidi.cz. *Zákon č. 114/1948 Sb. o znárodnění některých dalších průmyslových a jiných podniků a závodů a o úpravě některých poměrů znárodněných a národních podniků*. Online [6. 3. 2024]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1948-114>

Zakonyprolidi.cz. *Zákon č. 35/1956 Sb. o zkrácení pracovní doby*. Online [6. 3. 2024]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1956-45>

Zakonyprolidi.cz. *Výhláška č. 62/1966 Sb. o zásadách pro zkracování pracovní doby a pro úpravu pracovních a provozních režimů*. Online [6. 3. 2024]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1966-62>

Zakonyprolidi.cz. *Dekret č. 44/1945 Sb. o přihlašování a zjišťování válečných škod a škod způsobených mimořádnými poměry*. Online [11. 3. 2024]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1945-54>

Seznam příloh

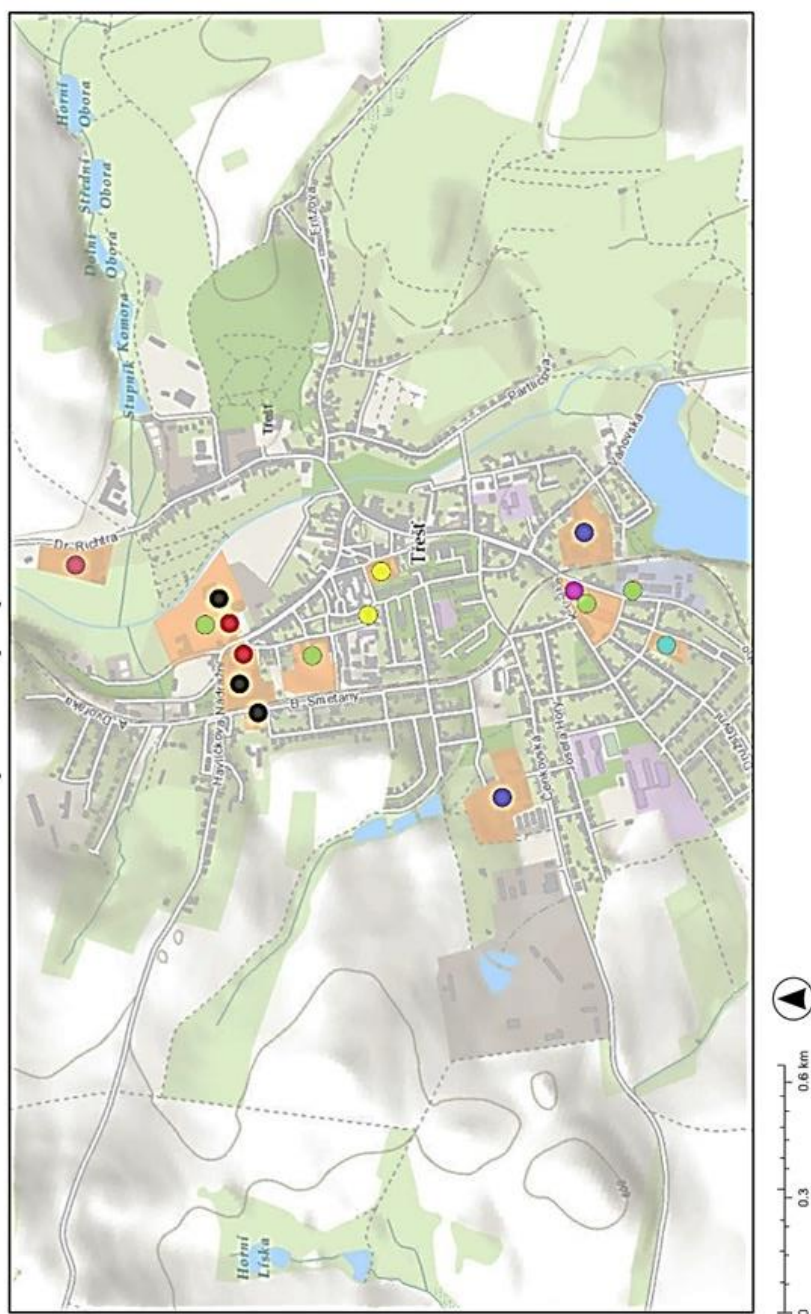
1. Tabulka vývoje počtu obyvatel Humpolce, Třeště a Velkého Meziříčí, vytvořila Bc. Petra Gutwaldová (2 .3. 2024) na základě dat z: Český statistický úřad. *Databáze demografických údajů za Obce ČR*. Online [22. 2. 2024]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/databaze-demografickych-udaju-za-obce-cr>; CHYTIL, Alois. Chytilův úplný adresář Moravy. Vlastním nákladem, 1911.; KOBLIHA, Gustav. *Humpolec a jeho okolí: Nástin dějepisný, popisný a statistický*. Humpolec, Odbor klubu č. turistů, 1896.; PIŠÍN, Libor. *Velké Meziříčí: historie a současnost*. Velké Meziříčí, Městský národní výbor ve Velkém Meziříčí, 1975.
2. Mapa lokalizace průmyslu v Třešti po roce 1948, vytvořila Bc. Petra Gutwaldová (10. 3. 2024)
3. Mapa lokalizace průmyslu v Humpolci, vytvořila Bc. Petra Gutwaldová (10. 3. 2024).
4. Mapa lokalizace průmyslu ve Velkém Meziříčí, vytvořila Bc. Petra Gutwaldová (10. 3. 2024).
5. Budova n. p. Kras Brno – závod Třešť v sedmdesátých letech 20. století, ohled na firmu Josef Pokorný od jihovýchodu, stav v roce 1971, Balík, Bartůšek, Bukvaj a spol., *50 let KSČ: půlstoletí práce, bojů, vítězství a socialistického budování v Třešti*, Třešť, 1971.
6. Budova bývalého podniku Kras – závod Třešť v současnosti, 26. 3. 2024, foto: Petra Gutwaldová.
7. Tovární Bratři Joklové v Brunce v první polovině 20. století, LUKÁŠEK, Josef. *Dějiny soukenického průmyslu v Humpolci*. Vlastní náklad, 1946.
8. Části továrního areálu na Brunce v současnosti, 20. 7 . 2023, foto: Petra Gutwaldová.
9. Továrna B. Nejedlého ve třicátých letech 20. století, LUKÁŠEK, Josef. *Dějiny soukenického průmyslu v Humpolci*. Vlastní náklad, 1946.
10. Bývalá továrna B. Nejedlého v Humpolci v současnosti, 20. 7. 20243, foto: Petra Gutwaldová.
11. Továrna A. K. Smrčky (B. Stanglerová) v první polovině 20. století, Muzeum Humpolec.
12. Tovární areál bývalé firmy A. K. Smrčka (B. Stanglerová) v současnosti, 20. 7. 2023, foto: Petra Gutwaldová.
13. Továrna P. Skorkovského (Bratři Lešovští) v první třetině 20. století, Muzeum Humpolec.
14. Areál bývalé továrny P. Skorkovského (Bratři Lešovští) v současnosti, 20. 7. 2023, foto: Petra Gutwaldová.
15. Areál n. p. Českomoravský len ve druhé polovině 20. století, Muzeum Humpolec.
16. Areál bývalého podniku Českomoravský len v současnosti, 20. 7. 2023, foto: Petra Gutwaldová.

17. Nová tovární budova firmy Primatex (Bratři Lešovští) ze třicátých let 20. století, Muzeum Humpolec.
18. Areál jednoho ze závodů n. p. Sukno ve druhé polovině 20. století, Muzeum Humpolec.
19. Areál bývalého firmy Primatex a n. p. Sukno v současnosti, Google-mapy.com., Street view ulice Hálkova, Humpolec. Online [18. 4. 2024]. Dostupné z: <https://www.google.com/maps/>
20. Původní budova firmy F. Sáblíka (podnik Alpa Velké Meziříčí) v polovině 20. století, Muzeum Velké Meziříčí.
21. Nová budova firmy Alpa a. s. v současnosti, 13. 3. 2024, foto: Petra Gutwaldová.
22. Tovární areál rodiny Kallabových (W. Beck und Söhne, n. p. Partex a n. p. Motorpal) v šedesátých letech 20. století, Muzeum Velké Meziříčí.
23. Tovární areál v současnosti, sídlo firmy Palmotors s. r. o., 13. 3. 2024, foto: Petra Gutwaldová.
24. Továrna L. Köppela (dříve Buchsbaumova klišárna) ve druhé polovině čtyřicátých let 20. století, Muzeum Velké Meziříčí.
25. Národní podnik Kablo Velké Meziříčí roku 1960, Muzeum Velké Meziříčí.
26. Část firmy NKT cables group ve Velkém Meziříčí v současnosti, 13. 3. 2024, foto: Petra Gutwaldová.
27. Zadní trakt firmy A. Jelínek v roce 1898. Muzeum Velké Meziříčí.
28. Zadní trakt bývalé firmy A. Jelínek (n. p. Svit Gottwaldov, s. p. Galla Prostějov) v současnosti, 13. 3. 2024, foto: Petra Gutwaldová.
29. Reklamní prospekt n. p. Interier Praha na sektorový nábytek řady U-450 vyráběný v třešťských podnicích v rámci závodu 01, Muzeum Vysočiny – pobočka Třešť.
30. Reklamní prospekt n. p. Interier Praha na sektorový nábytek řady Radikal vyráběný v třešťském podniku 14 závodu 01, Muzeum Vysočiny – pobočka Třešť.
31. Pamětní odznak vyrobený při příležitosti stého výročí třešťského nábytkářství, 1968, sbírka rodiny Jiřího Gutwalda.
32. Odznaky n. p. Kablo Velké Meziříčí k příležitosti 30. výročí podniku, 1976, MZA Brno, fond K 744.
33. Ochranná známka firmy E. Dítě, přelom 19. a 20. století, Muzeum Humpolec.
34. Ochranná známka firmy Primatex (Bratři Lešovští), první polovina 20. století, SOA v Třeboni – pobočka České Budějovice, fond Primatex, Humpolec.
35. Ochranná známka firmy Bratři Joklové, třicátá léta 20. století, SOA v Třeboni – pobočka České Budějovice, fond Bratři Joklové, továrna na vlněné látky, Humpolec.
36. Vzorníky kůží z firmy A. Jelínek, Muzeum Velké Meziříčí.
37. Ochranná krabička na výrobky n. p. Kablo Velké Meziříčí, Muzeum Velké Meziříčí.

Přílohy

rok	Humpolec	Třešť	Velké Meziříčí
1763	—	—	2 041
1790	1 890	—	3 403
1834	—	—	4 043
1850	4 603	4 489	4 654
1869	5 048	3 856	5 308
1880	—	4 374	5 623
1890	5 911	4 738	5 386
1900	5 884	4 773	5 235
1910	5 838	5 113	5 300
1921	5 542	4 923	5 642
1930	4 995	5 012	5 632
1950	5 033	4 605	6 178
1961	—	5 030	6 874
1971	7 832	5 071	7 600
1973	—	—	8 053
1980	9 022	5 447	9 099
1990	11 376	6 758	14 939
2000	11 281	5 940	11 824
2010	11 102	5 921	11 823
2020	10 970	5 714	11 458
2022	10 741	5 625	11 325

1. Tabulka vývoje počtu obyvatel ve sledovaných městech.

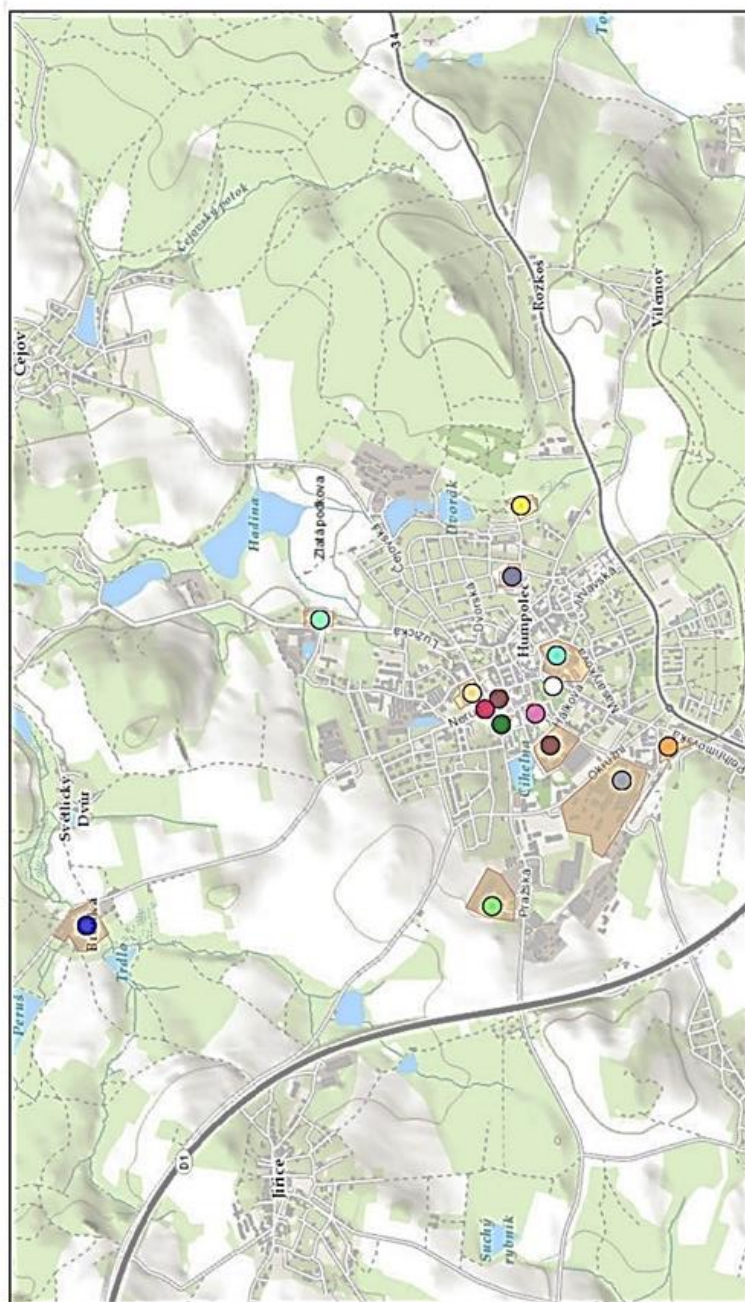
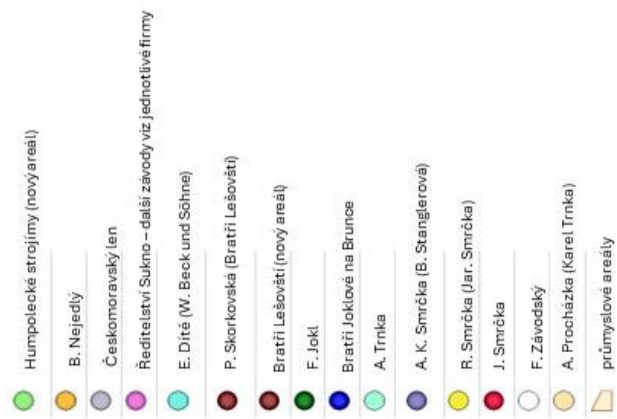

2. Mapa lokalizace průmyslu v Třeštlí po roce 1948.

Lokalizace průmyslových objektů v Třeštlí (po roce 1948)

Vypracovala: GUTWALDOVÁ, Petra
Brno, 10. 4. 2024
Zdroj: CZUK, Esri, 2024

Lokalizace průmyslových objektů v Humpolci

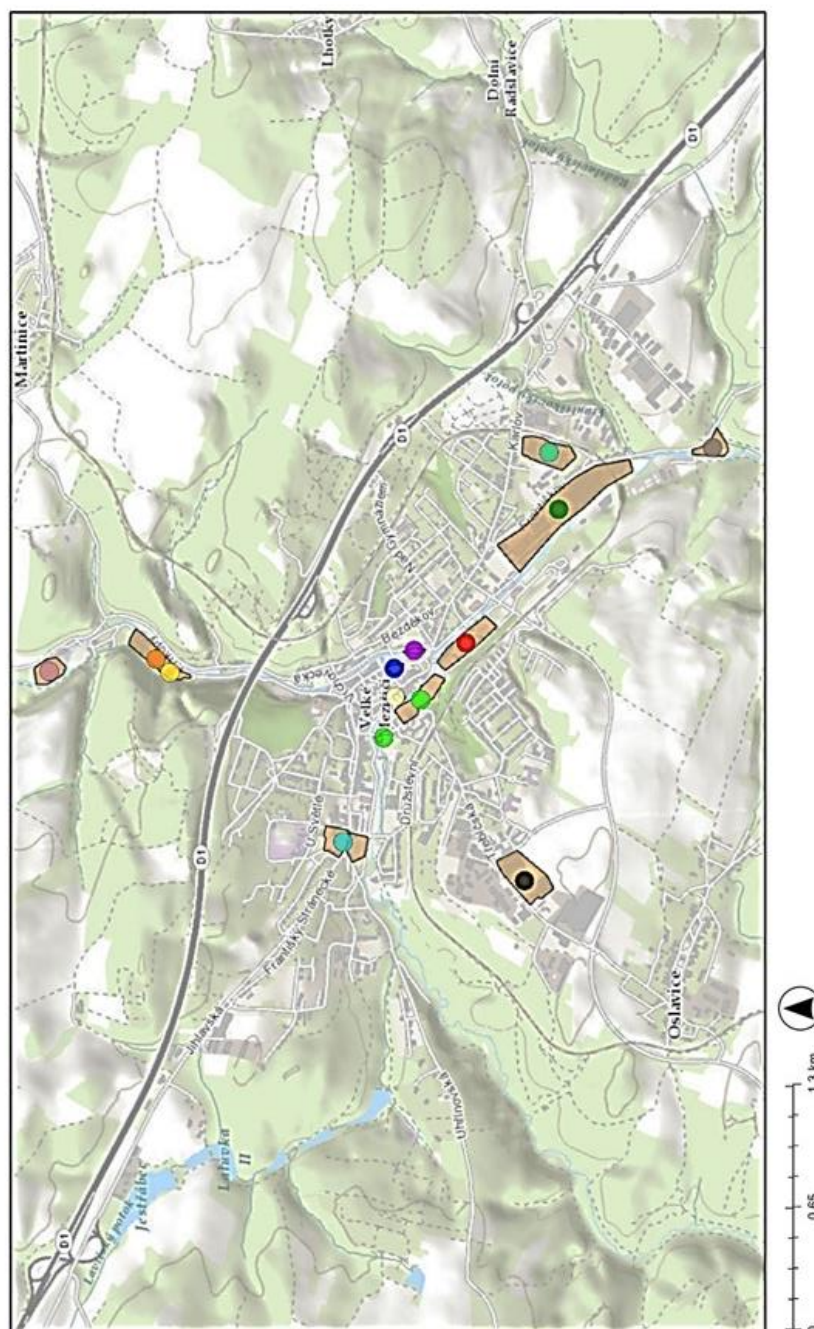

Vypracovala: GUTWALDOVÁ, Petra
Brno, 10. 4. 2024
Zdroj: CZUK, Esri, 2024

3. Mapa lokalizace průmyslu v Humpolci.

Lokalizace průmyslových objektů ve Velkém Meziříčí

- Energetické strojírny (Sanborn)
- Alpa Velké Meziříčí
- Výtahy Velké Meziříčí (nový areál)
- F. Kallab (W. Beck und Söhne, R. Bartůněk, Partex)
- Motorpal (Palmotors)
- Strojní traktorová stanice Velké Meziříčí
- A. Jelínek - elektrárna
- A. Jelínek (Svit)
- F. Vávra
- A. Jeřábek
- A. Šašek
- J. Buschbaum (L. Köppel, Kablo)
- Bratři Breitanbachové
- Strojirny Velké Meziříčí (Agrostroj Pelhřimov, Agados)
- Průmyslové areály

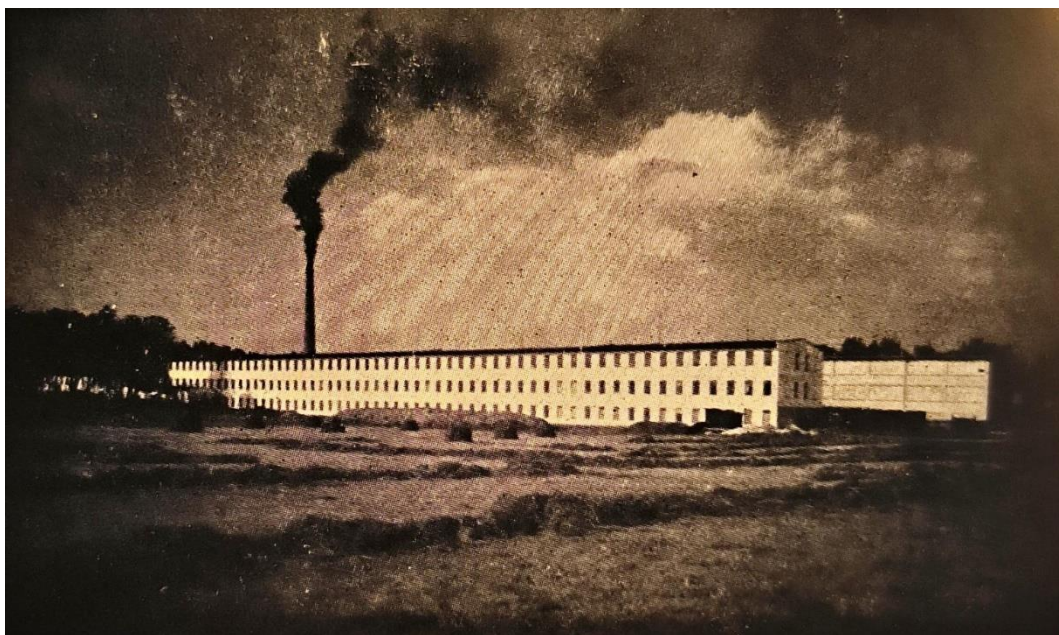
4. Mapa lokalizace průmyslu ve Velkém Meziříčí.

5. Budova n. p. Kras Brno – závod Třešť v sedmdesátých letech 20. století.

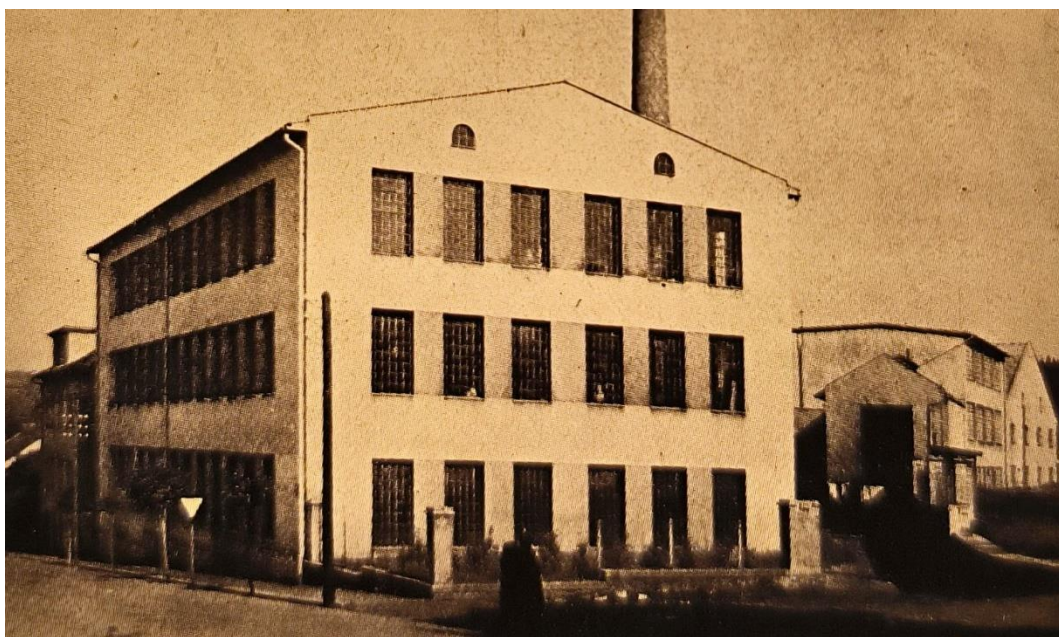
6. Budova bývalého podniku Kras – závod Třešť v současnosti.

7. Továrna Bratři Joklové na Bruncce (Humpolec) v první polovině 20. století.

8. Části továrního areálu na Bruncce (Humpolec) v současnosti.

9. Továrna B. Nejedlého v Humpolci ve třicátých letech 20. století.

10. Bývalá továrna B. Nejedlého v Humpolci v současnosti.

11. Továrna A. K. Smrčky (B. Stanglerová) v první polovině 20. století.

12. Tovární areál bývalé firmy A. K. Smrčka (B. Stanglerová) v současnosti.

13. Továrna P. Skorkovského (Bratři Lešovští) v první třetině 20. století.

14. Areál bývalé továrny P. Skorkovského (Bratři Lešovští) v současnosti.

15. Areál n. p. Českomoravský len ve druhé polovině 20. století.

16. Areál bývalého podniku Českomoravský len v současnosti.

17. Nová tovární budova firmy Primatex (Bratři Lešovští) ze třicátých let 20. století.

18. Areál jednoho ze závodů n. p. Sukno ve druhé polovině 20. století.

19. Areál bývalého firmy Primatex a n. p. Sukno v současnosti.

20. Původní budova firmy F. Sáblík (podnik Alpa Velké Meziříčí) v polovině 20. století.

21. Nová budova firmy Alpa a. s. v současnosti.

22. Tovární areál rodiny Kallabových (W. Beck und Söhne, n. p. Partex a n. p. Motorpal) v šedesátých letech 20. století.

23. Tovární areál v současnosti, sídlo firmy Palmotors s. r. o.

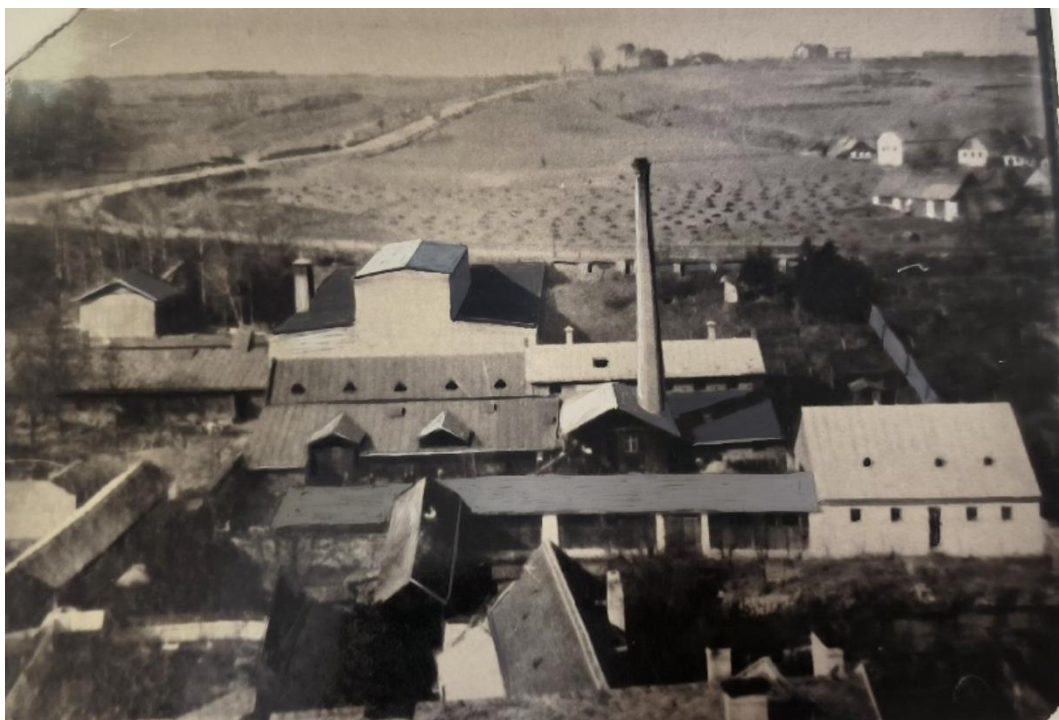
24. Továrna L. Köppela (dříve Buchsbaumova klišárna) ve druhé polovině čtyřicátých let 20. století.

25. Národní podnik Kablo Velké Meziříčí roku 1960.

26. Část firmy NKT cables group ve Velkém Meziříčí v současnosti.

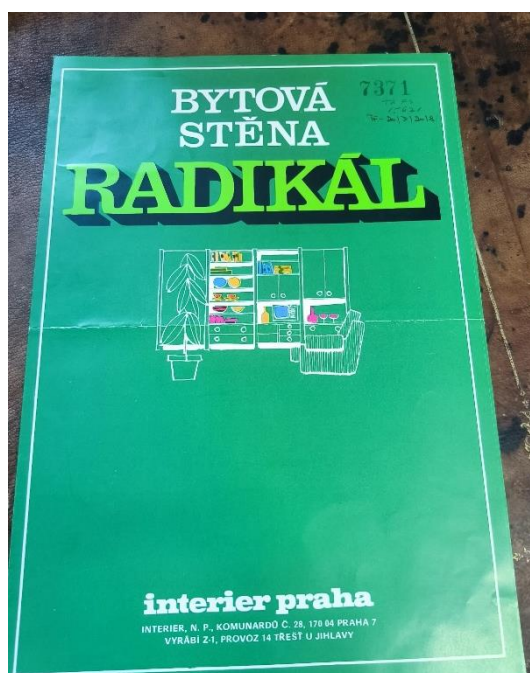
27. Zadní trakt firmy A. Jelínek v roce 1898.

28. Zadní trakt bývalé firmy A. Jelínek (n. p. Svit Gottwaldov, s. p. Galla Prostějov) v současnosti.

29. Reklamní prospekt n. p. Interior Praha na sektorový nábytek řady U-450 vyráběný v třešťských podnicích v rámci závodu 01.

30. Reklamní prospekt n. p. Interior Praha na sektorový nábytek řady Radikal vyráběný v třešťském podniku 14 závodu 01.

31. Pamětní odznak vyrobený při příležitosti stého výročí třešťského nábytkářství, 1968.

32. Odznaky n. p. Kablo Velké Meziříčí k příležitosti 30. výročí podniku, 1976.

33. Ochranná známka firmy E. Dítě, přelom 19. a 20. století.

34. Ochranná známka firmy Primatex (Bratři Lešovští), první polovina 20. století.

35. Ochranná známka firmy Bratři Joklové, třicátá léta 20. století.

36. Vzorníky kůží z firmy A. Jelínek.

37. Ochranná krabička na výrobky n. p. Kablo Velké Meziříčí.